

Літаратура і Мастацтва

ОРГАН МІНІСТЭРСТВА КУЛЬТУРЫ І ПРАЎЛЕННЯ САЮЗА ПІСЬМЕНІКАЎ БССР

ПЯТНІЦА, 27 мая 1988 г. № 22 (3432) © Выходзіць з 1932 г. © Цана 10 кап.

УНУМАРЫ:

**БОЛЬШ ДЭМАКРАТЫІ,
БОЛЬШ САЦЫЯЛІЗМУ!**

Анкета «ЛіМа»
да XIX Усесаюзнай
партыйнай канферэнцыі

2—3

**ГІСТОРЫЯ НАРОДА
І ЛІТАРАТУРА**

Матэрыялы
пленума праўлення
СП БССР

4—12

**АКАДЭМІІ
І УНІВЕРСІТЭТЫ**

З ФЕСТИВАЛЬНАГА
БЛАКНОТА КРЫТЫКА

12—13

«САШЫК»

Апавяданне
М. ВАЙЦЯШОНАК

ВЕРШЫ Ў ПРОЗЕ

У. АРЛОВА

14—15

Першы дзень лета мы па традыцыі адзначаем як Міжнародны дзень абароны дзяцей. На здымку, зробленым у дзіцячым садзіку саўгаса-кампіната «Белавежскі», адпраўляецца ў «плаванне» казачны карабель. Яго пасажыры выйдучь на бераг XXI стагоддзя ўжо дарослымі людзьмі. Што дадзім ім з сабой у дарогу? Ядзерную пагрозу? Экалагічны крызіс? Страх і няўпэўненасць? Ці—веру, надзею, спагаду? Гэта залежыць ад нас, сённяшніх.

Фота А. КЛЕШЧУКА.

Іван ВАШКЕВІЧ,

дырэктар Акадэмічнага тэатра імя Янкі Купалы

НЕЛЬГА КІРАВАЦА СХЕМАЙ

XIX Усесаюзная партыйная канферэнцыя... Сёння гэтай падзеяй жывуць народ і партыя і я — яе радавы. Жыву надзеяй, што яна прадоўжыць курс XXVII з'езда КПСС, удакладніць стратэгію і тактыку перабудовы. Спадзяюся, што канферэнцыя зробіць той вельмі цяпер неабходны штуршок, каб лозунг «Больш сацыялізму!» пачаў ажыццяўляцца практычна ва ўсіх сферах нашага жыцця — і, вядома, у сферы мастацтва.

Чаго б мне хацелася? Першае, каб выбары дэлегатаў на канферэнцыю праходзілі ўсенародна на конкурсна-праграмачнай аснове. Ці не былі дэмакратычныя выбары сям-там падменены вылучэннем аргадзелаў людзей для іх патрэбных, ці не было механічнага галасавання, як неаднаразова гэта рабілася раней?

Што да стратэгіі і тактыкі будаўніцтва сацыялізму ў краіне, дык, мне здаецца, вострай і надзённай праблемай зрабілася неабходнасць на сучасным узроўні пераглядзець тэарэтычную абгрунтаванасць класавых падзелу нашага грамадства, становішча інтэлігенцыі ў ім; практыку класавых падыходу пры прыёме ў партыю. Абразліва ўспрыняў я ў свой час словы сакратара партыйнай арганізацыі, што для таго, каб прыняць мяне ў партыю, трэба найперш прыняць пяць чалавек рабочых або сялян (я ў той час быў студэнтам, а да гэтага рабочым-будаўніком, а ў дзяцінстве працаваў у калгасе). Пакуль мы пра гэта не гаворым, але ж нельга і далей механічна кіравацца схемай.

Нельга таксама, каб і далей праца артыста, настаўніка, ўрача — інтэлігента з вышэйшай адукацыяй аплачвалася ўдвай ніжэй за працу работніка сярэдняй кваліфікацыі, які заняты на вытворчасці.

Трэба глядзець праўдзе ў вочы. Перабудову стрымлівае неакрэсленасць сфер уздзеяння на жыццё нашых партыйных, савецкіх і адміністрацыйных органаў кіравання. Сёння, каб вырашыць надзённае пытанне, кіраўнікі працоўных калектываў бягуць у партыйныя камітэты. Чаму? Таму, што там ёсць рэальная ўлада ў выглядзе галіновых аддзелаў. Калі б іх не было, то, мабыць, паступова мы ўсе, дырэктары, пачалі б таптаць сцежку ў бок выканкомаў Саветаў.

Недасканаласць механізму Савецкай улады нарадзіла махрова-бюракратычны спосаб будаваць свае адносіны з працоўнымі калектывамі праз ўсялякія камісіі. І чым менш кампетэнтны орган кіравання, тым больш камісіяй цягнецца ад яго да нас. Разам з гэтай «хваробай» крочыць, і пакуль яшчэ даволі ўпэўнена, яшчэ адна — «кампанейшчына». Колькі цікавых, патрэбных грамадству спраў загубілі, давалі да абсурду чарговыя кампаніі. Лічу, што заганнась тут закладваецца яшчэ пры падрыхтоўцы заканадаўчага акта, калі звяртаецца шмат увагі на прапагандысцкі бок справы. Дрэнна забяспечваецца, а часам і наогул не займаецца ажыццяўленне той ці іншай сацыяльнай акцыі працоўнымі і матэрыяльнымі рэсурсамі. Звычайна, калі прымалася чарговая пастанова (а ў час застою іх прымалася вельмі шмат) рыхтаваліся чарговыя мерапрыемствы на паперы. У іх выкладаліся жаданні, анік не забяспечаныя магчымасцямі. Праз некаторы час ляцелі наверх справаздачы, што мерапрыемствы паспяхова ажыццяўляюцца. А жыццё ішло далей, і нявырашаныя вострыя пытанні абарочваліся крызіснымі сацыяльнымі праблемамі.

Так здарылася і з рэалізацыяй вядомай пастановай ЦК КПСС «Аб рабоце партыйнай арганізацыі Беларускага акадэмічнага тэатра імя Янкі Купалы». Калі прымалася рашэнне Саўміна БССР па гэтым пытанні, прадстаўнікоў тэатра нават «забыліся» запрасіць на пасяджэнне. І пункты рашэння былі напісаны так, каб мець магчымасць іх не выконваць — «разгледзець, вывучыць, улічыць...» Агульныя словы замест канкрэтных даручэнняў міністэрствам, ведамствам выхаласцілі сутнасць пастановай ЦК КПСС аб канкрэтнай дэламазе першай сцэне рэспублікі, а таксама іншым тэатрам.

Сорамна сёння і за парадак прадстаўлення да ўрадавых узнагарод па разнарадах, пры прысваенні ганаровых званняў. Падумаць толькі, Стэфаніі Міхайлаўне Станюке годнасць народнай артысткі СССР наддана толькі пасля шматлікіх і шматгадовых хадаўніцтваў! Без тлумачэння прычыны сем гадоў ужо не прысвойваюцца

БОЛЬШ ДЭМАКРАТЫ, БОЛЬШ САЦЫЯЛІЗМУ

Анкета «ЛіМа»

Партыя, усё грамадства вядуць дзейную падрыхтоўку да XIX партыйнай канферэнцыі. «ЛіМа» звярнуўся да некаторых сваіх чытачоў з пытаннем «Якія праблемы вы ўзнялі б, на чым засяродзілі б увагу, калі б вам давялося выступіць з трыбуны канферэнцыі!». У мінулыя нумары на гэтае пытанне лімаўскай анкеты адказалі пісьменнікі Г. Далідовіч, К. Тарасаў і Э. Ялугін. Сёння слова бяруць публіцыст А. Казловіч і дырэктар Акадэмічнага тэатра імя Янкі Купалы І. Вашкевіч.

ганаровыя званні рэспублікі творчым работнікам тэатра.

Неразумна, не па-дзяржаўнаму фінансаваць культуру па водле рэшткавага прыпынку. Гэта ісціна добра вядома ўсім кіраўнікам, а істотных зрухаў пакуль што няма. Наадварот, фінансавыя органы штодня бяруць усё новыя пазіцыі на павышэнні памераў так званых платных паслуг насельніцтву ўстановамі культуры і мастацтва. Паслугі лазні, цырульні — справа зразумелая, але тэатра? Не выканана таксама даручэнне Саўміна Міністэрствам культуры і Дзяржпланам па падрыхтоўцы для тэатраў тэхнічных спецыялістаў.

Я спадзяюся, што загадна-адміністрацыйны метад ў рэшце рэшт будзе выкаранены. Павінны пакінуць свае кіруючыя крэслы бюракраты і чыноўнікі, некампетэнтныя ў справах мастацтва.

Анатолий КАЗЛОВИЧ

НЕ ТОЛЬКІ МАЯ ТРЫВОГА

Палітычная сітуацыя ў краіне вывучана, прааналізавана, ацэнена. Выпрацаваны канкрэтныя меры па яе аздаравленні. Добра!

Палітычная сітуацыя на месцах не вывучана, не прааналізавана, не ацэнена. Наадварот, яна ўпарта рэтушыруецца. На месцах няма чым дыхаць. Трывожна!

Пытанне на месцах — гэта дзе? Калі прасачыць па партыйнай вертыкалі, — то на ўзроўні райкома. Значыць, на месцы — гэта ў раёне, у рэальным жыцці.

Вось факты, здабытыя і правераныя мною асабіста.

Памятаю, загарэўся я дапамагчы начальніку АТК Мазырскага завода жалезабетонных вырабаў Зоі Іванаўне Івановай, якая паставіла перад сваім аддзелам максімалісцкую задачу: кардынальна палепшыць якасць прадукцыі. Што ў яе атрымалася? Кантралёры накладвалі законны арышт на бракаваныя пліты, а дырэктар А. Шавялёў аддаваў цішжом загад: пліты адгрузіць спажыўцам. Кантралёры спынялі вытворчасць, патрабавалі палепшыць тэхналогію, а дырэктар уладарна паўраваў: краіна чакае наш жалезабетон! І новыя сцягі за перавыкананне планаў папаўнялі дырэктарскі кабінет, а таксама кабінет першага сакратара Мазырскага гаркома партыі У. Папова. Ён жа, Папоў, пасля майго крытычнага нарыса паведаміў у рэдакцыю: «Ваш карэспандэнт стукаў у мяне ў кабінце кулаком па маім стале, патрабавав зняць з пасады вопытнага гаспадарніка, які дае краіне жалезабетон». Ілгав сакратар. Быў першым абаронцам дырэктара-дзяляка.

На маіх вачах, на маёй радзіме, у саўгасе «Прагрэс» Бярозаўскага раёна дваццаць два гады княжыў дырэктарам нехта С. Шык. На сходзе ён мог заявіць: калі я скажаў на белас чорнае, значыць, так яно і ёсць. Вырасла два пакаленні зняважаных людзей, пакуль ён княжыў. Даведзеныя да адчаю, яны адмаўляліся браць удзел у выбарах у мясцовы савет, куды райком рэгулярна рэкамендаваў С. Шыка.

За дваццаць два гады я спрабаваў тройчы дапамагчы землякам. І кожны раз цярэў фіаска па адной прычыне.

Расказаўшы пра самадурства Шыка ў часопісе «Нёман», я атрымаў адлуп П. Лебедзева. Публіцыст ганьбіць талковага кіраўніка. Дылетант вучыць спецыяліста, як весці сельскую гаспадарку да новых вышынь. Спытаецца: хто такі П. Лебедзеў? Першы сакратар райкома. Толькі-толькі ён пераехаў у Мінск, дзе заняў чарговую ступеньку ў адміністрацыйнай вертыкалі. Гэта ён, калі быў у Бярозе, недзе падабраў С. Шыка, паставіў яго над людзьмі. Гэта ён са сталічнай вышыні абараняў свайго пратэжэ ад нападкі прэсы.

Другі раз я напісаў у ЦК КПБ, інфармаваў пра выдул на сваёй радзіме. Мяне вызвалі ў аддзел і паведамілі, што мае пісьмо правэрана работнікамі... Бярозаўскага райкома і Брэскага абкома і што факты не пацвердзіліся, рабочыя саўгаса актыўна ўдзельнічаюць у будаўніцтве камунізму, крытычных заўваг у адрас дырэктара не выказваюць. Затым тры гады мяне вучылі, як і пра што пісаць. Пра сваю радзіму, павучалі, пісаць не трэба, таму што да радзімы аўтар не раўнадушны, лёгка збіваецца на асабістае, не правільна ацэньвае маральна-палітычную сітуацыю на месцы. Я спрабаваў даказаць: сітуацыю на радзіме можна ацаніць вельмі дакладна, таму што ведаеш яе знутры, неспрэдна ад чалавек, свайго земляка, які прыйдзе да цябе на лавачку і адкрыецца душой. Выслухай чалавека — і рабі вывад пра палітычную сітуацыю. Ніколі не памыліся. Вывады дазвольце рабіць нам! — адказвалі мне ў высокай інстанцыі.

Трэці раз я спрабаваў дапамагчы землякам зусім нядаўна, у часы перабудовы. І што? На жаль, новы час на маю радзіму не прыйшоў. Першы сакратар Бярозаўскага райкома

СЕСІЯ ВЯРХОЎНАГА САВЕТА СССР

На працягу трох дзён у Маскве праходзіла дзевятая сесія Вярхоўнага Савета СССР адназначатага сяміна. У парадак дня яе былі ўключаны пытанні аб змяненнях у складзе Прэзідыума Вярхоўнага Савета СССР; аб праекце Закона СССР аб нааперацыі ў СССР; аб рабоце савецкіх і гаспадарчых органаў па забяспечэнню выканання праграмы жыллёвага і культурна-бытавога будаўніцтва ў святле рашэння XXVII з'езда КПСС; аб дзейнасці Вярхоўнага суда СССР; аб засвярджэнні Указаў Прэзідыума Вярхоўнага Савета

СССР. З дандамам аб праекце Закона СССР аб нааперацыі ў СССР выступіў член Палітбюро ЦК КПСС, Старшыня Савета Міністраў СССР дэпутат М. І. Рыжкоў.

Дандад аб рабоце савецкіх і гаспадарчых органаў па забяспечэнню выканання праграмы жыллёвага і культурна-бытавога будаўніцтва ў святле рашэння XXVII з'езда КПСС зрабіў намеснік Старшыні Савета Міністраў СССР, старшыня Дзяржбуда СССР дэпутат Ю. П. Баталін.

X МІЖНАРОДНЫ КІНАФЕСТЫВАЛЬ

У Ташкенце праходзіць X Міжнародны кінафестываль краін Азіі, Афрыкі і Лацінскай Амерыкі. У гэтым кінааглядзе прымаюць удзел прадстаўнікі больш чым 90 краін, шэрагу міжнародных і нацыянальных арганізацый. Аўтарытэтнае міжнароднае журы ўзначальвае вядомы чы-

лійскі кінарэжысёр М. Ліцін. Ад нашай краіны ў журы ўвайшлі рэжысёры Д. Худаназараў і А. Хамраеў.

Удзельнікі і госці фестывалю з удзьмаам сустрэлі прывітанне, якое накіраваў ім М. С. Гарбачоў.

СПОРТ

СЛУЖЫЦЬ МІРУ

Вядомыя словы П'ера дэ Кубертэна: «О спорт! Ты — высакароднасць! Ты ўвечнаеш лаўрамі толькі таго, хто змагаўся за перамогу сумленна, адкрыта, бескарысліва» — міжволі згадваюць шматлікія балельшчыкі, якія наведваюць у гэтыя дні мінскі Палац спорту. Тут разгорнута вялікая экспазіцыя лепшых фотаработ, што прапагандаюць прыгажосць самага мірнага саперніцтва на зямлі, арганізаваная рэдакцыямі амерыканскага часопіса «Спорт Ілюстэйтэд» і савецкага «Алімпійская панарама».

Сто здымкаў, выкананых вядучымі фотарэпартажыстамі дзвюх краін, яшчэ адно пацвярдзенне таго, што дзякуючы мірным ініцыятывам з кожным годам пашыраецца супрацоўніцтва паміж Злучанымі Штатамі і Савецкім Саюзам.

В. ЗУШЧЫК.

ДРУЖБА НЕ ВЕДАЕ МЕЖАЎ

Сярод шэрагу выданняў падрыхтаваных да 70-годдзя ўтварэння БССР і Кампартыі Беларусі, — кніга А. Ваніцкага «Ад сэрца да сэрца». Выпушчанае выдавецтвам «Беларусь». Старонкі яе ўзнаўляюць асобныя эпизоды дружбы, творчага супрацоўніцтва, узаемных кантактаў працоўных рэспублікі з дзясямі навукамі, работнікамі культуры. Многае ў гэтым зніску, як вядома, робіцца па лініі Беларускага таварыства дружбы і культурнай сувязі з замежнымі краінамі, ля вытокаў стварэння якога стаялі Янка Купала і Якуб Колас, Цішка Гартны і Міхась Чарот, іншыя выдат-

ныя прадстаўнікі нацыянальнай культуры. Кожны раздзел інігі — пэўны эпизод з багатай гісторыі гэтага творчага супрацоўніцтва: «Сустрачы ў Японіі», «Па дарогах Лацінскай Амерыкі», «Беларускія артысты ў Кувейце», «На берагах Янцзы і Сунгары» і іншыя. Гаворку аб кантактах, што прыносяць жаданы плён, дапаўняюць каляровыя і чорна-белыя здымкі.

Выданне адрасуецца найперш гасцям Беларусі з іншых саюзных рэспублік і з-за мяжы, таму кніга выпушчана на рускай, англійскай, іспанскай, французскай, нямецкай мовах.

Е. ДРОМІН.

НА ПАРАДКУ ДНЯ — МУЗЫКА

«Мастацкая адукацыя і музычна-эстэтычнае выхаванне ў сістэме духоўнага развіцця падрастаючага пакалення ў святле рашэнняў лютаскага (1988 г.) пленума ЦК КПСС» — гэтае пытанне было на парадку дня сумеснага пленума праўленняў Музыкальнага таварыства БССР і Саюза кампазітараў рэспублікі. З дандадам выступіў старшы-

ня праўлення Музыкальнага таварыства народны артыст БССР М. Дрынеўскі. У спрэчках прынялі ўдзел дзеячы культуры і мастацтва, работнікі навуковых устаноў. Прынята пастанова, скіраваная на палепшэнне масавай музыкальнай адукацыі і музыкальнага асветніцтва. Нататкі з пленума будучы надрукаваны ў «ЛіМе».

НАШ КАР.

● **БАЦЬКІ-НЕ АПОШНЯЯ ІНСТАНЦЫЯ**

● **ДАКУЛЬ «ТУТ БУДЗЕ ВАСЯ»?**

● **НІЧЫМ НЕ ПРАБІЦЬ...**

В. Мельнік сказала мне: «Шык у нас на добрым рахунку. Паказчыкі саўгаса на ўзроўні. Вы паклёпнічаеце на выдатнага кіраўніка». Рэагуючы на мой крытычны нарыс, першы сакратар так увайшла ў ролю шыкаўскага адваката, што пазваніла мне дамоў па міжгарадзе, выплеснула свае пачуцці ў выглядзе вытанчанай жаночай лаянкі.

Праз некалькі месяцаў Шык вымушаны быў пакінуць дырэктарскі кабінет. Вы думаеце, народу казалі прычыну? Райком партыі праводзіў яго «па ўласным жаданні» на кіраўнічую працу ў тым жа «Прагрэсе». Райком пабаяўся паведаміць людзям, што «Прагрэс» увесь у даўгах. С. Шык доўгія гады паразітаваў на целе дзяржавы, а райком уручаў яму сцягі за міфічныя кілаграмы і тоны, і прозвішча В. Мельнік мільгала ў высокіх дакладах. Зразумейце: райком не мог паведаміць людзям штосці дрэнае пра... райком.

Дакладна такая ж сітуацыя паўтарылася ў суседнім саўгасе імя 60-годдзя Кампартыі Беларусі. Гэтак жа В. Мельнік абараняла ад нападкаў «Сельскай газеты» дырэктара-злодзея, пакуль ён зусім не разваліў гаспадарку.

Скажу, нарэшце, без праклятых эўфемізмаў нашай прэсы, да якіх прывучыла нас эпоха застою: першы сакратар ратавала сваю доўгатэрміную кадравую палітыку, наскрозь прагніўшую. Абараняла сваю адгаражанасць ад рэальнага жыцця людзей, ад канкрэтнай палітычнай сітуацыі, якая склалася на месцы. Сваю галоўную ролю ў тармажэнні перабудовы. Рэальнай перабудовы — не на словах, а на самай справе.

Галоўны тармаз перабудовы — на ўзроўні райкома партыі, у асобе першага сакратара райкома. Двойчы Герой Сацыялістычнай Працы В. Старавойтаў было першага сакратара райкома іначай не называў, як дырэктар раёна. Дырэктар! Уладар! А хто хоча добраахвотна аддаць сваю ўладу?

Пытанне: каму аддаць? Адказ вядомы: народу. Няма толькі адказу на пытанне: як аддаць ўладу народу? Рэальна аддаць. Па-мойму, гэта павінна быць адно з галоўных пытанняў партыйнай канферэнцыі.

Толькі ў народзе выспяваюць рэвалюцыйныя працэсы. Камуністычная партыя, калі яна сапраўды народная, кіруе гэтымі працэсамі. Камуністычная партыя, калі яна не адарвана ад народа, абавязкова рэвалюцыйная па сваёй сутнасці. Гэта — у прынцыпе. А рэальна, на месцах? Трывожна! Спадзяюся, што гэта не толькі мая асабістая трывога, што яе прынясуць на партыйным форум яго дэлегаты, сярэд якіх хацелася б бачыць менш апаратчыкаў, а больш радавых камуністаў.

Як жывеш, літаб'яднанне?

Адказ на гэтае і іншыя пытанні, звязаныя з работай літаратурных аб'яднанняў Віцебшчыны, паспрабавала даць адна з перадач «Тэма», паказаная абласным тэлебачаннем.

Зацікаўленую гаворку пра літаб'яднанні вобласці, пра новыя публікацыі маладых і пачынаючых аўтараў вялі ў перадачы выкладчыкі беларускай літаратуры педагогічнага інстытута пазт Анатоля Каняпольскага разам са сваімі выхаванцамі — студэнтамі Рымай Петрашэвіч, Надзеяй Саматуга, Юрыем Іваноўскім, Таццянай Сахновай, член літаратурнага аб'яднання «Дняпроўскія галасы» пры рэдакцыі аб'яднанай газеты «Ленінскі прызыў» (Орша) маладая паэтэса Алена Танана, навуччанка гарадскога прафесійна-тэхнічнага вучылішча № 16 Ірына Грахоўская, кіраўнік літаратурнага аб'яднання «Прыдзвінскі заранак» пры рэдакцыі раённай газеты «Зара» (Бешанковічы) малады паэт Аляксей Бабаед, вядучы перадачы паэт і перакладчык Уладзімір Папковіч, сакратар абласнога аддзялення СП БССР паэт Алег Салтук.

І. ЗІМІН.

СИТУАЦЫЯ ў нас у рэспубліцы склалася такім чынам, што мы, нават маючы вышэйшую адукацыю, амаль нічога не ведаем пра сваю гісторыю, у прыватнасці пра Полацкае княства і яго месца ў Старажытнай Русі, пра Вялікае княства Літоўскае нічога не чулі. А Гусоўскі, Цяпінскі, Будны?... Застанаецца спадзявацца, што падручнікі па гісторыі Беларусі ў бліжэйшы час будуць выдадзены. Лічу, таксама, што для гістарычнай адукацыі насельніцтва можна было б выкарыстаць тэлебачанне — стварыць пастаянную штотыднёвую перадачу з кірункам на гісторыю Беларусі («Спадчына», «Па старонках гісторыі», «Мінуўшчына» і г.д.). Паказаць тэледачу Полацк, Мінск, Заслаўе, Нясвіж... Багату зместам інфармацыйную частку перадачы здобіць карункамі вершаў, легенд — маленькая Грэцыя пра кожную ручанку прыдумала легенду, а мы нават не спрабуем гэта зрабіць. Таму вельмі важны ўдзел у перадачы літаратараў, тым больш, што многія з іх праводзяць вялікую пошукавую работу. Перадача павінна стаць на грамадзянскую пазіцыю ў справе аднаўлення гістарычнай праўды, што запатрабуе ўдзелу навукоўцаў. І адно з самых галоўных патрабаванняў — родная мова: нельга дапускаць «руска-беларускай трыянікі», як бывае іншы раз з перадачамі Беларускага тэлебачання, калі на роднай мове размаўляе толькі вядучы, ды і то не заўсёды.

Думаю, не надта цяжка будзе дэмавіцца з тэлебачаннем братніх рэспублік аб фільмах (напрыклад, у парадку абмену імі), прысвечаных гарадам на іх тэрыторыі, якія цесна звязаны з лёсам Беларусі — Кіеву, Чарнігуву, Смаленску, Вільнюсу... Многа цікавага з гісторыі Вялікага княства, Рэчы Паспалітай можна атрымаць, верагодна, у польскія кінематаграфістаў. Карыснымі былі б і аматарскія фільмы, для чаго не лішне штогод аб'яўляць конкурсы на лепшы аматарскі гістарычны фільм.

Для станаўлення такой перадачы мэтазгодна было б стварыць аргкамітэт з удзелам прадстаўнікоў Беларускага фонду культуры, Таварыства аховы помнікаў, Саюза пісьменнікаў, тэлебачання, навукоўцаў, аматараў і г. д., які канкрэтызаваў бы мэты, сродкі, праграмы перадач.

Спадзяюся, што выкажуцца аб такой перадачы і іншыя чытачы: ці патрэбна яна, а калі патрэбна, то якой яна павінна быць? Можна, будзе прапанаваць альтэрнатыўны варыянт? Думаю, што грамадская думка знойдзе оптымум.

А. ГУРЫНОВІЧ.

г. Мінск.

ВОДГУК журналіста В. Крыжэвіча з Чавусаў («ЛіМ», 8 красавіка г.г.) здзіўляе мяне сваёй тэрміналагічнай блытані-

най. Ці можна гаварыць пра «насаджэнне» рускай мовы? Роўным чынам можа ісці гаворка пра «насаджэнне» хіміі ці іншага прадмета. А як можна гаварыць пра прымусовае вывучэнне беларускай мовы? Гэта ж проста абавязковы прадмет. Ці В. Крыжэвіч галасуе за вывучэнне толькі «агульнанародных» прадметаў і за песню БОМЖаў «мой адрас — не дом і не ўліца»?

Што ж датычыцца «дзіўнай» думкі П. Крупкі («ЛіМ», 18 сакавіка г.г.), каб пры наступленні ў любую ВНУ рэспублікі жыхары рэспублікі пісалі сацыненне толькі на беларускай мове, дык гэта пакуль што ўтапічна. Бо хто іх падрыхтуе? Але называць праграму на развіццё духамоў прымусам — гэта чыстая дэмагогія. Хай не кірудуе паважаны В. Крыжэвіч, але голы прынцып добраахвотнасці пры выбары мовы вывучэння, які ён лічыць за вяршыню дэмакратыі, без забяспечвання належных умоў застаецца пустымі словамі. Што ж датычыцца ясыравага прыкладу з леныградцам Шуршыліным, дык такія прыклады нічога не даводзяць, хіба толькі тое, што жыхар Беларусі можа вывучаць з такім жа задавальненнем малдаўскую, грузіную, польскую ці літоўскую мову, каб чытаць у арыгінале творы братніх літаратур. Хобі бываюць розныя, а тут — пытанне школьнай праграмы, якая абавязкова ўключае геаграфію, гісторыю і мову адпаведнай рэспублікі, вядома, не ў такім выглядзе і аб'ёме, які панімаў нам 1937 год. В. Крыжэвіч наўна прапануе супрацьпаставіць таму нейкі асабісты імкненні і свядомасць чалавека. Пагарда і грэбанне беларускай мовай — гэта спадчына царызму і сталінізму. І рэальную разаблітацыю моўных абставін у рэспубліцы нельга пакінуць на мераванне бачноў, якія самі сталі несвадомымі ахвярамі «культурнай рэвалюцыі» 30—40-ых гадоў.

В. БАНАЙЦІС,

учар.

г. Новая Вільня.

САМІЯ прыгожыя будынкi ў вёсцы Новы Свержань Стаўцоўскага раёна — гэта Успенская царква і Петрапаўлаўскі касцёл, помнікі дойлідства. Своеасабліваць гэтых пабудову заўважыў яшчэ ў дзяцінстве народны паэт Беларусі Якуб Колас, які пазней у сваёй трылогіі «На ростанях» напісаў: «Самыя высокімі будынкамі ў Панямонні (пад Панямонню, як вядома, у творы выведзена Новы Свержань) былі царква, касцёл... Царква і касцёл сталі ў цэнтры мястэчка, на самым высокім месцы... Калі Лабановіч яшчэ ў дзяцінстве раз пабачыў панямонскі касцёл далёку, то сваёй формаю гэты будынак нагадаў малому Андрэю вялікага сядзячага ката з задраным угору носам...»

Архітэктурай гэтых будынкаў захапляўся Уладзіслаў Сыракомля, які жыў пэўны час у недалёкай Мархачоўшчыне, а затым у Залуччы, што кіламетраў за 15 ад Новага Свержана ўніз па Нёмане. Не мог застацца абываемым да іх прыгажосці і Дзяніс Фанвізін, які летам 1777 года наведаў наднёманскае мястэчка, і шмат іншых знакамітых людзей, што бывалі ў гэтых мясцінах.

Нават і сёння, калі з часу заснавання гэтых храмаў прай-

шло чатыры стагоддзі, яны на адлегласці робяць на глядача непаўторнае ўражанне, прымушаюць здзіўляцца ўмельству і таленту дойлідаў — стваральнікаў гэтай прыгажосці. Але, на вялікі жаль, толькі на адлегласці.

Зблізку відаць, што муры размаляваныя непрыстойнымі малюнкамі і надпісамі. Ад былога ўнутранага ўбранства царквы і касцёла нічога не заставаўся — усё паламана і разрабавана. Паўсюль бітае шкло. Гэта, як сцвярджаюць навествержаны, «паклапаціліся» мясцовыя п'янтосы, якія зрабілі тут свой «клуб». Возьмуць у віна-гарэлачнай краме пляшкундрую і — у царкву, дзе наладжваюць гулянку, і такое чыніцца даволі часта, пакуль у краме ёсць гарэлка.

Паўстае заканамернае пытанне — чаму адказныя асобы з раённага Таварыства аховы помнікаў гісторыі і культуры, Навасвержанага сельскага Савета народных дэпутатаў, іншых арганізацый і ўстаноў, не гаворачы ўжо пра Міністэрства культуры, не парупяцца, каб супыніць гэтае бяспынства, абараніць помнікі ад вандалізму? Інакш усё гэта аніяк не назавеш.

А між тым, наколькі мне вядома, у перспектыве намечана рэстаўрацыя абодвух гэтых помнікаў, пасля якой тут будзе філіял Дзяржаўнага музея БССР. Дык ці не лепш зараз абараніць помнікі ад разбурэння, чым пасля дзяржаве выдаткоўваць на іх рэстаўрацыю дадатковыя сродкі?

Ужо зусім незразумелым падаецца мне рэагаванне намесніка старшыні прэзідыума Мінскага абласнога савета Таварыства аховы помнікаў гісторыі і культуры Беларусі т. Аўсюка (гл. «Помнікі гісторыі і культуры Беларусі» № 4, 1987 г.) на допіс ветэрана вайны і працы І. Асіпенкі («Помнікі...» № 3, 1987 г.), у якім закранута тэма аховы нававержанскіх помнікаў дойлідства. Тав. Аўсюк паведаміў, што «да верасня г. г. (значыць, 1987-га. — С. Г.) сіламі аддзела культуры Стаўцоўскага райвыканкома праведзены частковы дробны рамонт збудаванняў, устаноўлены ахоўны знак на касцёле і прыбраны тэрыторыя вакол помнікаў. Над імі ўстаноўлена шэфства Навасвержанага лесазавода».

Аб якім «частковым дробным рамонт», як сцвярджае тав. Аўсюк можна гаварыць, калі па сённяшні дзень дзверы на царкве застаюцца адчыненымі, што дае магчымасць кожнаму пакінуць на сценах храма свой «аўтограф» нахштальт «Тут был Вася»... ці яшчэ які, альбо, як ужо гаварылася вышэй, выпіць пляшку гарэлки і «отправить естественные надобности»? Ахоўны знак на касцёле ўстаноўлены толькі на паперы, зрэшты, як і шэфства Навасвержанага лесазавода.

Ці не такіх вольных адпісак на працягу многіх гадоў спрыялі і, як бачна, спрыяюць і сёння вандалізму над помнікамі гісторыі і культуры нашай бацькаўшчыны? З гэтай нагоды ха-

целася б мне напамініць словы заслужанага дзеяча мастацтваў Беларусі Гаўрылы Вашчанкі з яго артыкула «Утаймаваць Герастрата» («Беларусь» № 12, 1987); «Кашчунствам, варварствам называлі мы апаганенне акупантамі ў час войнаў нашых храмаў — гэта пакідала глыбокую рану ў сэрцах людзей, выхоўвала нянавіць да ворагаў. Як яшчэ, як не кашчунствам, варварствам, можна назваць нашы дзеянні, калі мы — мы самі — знішчаем храмы нашых продкаў, апаганьваем іх...».

Сяргей ГАЛАУКО,
супрацоўнік стаўцоўскай райгазеты «Прамень».

НЕКАЛЬКІ гадоў назад я надрукаваў у «ЛіМе» пісьмо «Вярніце гораду імя». Не буду пераказваць яго змест, зазначу толькі, што факты былі докладныя. У «Кароткім тапанімічным слоўніку Беларусі» В. А. Жучкевіча сказана: «Скідель (Скідзель), пос. Гродненскага р-на... Упамінаецца в том же написании в 1555 г. и т. д.» «Скідзель» піша Васіль Быкаў у аповесці «Пайсці і не вярнуцца». Я, карэнны скідлянін, ніколі не чуў ішай назвы свайго горада — акрамя «Скідзель».

Але вось з нейкай нялёгкай рукі горад перахрысцілі ў «Скідаль», далі так у энцыклапедычных выданнях. І пайшло новае імя гуляць па свеце!

Публікацыя ў «ЛіМе» не памягла. Я звярнуўся ў Прэзідыум Вярхоўнага Савета БССР. Сакратар Прэзідыума А. Чагіна 2 чэрвеня 1986 года адказала пісьмом. У ім сказана, што Указам Прэзідыума Вярхоўнага Савета БССР 15 студзеня 1940 года аб утварэнні раёнаў у заходніх абласцях Беларусі «был образован Скідельский район с центром в городском посёлке Скідель (бел. Скідзель)». І растлумачана: «После принятия Указа Президиума Верховного Совета БССР наименование этого населенного пункта не изменилось».

Усё, здаецца, ясна. Летась выйшла з друку мая кніга «Скідзель». Пра ўсё гэта я падрабязна (і не раз) гаварыў з намеснікам дырэктара, адказнага сакратаром выдавецтва «БелСЭ» Я. В. Малашэвічам, даў яму копію адказу А. Чагіна. (Тое ж гаварыў і ў аддзеле літаратуры, яго загадчыку тамсама даў такую копію). Я. Малашэвіч сказаў, што работнікі «БелСЭ» збіраюцца увайсці з халайніцтвам у Прэзідыум Вярхоўнага Савета БССР, каб былі адноўлены назвы тых населеных пунктаў, якія пачалі называцца няправільна.

Заспакоены, я аддаў у «БелСЭ» артыкул пра паэта Пятра Сеўрука са Скідзеля. Праз колькі часу даведваюся, што ў наркатуры ідзе «Скідаль». Званю Яўгену Васільевічу.

— Не можа быць, — гаворыць ён і раіць напісаць мне пісьмо на яго імя. Пішу, даводжу зноў тое самае: трэба «Скідзель», а не «Скідаль». Я. Малашэвіч абяцае ўсё ўладзіць.

І вось выходзіць пяты том «Энцыклапедыі літаратуры і мастацтва Беларусі». Гляджу — і вачам не веру: «Сяўрук Пётр Якаўлевіч (1905 г., Скідаль...)». Больш таго, адзін артыкул у тыме названы «Скідаль», другі — «Скідальскі парк», а ў ім рэччана Скідлянна абазвана Скідальна.

Ну, снажыце: што пасля гэтага рабіць? Нічым не данацца — ні тым, што людзі завуць свой горад толькі Скідзель, ні спасылкай на народнага пісьменніка В. Быкава, ні на вучонага В. Жучкевіча, ні, нарэшце, на Указ Прэзідыума Вярхоўнага Савета БССР, які ніхто не адмяняў і які, несумненна, павінен быць той юрыдычнай асновай, на падставе якой у «БелСЭ» трэба падаваць тапанімічныя назвы.

Калі ў такім простым і ясным пытанні работнікі «БелСЭ» не могуць аднавіць справядлівасць, то як яны будуць аднаўляць яе ў гістарычна складаных пытаннях?

М. ДЗЕЛЯНКОУСКІ.

.. Мінск.

ГІСТОРЫЯ НАРОДА І ЛІТАРАТУРА

Як мы паведамлялі ўжо, 19—20 мая адбыўся пленум праўлення СП БССР на тэму «Гісторыя народа і літаратура». Была таксама абмеркавана справаздача кіраўніцтва СП аб арганізацыйна-творчай дзейнасці пісьменніцкай арганізацыі за апошні час. Доклады зрабілі А. Мальдзіс, М. Мушынінскі і Н. Гілевіч. У спрэчках прынялі ўдзел каля сарака чалавек.

На пленуме выступілі старшыня Прэзідыума Вярхоўнага Савета БССР Г. С. Таразевіч, загадчык аддзела культуры ЦК КПБ Я. К. Вайтовіч, сакратар праўлення СП СССР Ю. І. Сураўцаў.

Сёння мы друкуем уступнае слова Максіма Танка і доклады (у скарачаным выглядзе). Іншыя матэрыялы пленума — у наступным нумары.

У прэзідыуме пленума праўлення СП БССР.

Уступнае слова Максіма ТАНКА

ЗДАЕЦЦА, упершыню мы вынеслі на такое шырокае абмеркаванне, як сённяшні наш пленум, адно з важнейшых пытанняў — узаемасувязі гісторыі народа і літаратуры. Мы часта гаворым, што гісторыю нельга ні паляпшаць ні пагаршаць, а літаратура павінна аб'ектыўна адлюстроўваць рэчаіснасць, але не заўсёды нам гэта ўдавалася ажыццявіць, бо ва ўгоду розных культурных дагматыкаў і апалагетаў адвольна асвятлялася, каменціравалася не толькі далёка мінуўшына, але і тое, што было на нашых вачах, на нашай памяці, і патрабавалася, каб усё гэта ў такім жа скажоным выглядзе дубліравалася і ў мастацкіх творах.

Як вядома, Вялікая Кастрычніцкая рэвалюцыя пад кіраўніцтвам Уладзіміра Ільіча Леніна прынесла вызваленне ўсім прыгнечаным народам былой царскай Расіі, у тым ліку і беларускаму народу, запачаткаваўшы наша нацыянальнае адраджэнне. Гэта быў перыяд небывалага бурнага ўздыму ўсіх творчых сіл, падобны да вызвалення вяснавых патокаў з лядовых акоў, прабіўшых дарогу да сонца. Культурная рэвалюцыя, ліквідацыя непісьменнасці адкрылі доступ да нацыянальнай спадчыны нашага народа, доступ да даробку братніх народаў і сусветнай культуры.

Праўда, ужо і на гэты ранні перыяд развіцця савецкай беларускай літаратуры, як і ўсёй шматнацыянальнай савецкай літаратуры, з кожным годам усё больш і больш клаўся змрочны цень культуры Сталіна і яго апырчаны, якая рыхтавала свае праскрыпцыі амаль на ўсіх беларускіх пісьменнікаў і дзеячаў культуры, неўзабаве абрушыўшы на іх свае жудасныя рэпрэсіі. На вялікі жаль, у гэтай справе і сярод пісьменнікаў знайшліся памагатыя. Адны — са страху, пад прымусам, другія — з руплівасці саборнічалі ў даносах і ў адабрэнні смяротных прыгавораў на ні ў чым не вінаватых ахвяр незлічоных працаў над «ворагамі народа». Словы, сказаныя адным з крытыкаў: «Контррэвалюцыю ў С. Шушкевіча шукае паміж радкамі яго вершаў», — класічныя па сваім часе і трагічныя па сваім злавесным гучанні.

Гісторыя — вучыць. Але не тая гісторыя, якая разыходзіцца з праўдай, якая бязбожна скажалася, безліч раз перапісвалася рознымі кан'юктуршчыкамі.

Не дзіва, што і літаратура

пад такім культурным кантролем усё больш і больш пераставала быць верным адлюстраваннем рэчаіснасці. Роля яе зводзілася да ролі каментатара розных адвольных пастановаў. Вышэйшай мерай яе вартасці лічылася не праўда, не мастацкія якасці, а тое, хто хутчэй, атакаючы, апладзіруючы, адклікнуўся на гэтыя валонтарысцкія пастановы, упэўніванні, як «Галавакружэнне ад песпехаў» (тады, калі пачынаўся пэўны развал сельскай гаспадаркі), «Жыцьцё стала лепей, стала вяселей» (тады, калі ніхто не быў упэўнены ў сваім заўтрашнім дні), або, адразу пасля вайны, калі яшчэ не разабралі руін, не выбраўся з зямлянак, не загаіўшы сваіх ран, упрэжаныя ў плугі і бароны ўраблялі зямлю, — збірліся сходы для абмеркавання новага сталінскага адкрыцця «Адукуль уззялася руская мова», быццам не было ў тых часы нічога больш пільнага, як скаласцічныя разважання на гэту тэму, або на тэму аб тыповым у літаратуры, ці аб становачым героі, і безліч іншых падобных адурманяючых адкрыццяў. Вяршыняй гэтых і падобных твораў былі панегірычныя ў той час т. зв. «Лісты беларускага народа Вялікаму Сталіну», якія па вышэйшым даручэнні пісаліся нам і ва ўсіх школьных падручніках амаль цалкам замянілі творы мастацкай літаратуры і гісторыю нашага народа.

Цяжка знайсці ў летапісах усяго чалавечтва нешта падобнае да такога масавага ачмураўня, ад якога не ўсцерагаліся нават многія выдатныя пісьменнікі і дзеячы культуры на Захадзе: Фейхтвангер, пра якога пісала ў некралозе аўстрыйская газета «Вінер Таг», як пра бясстрашнага змагаара за братэрства народаў, як пра сумленнага чалавечка, які ніколі і нікому не прадаваў сваіх здольнасцей»; Барбюс, Жыд, Нексе, Мальро, Бранеўскі, які пасля ўсіх пакут і засценкаў напісаў сваю вядому паэму-оду «Сталін», і многія, многія іншыя.

Развянчанне культуры Сталіна, розных паўкультуў і чвэрцькультуў гаворыць, як не хапала многім ленынскай вытрымкі і сіціпласці, каб устаіць перад спакусамі ўлады. І таму ні на хвіліну не павінна ўспляцца наша пільнасць, бо потым дарагой цаной даводзіцца за ўсё расплачвацца.

Вяртанне да публічнасці ці галоснасці (слова, якое ўжо стала міжнародным), да адказнасці за свае словы і справы, вызваленне ад усякага пустазвонства і паказухі — працэс не такі просты. І тут цяжка пераацаніць ролю крытыкі і публіцыстыкі, здольных аддзяліць хлебныя зярняты ад мякіны, праўду ад хлусні, жыццё ад імітацыі. Ды гэта пад сілу не нейкай кампліментарнай ці пракурорскай крытыцы, а той глыбокадзейнай і высока-мастацкай, як і творы іншых жанраў, з гарантыйным запасам даўгавечнасці і трываласці, а галоўнае — праўды, якой бы яна ні была, таму што праўда — неаддзельная ад рэвалюцыі.

І ўсё ж трэба сказаць, што, не зважаючы на неспрыяльныя для творчасці часы культуры, беларускі пісьменнік, праішоўшы праз суровыя выпрабаванні, наколькі маглі, далей працягвалі развіваць слаўныя традыцыі сваіх папярэднікаў; развіваць, не зважаючы на ўсе патрабаванні ахоўнікаў атупляючых догмаў і формаў. У гэтым і сёння можна пераканацца па шматлікіх творах таго часу — творах І. Мележа, В. Быкава, Я. Брыля, А. Макаёнка, П. Панчанкі, І. Шамякіна і тых, чыя маладосць была апалена агнём вайны ці пакутнымі ўспамінамі іх бацькоў. Тут можна было б назваць многіх выдатных майстроў слова і з той пляяды, з якой, як Хрыстос, на шчасце, прыжыліўся ў беларускай літаратуры У. Караткевіч, дзякуючы якому, набіраючы голас, абуджаючы шырокае рэха ў творчасці іншых працаў і паэтаў, як ніколі раней, загаварыла наша гісторыя.

Цяпер літаратура наша перажывае цяжкасці пераадолення застойных з'яў і асваення новых тэматычных абшараў, да якіх доступ быў забаронены, тут хочацца прыгадаць словы Р. Тагора: «Калі зачыняюцца дзверы, баючыся ўпусціць памылку, ісціна таксама застаецца за дзвярамі».

Відаць, устарэлі некаторыя формы выхавання нашай маладой змены. Я, напрыклад, не аддзяляў бы нейкімі глухімі бар'ерамі пісьменнікаў маладзейшых ад старэйшых, як гэта робіцца зараз, ад чаго прайграюць адны і другія, бо не бялагічныя крытэрыі і даты нараджэння з'яўляюцца нейкімі водападзеламі ў літаратуры, якую

ствараюць тыя, што ўлаўліваюць у ветразі подых сваёй эпохі. А яны, як вядома, не з'яўляюцца па календару і не так часта, як гэта нам хацелася б. Наглядаецца сярод некаторых маладых самазахаленне і поўнае адмаўленне даробку старэйшай генерацыі, што нагадвае праведзены калісьці эксперымент у Парыжы, калі на вуліцы звярталіся да маладых з пытаннем: вы — за ці супраць, не ўдакладняючы, аб чым ідзе гутарка. У выніку — 88 працэнтаў выказалі супраць.

Мне здаецца, што некаторыя з маладых са сваёй непрымірымасцю да ўсіх нібыта «інакомыслящих», заняўшыся пісаннем розных ультыматывных патрабаванняў і маніфестаў, усё больш аддаляюцца ад сваіх творчых спраў і ад праблем, якія стаяць перад нашым грамадствам.

Ёсць небяспека, каб не замянілі мы адзін развенчаны культ другім — культу адмаўлення ўсяго і ўсіх.

Аб гэтым гавораць іх выступленні ў часопісе «Маладосць», дзе прыводзіцца шматлікія выказванні розных заходніх пісьменнікаў у падмацаванне сваёй рацыі. Стара і вядомы прыём. Можна і з Бібліі падабраць цытаты і так іх ператасаваць, што самому богу стане моташна. Яшчэ ў даваеннай Польшчы, не маючы магчымасці выдаваць сваю газету, Кампартыя выдавала тыднёвік, у якім друкаваліся толькі цытаты і фрагменты з буржуазнага друку, або з твораў А. Міцкевіча, але так падабраныя, што цэнзура ў хуткім часе забараніла газету.

Вырашэнне праблем далейшага развіцця нацыянальнай культуры і беларускай мовы патрабуе не толькі гучных заяў, але і штодзённай карпатлівай работы ўсіх, пачынаючы ад дзяржаўных кіраўнікоў і канчаючы радавымі работнікамі. Сказанае ў пэўнай ступені датычыць і таварыства маладых літаратараў, прызнае пры Саюзе пісьменнікаў як гарадское літаратурнае аб'яднанне. На жаль, літаратурнага аспекту ў яго дзейнасці амаль не назіраецца, затое жаданне займацца палітыканствам, раскідванне, мякка кажучы, нявыверанымі палітычнымі лозунгамі і заявамі відавочна. Пры гэтым такія заявы падаюцца быццам бы са згоды і ад імя ўсіх беларускіх літаратараў і Саюза пісьменнікаў.

Сённяшняя наша паэзія мае шмат напрамкаў, якія — што натуральна — маюць сваіх прыхільнікаў і сваіх праціўнікаў. Але літаратура заўтра можа паўстаць толькі абапіраючыся на сённяшнія свае дасягненні, як літаратура сённяшняя вучылася ўздымацца на крылах старых арлоў. Ад генеалогіі не ўпчэш. Мы, часамі, вельмі скорыя на розныя гучныя акрэсленні, як «новая хваля», «пакаленне філалагічнае», «паэзія бескампрамісная», «паэзія філасофская» і іншыя, быццам гэта нешта праясняе. Тут важна ў роўнай меры, каб не ўпасці ў эпігонства і не збіцца з дарогі зразумення, прастаны на нейкую абочыну герметызму, гульні ў штукарства, якія не вядуць да пазнання чалавечка і ніколі не былі спадарожнікамі і сапраўднага таленту. І нельга забываць, што на свеце ні на хвіліну не спыняецца ідэалагічная барацьба на фронце літаратуры, музыкі, мастацтва, вартасць якіх правяраліся не нейкімі панадмарксісцкімі аб'ектывізмам ці скептыцызмам, а жыццесцвярджаннем, ідэйнымі і маральнымі іх якасцямі. І яшчэ мне здаецца, што, заняўшыся палемікай паміж сабой, мы знізілі сваю баявіцасць у палеміцы са сваімі, сказаў бы, традыцыйнымі апанентамі і рознымі саветолагамі, якія быццам вельмі заклапочаны лёсам сацыялізму, тады калі самі, як пісаў швейцарскі пісьменнік О. Ф. Вальтар у сваім нашумелым на Захадзе артыкуле, на пытанне «Дзе мы жывём?» адказваюць: «Афіцыйна ў буржуазных дэмакратыях. У сапраўднасці: на акупіраваным абшары. Акупантамі гэтымі з'яўляюцца, напрыклад: вялікі ўніверсітэт, вялікі банк, вялікая тэхналогія, сродкі масавай інфармацыі, картэлі, біржы, манополіі, міжнародны капітал. А да гэтага яшчэ лозунгі, якімі гэтыя акупанты маніпулююць: поступ любой цаной, канкурэнцыя за ўсякую цану, права прадпрыемніцтва, права кулака на ўсякую цану, кантроль і нагляд за жыццямі любой цаной».

У нашы часы інтэнсіўнага ўзаемаабмену культурнымі каштоўнасцямі і ўмацавання братэрскіх і інтэрнацыянальных сувязей неабходна большую ўвагу ўдзяліць перакладам. Бо хоць сёння літаратура наша выйшла за свае этнаграфічныя рубяжы, але ў параўнанні з нашымі суседзямі мы далёка ад іх адстаём. У чым жа справа? Відаць, калі гаворым аб дружбе літаратур, вялікае значэнне маюць узаемныя пераклады.

ПАМІЖ МІНУЛЫМ І БУДУЧЫМ

Даклад Адама МАЛЬДЗІСА

А ў нас не перакладаюцца многія выдатныя творы шматнацыянальнай савецкай літаратуры, нават адзначаныя Ленінскімі і Дзяржаўнымі прэміямі СССР. І галоўная прычына, відаць, не ў недахопе ці нерэнтабельнасці перакладной літаратуры, а ў тым крызісным стане, у якім апынулася беларуская мова. І тут не даводзіцца дзівіцца, што нашы творы ўсё менш чытаюць і ўсё меншымі тыражамі яны выдаюцца, меншымі нават, чым у перакладах на мовы літоўскую, латышскую, эстонскую, малдаўскую і іншыя.

Зараз слухна б'ём трывогу ў сувязі з катастрафічным станам Байкала, Ладагі, Арала, Кара-Бугаза, Палесся... Але яшчэ большая пагроза навясла над адной з крыхальнейшых славянскіх рэк — беларускай мовай. А як вядома, стан мовы — адзін з самых яркіх паказчыкаў развіцця культуры кожнага народа, яго гісторыі, сучаснага жыцця і будучыні.

Зараз дырэктывыя органы прымаюць захады і меры, каб выправіць ненармальнае становішча і ў гэтай справе — справе надзвычай складанай, як усё, што адносіцца да ідэалагічнай і духоўнай сферы.

У сваім дакладзе на X пленуме ЦК КПБ першы сакратар ЦК тав. Я. Я. Сакалоў гаварыў аб прынятых мерах па вывучэнні беларускай мовы і літаратуры ў школах, тэхнікумах, ВНУ, увядзенні курса беларускай мовы на ўсіх спецыяльнасцях у педагогічных навучальных установах, аб расшыраным прыёме студэнтаў па спецыяльнасці беларуская мова і літаратура.

У той жа час ён зазначыў, што мы далёкі ад думкі, што ўсё неабходнае ўжо зроблена.

І сапраўды, яшчэ, відаць, рана гаварыць аб нейкіх адчувальных зрухах на гэтым участку. Для гэтага неабходны і час, і грунтоўныя змены, і непрымырмасць да ўсяго змрочнага, народжанага культу Сталіна, гадамі застою, калі наша мова перастала браць удзел у нармальным штодзённым кругаваароце жыцця.

Сёння ў нейкай меры стала ходкім шаблонам, асабліва сярод паэтаў, браць на сябе віну за ўсе пралікі і недахопы, ледзь і не за стыхійныя бедствы. Мне здаецца, трэба больш сціпла ацэньваць нам свае магчымасці, бо адказнасць за сучасны стан беларускай мовы ляжыць не толькі на нас, але і на нялёгкай гісторыі нашага народа.

Перад літаратурнай часта ставілі задачы сцвярдзэння розных адвольных пастаноў і тэзісаў і забывалі, што функцыі яе значна шырэйшыя. Яна — і сведка праўды, і памяць гісторыі, і разведчыца нязведаных абшараў жыцця, да якіх яшчэ не дайшлі ні навука, ні сацыялогія. А такой яна павінна быць заўсёды і асабліва ў часы вялікай рэвалюцыйнай перабудовы, аднаўлення ленінскіх нормаў жыцця і ўмацавання братэрскай дружбы народаў і міру на нашай планеце — на планеце, якая яшчэ мала, як гаварыў Маякоўскі, абсталываюцца для нашага шчасця. І мы думаем, што сённяшні пленум, напярэдадні 70-годдзя БССР і КПБ, з'явіцца абнадзейваючым пачаткам супольных намаганняў беларускіх гісторыкаў і пісьменнікаў у іх далейшых даследаваннях нашай мінуўшчыны і сучаснасці, даследаваннях, якія памогуць праясніць многія падзеі, сцерці пыл забыцця з многіх старонак нашай гісторыі і незаслужана забытых біяграфій многіх выдатных дзеячаў і прадстаўнікоў нашага народа.

Вобразна кажучы, чалавека можна параўнаць з птахам, адно крыло ў якога — мінулае, другое ж — будучыня. Калі паранена, калі бездапаможна абвісае адно крыло, то не дзейнічае і другое. Згубіўшы раўнавагу, мажлівасць арыентавацца ў часе і прасторы, такі птах не можа ўтрымацца ў палёце, раней або пазней падае ўніз — у паўсядзённасць і бездухоўнасць. Знікае пачуццё адказнасці за свае ўчынкi, узнікае імкненне перахітрыць гісторыю, абвесці гэтую мудрую настаўніцу вакол пальца ў імя вузкіх, прагматычных мэт. Разам з гістарычным мысленнем знікае гістарычнае сумленне. Калі б яно было ў нашых кіраўнікоў у часы культуры асобы і застою, калі б яны ўсведамлялі гістарычнасць свайго быцця, зваялі на непазбежны суд нашчадкаў, то, відаць, не было б столькі непатрэбных ахвяр, не было б ні Чарнобыля, ні экалагічных праблем у Салігорску ці Наваполацку. Вопыт мінулага вучыць нас: бойцеся людзей, што жыўць толькі сённяшнім днём! Яны могуць намаляваць прыгожыя перспектывы будучыні, але не ў стане зрабіць яе рэальнасцю, бо не абпіраюцца на цвёрды грунт, на працаваны папярэднімі пакаленнямі. Перапыняецца пераемнасць развіцця, замаруджаецца само развіццё. І, каб паскорыць яго, каб зноў узляцець патрэбны вялікія, самаахвярныя намаганні.

Ці існуе сёння ў нашым грамадстве разуменне, што для далейшага лёту нам неабходна аднавіць моц у абодвух крылах — і таго з мінулага, і таго з будучыні? Так, існуе. Гістарычнасць мыслення становіцца адной з вызначальных тэндэнцый нашага часу, нашай перабудовы. «Без гістарычных каранёў няма народа», — падкрэсліў М. С. Гарбачоў у гутарцы з Габрыэлем Маркесам. Правёўшы нескладаны супастаўленні, мы заўважым, што пільная цікавасць да мінулага ўвогуле характэрна для пераломных этапаў грамадскага развіцця (дастаткова прыгадаць хоць бы ленінскі перыяд). Бо як жа інакш. У часы, калі народ напружвае ўсе свае сілы, калі ён усведамляе сябе не прыніжаным вінікам, а стваральнікам, гэты народ абавязкова захоча асэнсаваць зробленае ім для гісторыі, захоча ведаць яе ва ўсёй паўнаце і праўдзівасці.

Так, за апошнія чатыры гады многае змянілася і ў нашым стаўленні да мінулага, і ў нашым веданні яго. Сёння гістарычная тэматыка не сыходзіць са старонак друку. Сёння за выхаванне спадчыны выступаюць нават тыя, хто ўчора па-герастратаўску яе знішчаў. Аднак яшчэ далёка не пераважылі людзі, пазбаўленыя гістарычнай памяці. Навошта ж тыя крылы і той узлёт, разважаюць яны, калі можна жыць сённяшнім днём, самаздавальна, па-мяшчанску спажываючы матэрыяльныя даброты... Аднаўленне памяці яны ўспрымаюць як чарговую кампанію і, далучыўшыся да яе, толькі кампраметуюць святую справу.

Зрэшты, наіўна было б думаць, што аднаўленне гістарычнай свядомасці абудзіць імгненна, па ўзмаху нейкай чароўнай палачкі. Занадта доўга гэтая свядомасць знішчалася, вытручвалася з душы і сэрцаў, каб сёння мы адразу пазбыліся ранейшай інерцыі, спынілі б усялякае тармажэнне. «Выхаванне праўды гісторыі — работа нялёгкая, яна закранае многіх за жывое», — сказана ў дакладзе Г. П. Разумоўскага на ўрачыстым сходзе, прысвечаным 118-й гадавіне з дня нараджэння У. І. Леніна.

Вобразна кажучы, наша грамадства (дазвольце ўжыць яшчэ адно параўнанне) усё яшчэ нагадвае дужа аслабленага хваробай чалавека. За апошнія дзесяцігоддзі, ставіць яму дыягназ Дзмітрый Балашоў, «адбылося самае страшнае — пачалося знікненне гістарычнай памяці народа». «Мы самая беспамятная краіна» — канстатуе Валяцін Распуцін. Гэтыя горкія словы асабліва стасуюцца да нас, да Беларусі, дзе гістарычны нігілізм пусціў вельмі глыбокія карані. Да таго ж ён быў памножаны тут на нігілізм нацыянальна-моўны. Хвароба аказалася тым больш небяспечнай, што ахапіла яна малады, няўстойлівы арганізм нацыі, якая ў сілу розных прычын не паспела скласціся палічна суседзям.

Як і кожную хваробу, нашу амнезію, нашу страту гістарычнай і моўнай памяці (першая тут неаддзельная ад другой) трэба лячыць, улічваючы яе прычыны, яе асаблівасці. Вытокі хворасці выразна бачацца там, дзе і вытокі іншых нашых бядаў: у трыццатых гадах з іх парушэннямі законнасці, адступленнямі ад сацыялізму. Нацыянальнае і гістарычнае стала тады ацэньвацца як нацыяналістычнае, воражае. Шматлікія рэпрэсіі нарадзілі той страх, што, па словах вядомага нашага правазнаўцы В. А. Круталевіча, дзесьці глыбока жыве і сёння — «у сьвядомасці кожнага з нас, ад радавога сумленнага чалавека да кіраўніка». Менавіта ў трыццатых гадах наша інтэлігенцыя, наша гістарычная навука панеслі страты, якія цяжка ўзнавіць да сённяшняга дня. Праўда, у пяцідзятых гадах, пасля XX з'езду партыі хвароба пачала адступаць, у культуру прыйшло новае пакаленне. Аднак потым яго намаганні адродзіць гістарычную памяць нейтралізаваліся рознымі праявамі дагматызму і бюракратызму, валютарысцкімі рашэннямі. Амнезія стала хронічнай. І, найгорш, сам хворы настолькі звыкся з

тэктурой, а разам з імі, па словах Васіля Быкава, «разбуралася векавая гісторыя народа». Яшчэ некалькі дзесяцігоддзяў, яшчэ адно-два пакаленні — і хвароба стала б неабарачальнай. Без гістарычнай і моўнай памяці беларуская сацыялістычная нацыя перастала б існаваць як нацыя.

На шчасце, за апошнія гады ў краіне ўзнікла новая атмосфера, дзякуючы якой наша нацыянальная хвароба перастала быць смяротнай. Вірусы амнезіі, якія хутка размнажыліся ў застойным паветры, не вытрымліваюць асвятляльнага паветра галоснасці і дэмакратыі. Хворы ўсё больш усведамляе, што яму патрэбна лячэнне. Пра гэта сведчаць як галасы знізу, пераважна з маладзёжнага асяроддзя, так і пазіцыя кіруючых органаў — я маю на ўвазе апошні, майскі пленум ЦК КПБ, нядаўнія сустрэчы па народнай асвеце ў Цэнтральным Камітэце КПБ, у Мінскім гаркоме. Праўда, вельмі трывожыць інертнасць, абыякавасць да нацыянальнай памяці так званых сярэдніх слаёў, часткі нашай інтэлігенцыі, якія паранейшаму лічаць, што раз страўнік функцыянуе нармальна, то здаровы і ўвесь арганізм. У гэтых слях сёння заўважаецца толькі раздражненне ад унутранага дыскамфорту: як жа так — мне яшчэ давучацца пад старасць, штудзіраваць нейкую там гісторыю, успамінаць забытую родную мову... Моладзь гэтага хоча, пісьменнікі патрабуюць? Дык я ж ім! На жаль, і сама моладзь, нават та, што заклікае да адраджэння памяці, гісторыю ведае вельмі прыблізна, выхоплівае з яе паасобныя старонкі, не бачыць цэласнай карціны. І тут, скажам прама, не столькі яе віна, колькі бяда. Дзе той добры падручнік, дзе тыя захапляючыя папулярныя кніжкі (апрача «Зямлі пад белымі крыламі» Уладзіміра Караткевіча і «Памяці о легендах» Кастуся Тарасова), дзе тыя разумныя дапаможнікі, якія да-

унутр, а лячэнне яе належыць нам усім разглядаць як арганічную, неад'емную частку перабудовы, пераадолення ранейшага застою. Поспех прынясе толькі абдуманая, комплексны курс тэрапіі, які ўжо ў рэспубліцы праводзіцца, хоць і недастаткова інтэнсіўна, непазбавлена, з незразумелай насцярожанасцю і нават бояззю.

Якія ж лекі найбольш прыдатныя ў сённяшняй сітуацыі? Найперш — канкрэтныя дзеянні. Агульных слоў, дэкларацый, артыкулаў, лістоў, тэлеграм у нас хапае. Дыягназ ставіць усе мы мастакі, а вось лячыць... Паўтараючы ці, дакладней, суміруючы думкі нашай творчай грамадскасці, выказаныя ў друку, найперш у тыднёвіку «Літаратура і мастацтва», укажу на дзве сферы, дзе асабліва патрэбна паўсядзённая, напружаная, самаададаная праца. Спецыфічная беларуская хвароба, частковая страта гістарычнай і моўнай памяці, найбольш балюча закранула мозг і сэрца — сістэму адукацыі і сістэму культуры. На іх і трэба засяродзіцца нашым грамадскім, навуковым і творчым сілам. Галоўнае звязна тут — падрыхтоўка спецыялістаў. Колькі б мы ні гаварылі пра тое, што выкладанне гісторыі пастаўлена дрэнна, што навучанне беларускай мовы пара пацэць з першага класа, што ў нашых клубах забылі пра родную песню, а артысты купалаўскага, акадэмічнага тэатра дрэнна валодаюць роднай мовай, словы застаюцца словамі, пакуль не будзе каму гэтым займацца, не будзе адпаведных кадраў. А яны з'явіцца толькі тады, калі мы будзем адпаведна фарміраваць кантынгент будучых настаўнікаў і работнікаў культуры, калі запатрабуем ад іх на ўступных і выпускных экзаменах веданне роднай мовы (скажам, у выглядзе сачынення ці дыпломнай работы), калі будзем усяляк мазаваць — маральна і матэрыяльна — выкладчыкаў ВНУ, тэхнікумаў і педвучэльшчаў, якія прыйдуць на беларускую мову выкладання. Усё гэта падняло б прэстыжнасць беларускай мовы і ў сярэдняй школе, і ў сям'і, стварыла б вакол гэтай мовы туго натуральную прыцягальную сілу, без якой немагчыма яе існаванне. Дарэчы, па-

У кулуарах пленума. М. Танк і браты-гісторыкі В. і А. Грыцкевічы.

ёю, што перастаў яе прыкмячаць. Паколькі, апрача памяці, усё іншае функцыянавала адносна нармальна, то страта яе пачала ацэньвацца не як трагедыя, а як натуральны стан, нават як дасягненне. І толькі пісьменнікі — Уладзімір Караткевіч, Васіль Быкаў, Іван Мележ, Янка Брыль, Міхась Стральцоў, Уладзімір Дамашэвіч — ды яшчэ некаторыя мастакі і краязнаўцы гаварылі хвораму праўду ў вочы, абуджалі страчаную памяць. Але іх дыягназ часцей за ўсё ігнараваўся, абвешчаны ўсплескам эмоцый. З мінулага, нібы з таго пірага, выбіраліся толькі прывабныя кавалкі. Навуковая аб'ектыўнасць ацэньвалася як ідэалізацыя, адыход ад класавых пазіцый. Узрываліся помнікі архі-

лі б нашай моладзі мажлівасць узнавіць і асэнсаваць мінулае ва ўсёй яго паўнаце і шматфарбнасці? Няма, гаворым мы з сумам. І, мяркуючы па выдавецкіх планах, наўрад ці будучы ў бліжэйшыя гады... Між тым добры падручнік, цікавая кніжка па гісторыі, навукова-папулярны гістарычны часопіс, пра адсутнасць якога даўно гаворыцца ў друку, — гэта дзейснае лякарства ад нашай застарэлай хваробы.

Паколькі ўжо зайшла гаворка пра лекі ад амнезіі, то хочацца падкрэсліць, што тут аднолькава непрымальныя як экстрэмісцкая аперацыя, так і саладжавая вадзіца супаканенняў ды агульных разважанняў. Хваробу нельга выдаваць за нармальны стан ці, заганыць

колькі гаворка ўжо зайшла пра сярэдняю школу, хацелася б выказаць некалькі прапаноў, скіраваных на раўнапраўнае і раўнапраўнае функцыянаванне абедзвюх нашых моў. Неспрыяльным здаецца, што выкладчыкі беларускай мовы і літаратуры атрымліваюць за сваю працу, намнога цяжэйшую ў нашых умовах, чым навучанне нацыянальных моў у іншых рэспубліках, ніжэйшую аплату ў параўнанні з выкладчыкамі рускай мовы і літаратуры. Ненармальным здаецца, што бацькі-беларусы, якія пажадаюць, каб іх дзеці вучыліся на роднай мове, павінны пісаць спецыяльныя, асобныя заявы (нібыта школа

(Працяг на стар. 6—7).

Пленум праўлення Саюза пісьменнікаў БССР

(Працяг. Пачатак на стар. 5).

не павінна забяспечваць добрае валоданне абедзвюма мовамі). Нарэшце, як нацыянальная несправядлівасць успрымаецца тое, што выпускнікі беларускіх васьмігодкаў вельмі часта, трапіўшы ў дзесяцігодку, размешчаную ў райцэнтры, не могуць, не маюць мажлівасці працягваць навучанне на роднай мове. Таму, хоць я і праціўнік хірургічных умяшанняў, усё ж прапаную: у кожным райцэнтры перавесці ў беларускія як мінімум адну школу, а для пачатку, з наступнага навучальнага года, адкрыць у ёй дзевятыя беларускія класы.

А. Русецкі, В. Вітка, Р. Штраба.

Калі ж гаварыць у самым агульным плане, найбольш дзейснай панацэяй ад нашай гістарычна-моўнай няпамыці з'яўляецца свядомая арыентацыя на ленінскі перыяд у развіцці савецкага грамадства, на ленінскую нацыянальную палітыку, на тагачасныя партыйныя і ўрадавыя пастановы, якіх ніхто не адмяняў. У 20-я гады на практыцы ажыццяўлялася двухмоўе (ці нават чатырохмоўе), узнімаўся прэстыж роднай мовы, авалоданне ёю лічылася гонарам — асабліва для тых, хто працаваў у сферы навукі, асветы, культуры, урэшце зацікаўлена, глыбока вывучаліся пытанні нацыянальнай гісторыі. Усё гэта вельмі прыдэлася б нам і сёння. Як слушна пісаў нядаўна Яўгеній Носаў, вяртанне да ленінскага перыяду — не адступленне. Яно неабходна ўсім нам, каб «набыць сілу і веру».

А цяпер — колькі слоў пра больш канкрэтныя сродкі тэрапіі. Адзін з іх — вяртанне народу нашай літаратурнай спадчыны ў поўным яе аб'ёме. На гэтай важнай дзялянцы ўжо многае зроблена. За апошнія гады выйшлі творы В. Дуніна-Марцінкевіча, Я. Лучыны, С. Палуяна, факсімільным спосабам узноўлены «Матчын дар» Алеся Гаруна (бярэ толькі дакастрычніцкі перыяд). Упершыню выходзіць зборнікі Сімяна Полацкага, Я. Чачота, падрыхтавана трохтомная анталогія беларускай паэзіі, дзе будуць прадстаўлены і невядомыя раней вершы. Аднак усё гэта робіцца даволі бессістэмна. Пара прыслухацца да рэкамендацый, выказаных у свой час на секцыі мастацкага перакладу, у Інстытуце літаратуры, а таксама на старонках газеты «Звязда», і стварыць, па прыкладу іншых рэспублік, выдавецкую (ці міжвыдавецкую) серыю «Помнікі беларускай літаратуры» — адзіную па прынцыпах укладання, па афармленні. У ажыццяўленні такой серыі, спадзяюся, прыме самы актыўны ўдзел нефармальнае Беларускае навукова-гуманітарнае таварыства, якое, наколькі я ведаю, ставіць перад сабой вельмі перспектывныя задачы. Нарэшце, пара аказаць канкрэтную дапамогу аддзелу тэксталагіі і выданняў Інстытута літаратуры АН БССР у падрыхтоўцы поўных збораў твораў Янкі Купалы, Якуба Коласа, Максіма Багдановіча, Алеся Гаруна, Максіма Гарэцкага.

Адным з дзейных сродкаў аднаўлення гістарычнай памяці з'яўляецца годнае правядзенне юбілеяў вялікіх сыноў і дачок нашай зямлі. На жаль, пахваліцца тут асабліва няма чым. Дзесці мы сталі адзначаць юбілей нават горш, чым у застойны перыяд. Праводзім іх са спазненнем на месяц, а то і на год, неяк баязліва (прыгадаем 150-годдзе з дня нараджэння К. Каліноўскага). Нямнога часу засталася да 500-годдзя нараджэння Францыска Скарыны. Між тым яшчэ не створаны рэспубліканскі юбілейны камітэт. Яго адсутнасць істотна адбіваецца на падрыхтоўцы да юбілею: невядома, што будзе з помнікамі усходнеславянскаму

першадрукару ў Мінску, з факсімільным узнаўленнем яго выданняў, з масавымі мерапрыемствамі.

Такую ж трывогу павінны выклікаць недалекія юбілей Францішка Багушэвіча, Максіма Багдановіча, Максіма Гарэцкага, Янкі Купалы, Якуба Коласа. Нягледзячы на шматлікія і настойлівыя галасы грамадскасці ніяк не ўдаецца навесці парадак у мясцінах, звязаных з іх жыццём, — у Акапах, Пінкавічах, Малой Багацькаўцы і асабліва ў Кушлянах — адзінай захаванай сядзібе беларускага пісьменніка XIX ст.

Уважлівае, клопатлівае стаўленне да памятных мясцін, да помнікаў гісторыі і архітэктуры — яшчэ адно дзейснае лякарства ад нашай амнезіі, добры выхавальны сродак для моладзі. На жаль, і тут, апрача полацкай Сафіі і Лідскага замка, пахваліцца асабліва няма чым. Вы можаце мне запрэчыць: а Мірскі замак, а Траецкае прадмесце ў Мінску! Але ж хіба могуць нас задаволіць тэмпы і якасць рэстаўрацыйных работ у Міры! Хіба аднаўленне даходных дамоў XIX ст. на Траецкім прадмесці пад эклектычна-старажытныя камянічкі не з'яўляецца парушэннем гістарычнай праўды! Чытаючы беларускую прэсу, нельга не прыйсці да вываду, што ў параўнанні з іншымі рэспублікамі ў нас яшчэ празмерна многа фактаў яўнага вандалізму. Сучаснымі герастратамі знішчана гістарычнае наваколле ратушы ў Віцебску, арганізаваліся жывёлагадоўчыя фермы ля сцен Гальшанскага замка, Сынковіцкага храма-крэпасці, у Бярозаўскім архітэктурным комплексе і Туганавіцкім парку. Імі ж нядаўна разбураны помнікі класіцызму XVIII ст. на плошчы Свабоды, дзе адбылася першая беларуская тэатральная пастапоўка. І, што самае страшнае, герастраты не нясуць пакарання (я толькі раз чытаў пра тое пакаранне — у сувязі з разбурэннем слупкага гарадзішча). Больш таго, яны спрабуюць ісці ў контрнатурнае.

Хоць бы колькі слоў трэба сказаць пра сховішчы нашай гістарычнай памяці — музеі, бібліятэкі, архівы. Колькасць іх у рэспубліцы павялічваецца. Нядаўна прыняты рашэнні аб арганізацыі рэспубліканскага літаратурнага музея, музея

гісторыі беларускага кнігадрукавання ў Полацку. Ёсць і добрыя ініцыятывы ў раёнах. Так, нядаўна на Дні кнігі ў Астраўцы, дзе прысутнічалі беларускія і літоўскія пісьменнікі, ішла канкрэтная і зацікаўленая гаворка пра тое, каб у Варнянах, на этнічным паграніччы беларусаў і літоўцаў, у тыповой сельскай забудове XVIII ст. арганізаваць музей гісторыі дружбы двух суседніх народаў, мясцовага дэкаратыўна-прыкладнага мастацтва, у якім выразна праявіліся ўзаемныя ўплывы. Падобныя прапановы з месцаў паступаюць у Беларуска-літоўскі фонд культуры, уключаюцца ў яго комплексную праграму «Спадчына». Аднак ёсць і трывожныя сімптомы. У апошні час, пасля ўтварэння Аб'яднанай дырэкцыі літаратурных музеяў, (а ў будучым — Літаратурнага музея БССР), прыкметна пагоршыліся ўмовы дзейнасці мемарыяльных музеяў Янкі Купалы і Якуба Коласа. Яны перастаюць быць ранейшымі цэнтрамі купалазнаўства і коласазнаўства. Аб'яднаная дырэкцыя агаліла іх кадры, у першую чаргу патрабуе справяднасці, амаль не забяспечвае кваліфікаванай метадычнай дапамогай. Ды і адкуль быць той дапамозе, калі дырэкцыю ўзначальваюць людзі, якія не маюць літаратурнай адукацыі і таму недастаткова кампетэнтныя. Па сутнасці, у дырэкцыі яшчэ няма выразнай канцэпцыі будучага Літаратурнага музея БССР, бо тое, што прысылалася ў Інстытут літаратуры, нагадвае вульгарна-сацыялагічную схему ранейшых часоў, калі літаратурная творчасць разглядалася як нейкі дэкаратыўны элемент пабудовы. Таму наспела патрэба ўзмацніць дырэкцыю музея шляхам адкрытага конкурсу, дапамагчы ёй у стварэнні перспектывнай канцэпцыі. А калі і гэта не дасць вынікаў — падумаць пра вяртанне літаратурных музеяў у сістэму Акадэміі навук.

Выклікае таксама трывогу лёс нашай Ленінкі, галоўнай бібліятэкі рэспублікі, дзе захоўваюцца асноўныя фонды беларускіх кніг, газет і часопісаў. Захоўваюцца ў наймавернай цеснаце, якая можа прывесці да трагедыі. Як засведчыла камісія, пажар у бібліятэцы АН БССР у Ленінградзе нанёс такія спусташальныя страты ўнікальным фондам, у тым ліку і Радзівілаўскім, толькі таму, што напоўненасць сховішчаў перавышала нарматывы ў 2,5 раза. Аналагічная, перадаварыйная сітуацыя і ў Дзяржаўнай бібліятэцы БССР. Таму трэба пачаць перапрацоўку старых (ведаю, што яны ўжо ёсць), каб выдзеліць ёй неадкладна, яшчэ да будаўніцтва новага сховішча, часова памяшканні (ідэальна было б за кошт бліжэйшага адміністрацыйнага будынка). Нельга не кінуць папрок і самой бібліятэцы. У апошнія гады яна аслабіла дзейнасць па камплектаванні нацыянальных фондаў. Няма ў ёй, хоць бы ў мікрафілмах і ксеракопіях, многіх гадавікоў беларускай перыёдыкі, якія ёсць у Маскве, у Хімках, іншых бібліятэках краіны. Рабіць гэта трэба, не адкладваючы, бо старыя газеты буццёваюць, рассыпаюцца ад пальцаў у пыл. У бібліятэку не паступаюць многія працы па беларускіх перакладах твораў беларускіх пісьменнікаў на мовы народаў СССР. А замежных перакладаў у ёй меней, чым у аднаго Аляксандра Гардзіцкага... Я разумею, што ў бібліятэцы цесна, але ўпэўнены, што пры колішнім дырэктары І. Сімановічым эканомія плошчаў адбывалася б ў ёй не коштам нацыянальных фондаў.

Засяроджваючы ўвагу на праблемах, на недахопах, я ні ў якім разе не хачу, каб узнікла ўражанне, нібы ва ўзнаўленні нашай спадчыны, у даследаванні гістарычнага мінулага ў нас усё дрэнна, няма

ніякіх прыкметных зрухаў, істотных здабыткаў. Такія зрухі і здабыткі ёсць. І найпершыя — у самой мастацкай літаратуры. Па добрым прыкладзе Уладзіміра Караткевіча абуджэнне гістарычнай памяці стала жыццёвай справай многіх празаікаў, паэтаў, драматургаў, літаратуразнаўцаў. І, у адрозненне ад ранейшых часоў, яна знаходзіць прызнанне грамадства. Змяняльна, што сярод твораў, удастоеных прэміяй СП БССР за 1987 год, аказаліся два буйныя гістарычныя раманы — «Гаспадар-камень» Г. Далідовіча і «Меч князя Вячкі» Л. Дайнекі. Ды і ў зборніку Р. Баравіковай, адзначаным прэміяй, ёсць цыкл вершаў, прысвечаных С. Русецкай — асобна гістарычнай, падарожніцкай і лекарскай, якая жыла ў XVIII ст. Пералічыць усе імёны і прааналізаваць усе здабыткі не ўваходзіць у маю задачу. Тым больш, што зусім нядаўна, у другім нумары «Полымя» і пятым нумары «Беларусі», гэта кваліфікавана зрабілі Кастусь Карасаў і Міхась Тычына. Адначу толькі некалькі твораў, апублікаваных літаральна ў самы апошні час. Алег Лойка папрадаваў нас раманам-эсэ «Францыск Скарына», дзе пановаму асэнсаваны многія старонкі жыцця нашага першадрукара. Добра чытаецца раман Леаніда Дайнекі «След ваўкалака», у якім, здаецца, знойдзены аптымальныя судносіны агульнаарускага і мясцовага ў часы Кіеўскай Русі. Памайстарску, з добрым веданнем гістарычных рэалій напісаны апавяданні «Гайна і Мікаш» Вольгі Іпатавай і «Кроніка Лаўрына Баршчэўскага» Уладзіміра Арлова. Аб'яцае быць цікавым раман Таісы Бондар «Спакус», урываек з якога апублікаваны ў трэцім нумары «Беларусі». З'яўляюцца новыя імёны прыхільнікаў музы Клію — Мар'ян Віж з яго «Лабірынтам», Віктар Чаропка. Урэшце, падзеяй стала дакументальная аповесць Эрнеста Ялугіна пра Цішку Гарнага — нашага класіка і дзяржаўнага дзеяча.

У апошнія гады многае зроб-

раў і мастацтва Беларусі, дзе багата новых гістарычных звестак, услед за энцыклапедычным слоўнікам «Янка Купала» выходзіць энцыклапедычны слоўнік «Францыск Скарына». На чарзе — шасцітомны «Бібліяграфічны слоўнік беларускіх пісьменнікаў», які рыхтуецца сумесна з Інстытутам літаратуры АН БССР. У ім упершыню будзе прадстаўлены ўвесь кантынгент беларускага прыгожага пісьменства ад старажытнасці да нашых дзён — усёго звыш тысячы персаналяў. Слоўнік аб'яцае быць не пантэонам для выбраных, а аб'ектыўным і па магчымасці поўным даведнікам. У тым жа інстытуце закончана аўтарская работа над навуковай часткай «Скарынінскай праграмы»: выдадзены зборнік дакументаў і матэрыялаў пра жыццё і дзейнасць нашага першадрукара, складзены В. Дарашкевічам, здадзены ў выдавецтва творы Ф. Скарыны, зборнік «Спадчына Скарыны», распачынаецца рэдагаванне калектывнай манатграфіі «Скарына і яго эпоха». Апублікавана чарговая кніга Генадзя Кісялёва, прысвечаная спадчыне В. Дуніна-Марцінкевіча. У бліжэйшых планах акадэмічных літаратуразнаўцаў — выданне старажытнай беларускай паэзіі, прозы, драматургіі, летапісаў, даследаванне праблем метаду, стылю, жанраў, напісанне новай гісторыі.

На жаль, апрача грунтоўнага зборніка «К. Каліноўскі: Из печатного и рукописного наследия», падрыхтаванага ў Інстытуце гісторыі партыі пры ЦК КПБ, нічым асаблівым не парадвалі чытачоў нашы гісторыкі. Праўда, выдадзены або выдаюцца шматтомныя гісторыі беларускага рабочага класа і сялянства. Але, як слушна гаварылася ў дакладзе І. Я. Навуменкі на нядаўнім гадавым сходзе АН БССР, некаторыя з тыхоў аказаліся тут жа ўстарэлымі. Гісторыкамі абыходзіцца многія дыскусійныя пытанні нашага палітычнага, ідэалагічнага, культурнага мінулага. Занядбана выданне першакры-

А. Жуў, Ю. Сураўцаў.

лена нашымі навукоўцамі. Сапраўдны падзвіг здзейснілі фалькларысты, выдаўшы шматтомны збор беларускай народнай творчасці, за што па праву атрымалі Дзяржаўную прэмію БССР. Мовазнаўцы ўзбагацілі нас «Слоўнікам мовы Францыска Скарыны», васьмю выпускамі «Гістарычнага слоўніка беларускай мовы». Мастацтвазнаўцамі закончана выданне трохтомнай (у чатырох кнігах) гісторыі беларускага тэатра і распачата (выйшлі ўжо два тамы) — гісторыі беларускага выяўленчага мастацтва. Пры ўсіх прагалах, аб якіх ужо гаварылася ў друку, увогуле станоўча трэба ацаніць шматтомны Збор помнікаў беларускай гісторыі і культуры — першае выданне такога тыпу ў нашай краіне. Многа карысных выданняў на рахунок нашых энцыклапедыстаў. Услед за пяцітомнай «Энцыклапедыяй літа-

ніц. Гэта ж факт, што ў апошні час найбольш значныя помнікі нашай гісторыі — Першы Літоўскі Статут, полацкія граматы, літоўская метрыка, Беларуска-літоўскія летапісы, Радзівілаўскі летапіс — апублікаваны або рыхтуюцца да друку за межамі Беларусі.

У свой час беларускія гісторыкі дужа пакрыўдзіліся на словы Ніла Гілевіча, што яны, маўляў, знаходзяцца пад «каўпаком абэцэдэрчыны», і нават выступілі з артыкулам, дзе гарача даказвалі, што ў іх заўсёды і ўсё было добра, што ім, у адрозненне ад вучоных з іншых рэспублік, зусім не трэба перабудоўвацца. Вядома, словы Ніла Гілевіча, як мне здаецца, патрабуюць пэўнага ўдакладнення. Пад каўпаком ніколі не знаходзіліся нашы археолагі, якія зыходзяць пераважна з канкрэтных фактаў. Адвольна сканструяваныя схемы

не падзяляліся беларускімі гісторыкамі, што жылі ці жывуць у Маскве і Ленінградзе (М. Улашчык, А. Каўко, В. Грышкевіч, Г. Харашкевіч і інш.). Ды і сам каўпак аказаўся, асабліва ў апошні час, вельмі нетрывалым, дзіравым. Многія вучоныя (не буду тут называць прозвішчы, каб не аказацца суб'ектыўным) ужо даўно вылезлі з-пад каўпака або спрабуюць выбрацца. Праўда, дзейнічае і «каўпаковая» карпаратыўнасць. Найбольш адчайных тут жа пачынаюць ушчуваць: сядзець, не смець высювацца! Таму даводзіцца, гаворачы словамі Уладзіміра Арлова, нашай музе гісторыі «не задаволены ўсіміхацца, а збянтэжана чырванець». Чырванець таму, што, паводле Пімена Панчанкі, Мала ў Беларусі Разумных гісторыкаў, Якія любяць і ведаюць Родную гісторыю.

А не любяць сваё мінулае самі гісторыкі — не любяць яго і шырокія масы. У тым ліку інтэлігенцыя, работнікі культуры. Не любяць, не ведаюць, баяцца. Прыгадаем хоць бы памятную забарону альманаха «Спадчына». Такі ж лёс напатакаў грунтоўную і патрэбную, асабліва моладзі, манграфію Г. Галенчанкі «Нарысы духоўнай культуры Беларусі XVI—XVII стагоддзяў». Зыходзячы з багацця канкрэтнага матэрыялу, аўтар нарысаў паспрабаваў паказаць дзве культуры ў тагачаснай феадалінай культуры, але абзэдаршчыкі тут жа абсазілі яго: якая яшчэ там культура? Акрамя лапцюжнай, не было ніякай! Адным словам, атрымліваецца зачараванае кола: не ведаем гісторыі, таму што баімся яе, баімся ж таму, што не ведаем.

Гаворачы ў самым агульным плане, нашы прэтэнзіі да духоўных нашчадкаў Л. С. Абзэдарскага, якія да таго ж часта ўтрываюць думкі свайго настаўніка, даводзяць іх да абсурду, зводзяцца да таго, што яны слаба ўдзельнічаюць у вяртанні нашай гістарычнай памяці, у фарміраванні гістарычнай свядомасці. А сёння, у часы перабудовы, гэта вельмі важная справа. «Фарміраванне гістарызму мыслення, — цытую «Правду», — неабходная састаўная частка развіцця марксісцка-ленінскага светапогляду, адзін з дзейных сродкаў актывізацыі чалавечага фактара». Народная свядомасць сёння павінна фарміравацца і «ўсё больш фарміруецца на прычыпах навуковага гістарызму і праўды». А якая ж тут праўда, калі мы часта падганяем гісторыю пад зручныя або і спекулятыўныя схемы і стэрэатыпы, і ўсё тое, што не ўкладваецца ў іх, абыходзіцца, адкідаецца ці нават абвешчаецца варожым? Якая ж тут памяць, калі яна ў нас часта выбарачная, як і ў «Памяці» маскоўскай (краінскай зноў збліжаюцца)? Якая ж тут аб'ектыўнасць, калі мы дужа любім кідацца з адной краінасці ў другую, маляваць канкрэтныя асобы і цэлыя перыяды або толькі станючы, або толькі адмоўна? Да беларускай гістарычнай навуцы асабліва стаюцца словы М. С. Гарбачова, сказаныя на сустрэчы ў ЦК КПСС з кіраўнікамі сродкаў масавай інфармацыі, ідэалагічных устаноў і творчых саюзаў: «Патрэбна дыялектыка, а не шаханне тое ў чорнае, тое ў белое. У жыцці такога няма, усё ідзе побач, у барацьбе і ўзаемасувязі».

Зыходзячы з гэтых слоў, паспрабуем глянуць на некаторыя «здзіравельныя» ўчасткі нашай нацыянальнай гісторыі. Падсыці да некаторых яе момантаў і з'яў з такой пазіцыі: а для свайго часу былі яны прагрэсіўныя ці рэгрэсіўныя, адпавядалі народным інтарэсам ці не? Я разумю, што вырашаць гістарычныя праблемы павінны не літаратары, не пісьменнікі, а самі гісторыкі. Мы робім гэта часам занадта эмацыянальна, суб'ектыўна. Але ж, як сказаў на апошнім усесаюзным пісьменніцкім пленуме Анар, «гісторыя занадта сур'езная рэч, каб давяраць яе толькі гісторыкам».

НАШ НЕАПЛАТНЫ ДОЎГ

Даклад Міхася МУШЫНСКАГА

Цалкам падзяляю грамадзянскую заклапочанасць Адама Мальдзіса станам развіцця нацыянальнай культуры. Каб не паўтарацца, я пераважна спынюся на тых маральных уроках, якія дае нам гісторыя, на тых момантах, якія мне сёння здаюцца надзвычайнымі, жывымі, якія ўсіх нас хвалююць.

На жаль, і сярод шырокай грамадскасці, і ў асяроддзі творчай інтэлігенцыі ў мінулыя гады і дзясцігоддзі панавалі погляд, згодна якому гісторыя літаратуры — гэта тое, чым павінны цікавіцца пераважна акадэмічныя работнікі, навукоўцы, выкладчыкі інстытутаў і універсітэтаў, гэта значыць, вузкае кола спецыялістаў. Інакш кажучы, на гісторыю літаратуры мы часта глядзелі як на нейкую ведамасную галіну дзейнасці.

Калі гаварыць больш канкрэтна, тая гісторыя літаратуры, якую мы доўгі час прапагандавалі, сёння беларускую грамадскасць цалкам ужо задаволіць не можа. Гаворка, вядома ж, не пра тое, каб закрасліць зробленае раней. Ад такой размашыстасці карысць невялікая. Тут спрэчкі быць не можа. Гаворка пра тое, што сёння ў ранейшыя ацэнкі канкрэтных твораў, пэўных перыядаў, этапаў развіцця літаратуры, асабліва 20—50-х гадоў, неабходна ўнесці істотныя карэктывы, трэба новыя падыходы, новы погляд, выпрацоўка цэласнай канцэпцыі гісторыка-літаратурнага развіцця, пераацэнка ролі і месца шэрагу пісьменнікаў у літаратуры, іх рэальнага, а не міфічнага ўкладу ў эстэтычную свядомасць грамадства, у нацыянальную культуру. Есць вострая неабходнасць у новым працытанні многіх твораў 30—50-х гадоў, асабліва тых, што сваім зместам скіраваны да падзей Кастрычніка і калектывізацыі на Беларусі. Многія з гэтых твораў уваходзяць у школьную праграму, іх вывучаюць студэнты, яны змяшчаюцца ў масавыя выданнях, гэта значыць, яны адрасаваны шырокаму чытачу. Інакш кажучы, закранутае пытанне — гэта не абстрактная тэорыя, а самая жывая практыка.

І калі паставіць канкрэтнае пытанне: як жа беларуская літаратура спасцігала гістарычную дзейнасць свайго народа, дык адказ будзе неадзначаны — на розных этапах развіцця па-рознаму.

У 20-я гады, дакладней, пасля завяршэння грамадзянскай вайны, нягледзячы на выключна неспрыяльныя гаспадарча-эканамічныя варункі, беларускае мастацкае слова надзвычай шпарка пачало брацца ў рост. Гэтаму спрыяў шэраг аб'ектыўных фактараў. Сярод іх — высокі грамадзянскі і нацыянальна-патрыятычны ўздым працоўных Беларусі;

— выразная, акрэсленая ўстаноўка тагачасных дзяржаўных, палітычных кіраўнікоў рэспублікі на кансалідацыю жыццядзейных сіл нацыі ў інтарэсах дзяржаўнага, нацыянальнага, гаспадарча-культурнага будаўніцтва;

— ашчаднае, беражлівае стаўленне да творчай інтэлігенцыі з боку дзяржавы;

— дух свабоднага творчага саперніцтва паміж пісьменнікамі, што выявілася ў стварэнні розных літаратурна-мастацкіх арганізацый.

Увогуле трэба асабліва выразна сказаць аб арганічнасці развіцця тагачаснай літаратуры, аб тым, што гэты рух не толькі заахочваўся зверху, дзяржаўнымі кіраўнікамі, але і забяспечваўся творчымі сіламі народа. Такого масавага прытоку маладых талентаў яшчэ не

ведала беларуская літаратура.

Але галоўным чынам нас уражвае не колькасны склад удзельнікаў масавага літаратурнага руху і літаратурных арганізацый, перш за ўсё «Маладняка», а тое, як хутка многія пачаткоўцы склаліся ў сапраўдных майстроў слова са сваім адметным творчым почыркам, сваім самабытным пэтытычным ладам. Творчасць У. Дубоўкі, Я. Пушчы, М. Чарота, М. Зарэцкага, Я. Нёманскага, С. Баранавых, П. Галавача, К. Чорнага, В. Кавала, М. Лынькова, К. Крапівы, У. Хадзікі, Т. Кляшторнага, Б. Мікуліча, В. Сташэўскага, Ю. Таўбіна — яскрава пацвярджае сказанае. Кожны з названых тут пісьменнікаў меў свой індывідуальны твар, сваю мастацкую непаўторнасць. Дзейным фактарам, які паспрыяў паспяховаму развіццю беларускай літаратуры, былі таксама багатыя мастацкія традыцыі, вопыт Ф. Багушэвіча, Я. Купалы, Я. Коласа, Цёткі, М. Багдановіча, А. Гаруна, З. Бядулі, М. Гарэцкага. Не сама па сабе традыцыя як магчымасць, а нармальныя, здаровыя, творчыя адносіны да іх! Сутнасць жывога вопыту прыгаданых мастакоў, пісьменнікаў была ў тым, што прадстаўнікі беларускай савецкай літаратуры працягвалі традыцыі не проста праўдзівага паказу рэчаіснасці, а перш за ўсё традыцыі выяўлення вопыту народнага жыцця. Пад гэтым паняццем мы разумеем не тое, як пісьменнік паказвае паасобныя рысы ў характары чалавека працы, у яго творчай практыцы, а цэласную маральна-этычную і філасофскую канцэпцыю, заснаваную на прызнанні таго, што працоўны люд — гэта рухаючая сіла гісторыі, канцэпцыю, заснаваную на глыбокай павязі і бязмежным даверы да народа, які выпактаваў рэвалюцыю, да народа як выразніка і носбіта гуманістычнай маралі.

Не будзем падрабязна разглядаць канкрэтныя творы, якія сваім зместам пацвярджаюць справядлівасць выказанай думкі. Не будзем разглядаць таму, што яны ўвайшлі ў залаты фонд нацыянальнай культуры. Гэта «Спадчына» і «Беззазоўнае» Я. Купалы, яго вершы і п'еса «Тутэйшыя», гэта «Новая зямля», «Сымон-музыка» Я. Коласа, апавяданні і апавесці М. Гарэцкага, вершы і пазмы М. Чарота, апавяданні, апавесці і раманы М. Зарэцкага, К. Чорнага, байкі К. Крапівы.

Мастакі слова ў адлюстраванні сацыяльнай рэчаіснасці аказаліся на вышыні свайго часу. Быў зроблены вельмі значны задзел у будаўніцтве нацыянальнай культуры. Можна было чакаць вельмі шырокага руху наперад.

Аднак далейшы ход падзей, далейшае развіццё літаратуры не пацвердзілі аптымістычных прагнозаў. Усё аказалася куды больш складаным, супярэчлівым і ў поўным сэнсе слова драматычным. Літаратурна-грамадскае жыццё, літаратурны працэс ужо ў канцы 20-х гадоў былі парушаны валонтарысцкімі, валавымі палітычнымі акцыямі, якія пярэчылі ленінскім запаветам, ленінскаму плану будаўніцтва сацыялізму.

Але сёння мне хацелася сказаць і пра тых спецыфічных фактары, якія абумовілі, прадвызначылі асабліва трагічнае становішча беларускай літаратуры і лёс яе пісьменнікаў. Пра гэта мы хоць і загаварылі ў апошні час, але гаворка наша нейка дужа нясмелая і ў ёй закранаюцца больш прыватныя моманты. А трэба гаварыць пра галоўнае. Паводле неверагоднай логікі тых, хто праводзіў у жыццё сталінскія планы, сталінскія ідэалагічныя ўстаноўкі, сялянскія літаратурны і пісьменнікі, як прадстаў-

нікі нацыі, дзе сялянства мела значную ўдзельную вагу, нібыта ўяўлялі асабліва небяспеку з тае прычыны, што яны, маўляў, атручаны ядам дробна-буржуазнай маралі, духам уласніцтва, варажасці да ўсяго пралетарскага, савецкага, рэвалюцыйнага. Гэтыя літаратуры, бачыце, нясуць у сабе ідэю ізаліраванасці, адасобленасці. Ім быццам бы чужы дух пралетарскага інтэрнацыяналізму, а гэты факт ва ўмовах пагрозы рэстаўрацыі капіталізму яшчэ больш узмацняў пачуцці недаверу да іх творцаў. Сялянская літаратура па сутнасці ўраўноўвалася, атаясмівалася з кулацкай. Што гэта азначала ў той час, калі праводзілася палітыка ліквідацыі кулацтва як класа, ва ўмовах драпежніцкага стаўлення да сярэдняка, асабліва тлумачэння не паграбуе. Калі ўжо расстаўляць усе кропкі над «і», дык трэба сказаць, што такія «сялянскія» літаратуры, як беларуская, у 30-я гады былі фактычна загадзя асуджаны, а пісьменнікаў, перш за ўсё сялянскага паходжання, чакалі непазбежныя рэпрэсіі.

М. Мушыньскі, А. Лойка, А. Кудравец.

Адных, больш вядомых і таленавітых, у першую чаргу, другіх — пазней.

Сярод першых, калі мець на ўвазе толькі прадстаўнікоў мастацкай літаратуры, аказаліся члены «Узвышша», М. Гарэцкі, вучоныя, грамадскія дзеячы.

Дарэчы сказаць, літаратурнаўцы праявілі вузкасць падыходу, калі «аддалі» імяны В. Ластоўскага, А. Луцкевіча, Я. Лёсіка, А. Цвікевіча, У. Ігнаўскага, А. Смоліча і іншых сваім калегам, перш за ўсё гісторыкам. Людзі гэтыя былі не толькі палітыкамі, але і культурнымі дзеячамі, вучонымі. Яны мелі прамое ці ўскоснае дачыненне да мастацкай сферы. Іх палітычныя працы, іх выказванні былі звязаны з канкрэтнай грамадска-палітычнай сітуацыяй, гэта значыць мелі пераходны характар. А вось галіна літаратурна-навуковай працы, іх дзейнасць у сферы культуры, куды багацейшая. А што робім мы? Мы інтэрпалюем палітычныя выказванні на ўсю іх спадчыну, закрываючы тым самым шлях да яе актыўнага выкарыстання, а гэта няправільна.

Мне здаецца, мы яшчэ і да гэтага часу не ўсведамляем, што ліквідацыя «Узвышша» з'явілася адчувальнай стратай не толькі для літаратуры, але і ўсяго нацыянальна-культурнага жыцця рэспублікі. «Узвышша» было адначасова і літаратурнай арганізацыяй, і буйным культурным асяродкам, своеасаблівым філіялам Інбелкульту. Тут на практыцы сцвярджалася адзінства літаратурна-мастацкай, літаратурна-крытычнай, нацыянальна-культурнай дзейнасці. Тут навукова асэнсаваліся шляхі будаўніцтва нацыянальнай культуры.

Тут выпрацоўвалася вельмі плённая традыцыя, сутнасць якой у барацьбе за сацыяльную змястоўнасць і адначасова за высокі эстэтычны ўзровень літаратуры, мастацтва і іх нацыянальную самабытнасць. Не дэклацыямі, а творчай практыкай пацвярджалася ва «Узвышшы» прыгаданая традыцыя. І невыпадкова, што амаль кожны твор, які з'явіўся на старонках аднайменнага часопіса, меў свой выразны, непаўторны твар.

Ва ўмовах няўхільнага нарастання атмасферы рэпрэсій і тэрору «Узвышша» не мела шансаў выжыць, бо яно яскрава прадэманстравала ўсёй тагачаснай грамадскасці з'яву, вельмі небяспечную для чыноўнікаў ад літаратуры. Аказалася, што колькасна невялікае аб'яднанне, калі яму не перашкаджаюць, калі ім не камандуюць, можа даць такую, прабачце, высакаякасную прадукцыю, што яна, прадукцыя, пераважвае ўсё створанае іншымі, разам узятымі практыкамі, якімі чыноўнікі «кіравалі».

Жаданне ісці сваім самастойным шляхам — вось прычына, паводле якой «Узвышша» было ліквідавана, а многія актыў-

ныя члены рэпрэсіраваны.

Сёння мы абураемся недарэчнымі абвінавачваннямі, якія сыпаліся на галовы тых жа ўзвышаўцаў і таго ж М. Зарэцкага ў 1929—1930 гадах, С. Баранавых, М. Нікановіча ў 1932 годзе. Здавалася б, і сапраўды, не было ніякай логікі, ніякага сэнсу ў абвінавачваннях, якія ім прад'яўлялі. Але, зыходзячы са сказанага вышэй, з факта іх сялянскага паходжання, усё становіцца зразумелым і вытлумачальным. Прадстаўнік сялянскай літаратуры быў загадзя вінаваты, і любое яго выступленне з'яўлялася толькі фармальнай зачэпкай для ўдзельніка чарговага кампаніі па выкрывіцці класавога ворага. Пры гэтым удар наносіўся па асноўных цэлях, хоць іншы раз і ў замаскіраванай форме, як у выпадку з выступленнямі М. Нікановіча, С. Баранавых і Сідарэнкі-Пеначкіна з мастацкімі творамі і матэрыяламі ў гонар Я. Купалы-юбіляра. Неўзабаве ў «Правде» з'явіўся выкрывальны артыкул Давідзюка, дзе прыгандыя вышэй матэрыялы расцэнваліся як злосная вылазка класавых ворагаў. Артыкул выклікаў ланцуговую рэакцыю ў беларускім друку, і ў рэшце рэшт справа закончылася пастановай ЦК КП(б)Б «Аб фактах прасочвання класаваражых нацыянал-дэмакратычных уплываў у мастацкую літаратуру БССР». Пачынаючы ў 1932 годзе новы тур кампаніі супраць т. зв. беларускіх нацдэмаў менавіта з выступлення ў «Правде», арганізатары чарговага пахода надавалі гэтай барацьбе не мясцовае значэнне, не рэспубліканскі, а ўсесаюзны машаб: маўляў, небяспека набыла такія памеры, што пра яе трэба абвясціць на ўвесь свет!

(Працяг на стар. 8—9).

Пленум праўлення Саюза пісьменнікаў БССР

(Працяг. Пачатак на стар. 7).

У неспрыяльных умовах 30-х гадоў беларускія пісьменнікі, здаралася, пісалі рэчы, ад якіх потым самі адхрышчваліся, якіх пазней саромеліся. Але гісторыя беларускай літаратуры ведае і такія выпадкі, калі пісьменнік выступаў з творам, дзе гучала апеляцыя да карных органаў — чаму гэта яны працягваюць злучэнню бяздзейнасці. Такім творам з'яўляецца паэма Андрэя Александровіча «Цені на сонцы» (1-я ч. — «Полымя», 1928 г., 2-я ч. — «Маладняк», 1929, № 5—6). Гэта — публічны данос, заклік распачаць неадкладнае выкрыццё замаскіраваных ворагаў, якія заселі, акапаліся ў дзяржаўных установах, арганізацыях, навуковых цэнтрах і якія быццам бы з'яўляюцца агентамі буржуазных разведкаў.

насьць тых, хто праводзіў у жыццё ідэі дэфармаванага сацыялізму, з асаблівай выразнасцю раскрываецца на лесе М. Зарэцкага. З асаблівай таму, што ганьбаванне гэтага таленавітага празаіка пачалося яшчэ ў канцы 20-х гадоў і ў далейшым было пачварныя формы. Мабыць, у лексіконе аглабельшчыкаў не існавала такога абвінавачвання, якое б не прыпісвалася Зарэцкаму. Артыкул С. Будзінскага пад красамоўнай назвай «Вораг у доме» («Полымя», 1929, № 11—12) сабраў разам многія з гэтых недарэчных, бязглуздых абвінавачванняў.

«Ён са скуры вылузвэецца, каб стаць на чале антыпалетарскай пльмі ў беларускай літаратуры», — пісаў С. Будзінскі.

І ўсё гэта на падставе ад-

робка. Сучасны чытач павінен ведаць твор і ў яго першапачатковым змесеце.

Можна, аднак, уявіць сабе, якой яна была, атмасфера 30-х гадоў, і тое, якімі дэзарыентаванымі былі пісьменнікі, калі злавесны вобраз т. зв. «вялікага чэкіста» Яжова становіўся аб'ектам пазытыўнай і ўслаўлення. Асабліва крыўдна і балюча, што творы, дзе пеліся гімны гэтаму забойцу, былі адрасаваны дзесяцім. Не як папрок аўтару, а толькі як характэрны прыклад прывяду ўрываў з паэмы Міхася Калачынскага «Косця-чэкіст», напісанай у 1937 і надрукаванай у «Полымі рэвалюцыі», 1938, № 10.

Дзеянне адбываецца ў часе п'янерскага збору. «Важаты гутарку вядзе, Гаворыць прамую прамую і слухае атрад дзяцей Пра справы і жыццё Яжова. У вачах дзіцячых паўстае

каналармейцам, крымінальнікі з такой зацятай грэблівасцю гавораць пра палітычных, пра ўчарашніх кулакоў і шкоднікаў, што робіцца ніякавата, бо ніякіх тлумачэнняў з боку аўтараў няма. У гэтых творах толькі крымінальнікі — у адрозненні ад палітычных — аказваюцца аб'ектам магчымага перавыхавання ў працэсе калектыўнай працы. Так яно і было ў сапраўднасці, але гэтая рэальнасць паграбуе гуманістычнага вытлумачэння, бо мы, па сутнасці, уводзім у зман тых, хто паверыць аўтарам на слова.

Сярод твораў, якія патрабуюць новага прачытання, і раман Кузьмы Чорнага «Трэцяе пакаленне». Думаецца, што твор гэты не трэба ўключыць у школьную праграму. Міхал Тварыцкі, хоць і вінаваты ў спробах схваць дзяржаўныя грошы, — ніякі не вораг народа, як ён атэстуецца на судзе ў прамове Кандрата Назарэўскага, носьбіта ідэі сацыяльнай справядлівасці, а Зося Тварыцкая, якая вучыла следчых, якімі сродкамі дабіцца ад Міхала прызнання, — не геранія. І маральная шкода ад яе ўчынку — большая, чым шкода, зробленая Міхалам.

Кузьма Чорны пасля выхаду з турмы, вынесшы здэкі і катанні (пра што мы даведліся з ягонага дзённіка, гэтага жудаснага дакумента), спрабаваў унесці змены ў тэкст рамана да выдання 1941 года. Многае ён зрабіў, але ідэйная канцэпцыя твора засталася.

Па-новаму трэба зірнуць і на аповесць «Лявон Бушмар». У фінале твора Бушмар выступае ў ролі ахвярнага казла, вінаватага ў злачынствах, якіх ён не рабіў.

Але не толькі паасобныя творы тых ці іншых аўтараў вымагаюць новага прачытання і ацэнкі, але і шмат якія з'явы літаратурна-грамадскага жыцця 20—30-х і пазнейшых гадоў. Так, напрыклад, патрэбны істотныя дапаўненні і карэктывы там, дзе гаворка ідзе пра Першы ўсебеларускі з'езд пісьменнікаў (8—14 чэрвеня 1934 г.), пра вызначэнне пленуму праўлення Саюза пісьменнікаў СССР у Мінску (10—16 лютага 1936 г.).

татура Савецкай Беларусі за 15 год» і ў прамове Д. Коніка «Беларуская савецкая літаратура на ўздыме» прыгадалася новае ўказанне Сталіна адносна таго, як і дзе трэба шукаць у калгасе кулакоў, замаскіраваных ворагаў. «Шукаюць класавага ворага, — гаворыў Сталін у 1934 г. — па-за калгасам, шукаюць яго ў выглядзе людзей з фізіяноміяй драпежніка, з вялізнымі зубамі, з тоўстай шыяй, з абрэзам у руках. Шукаюць кулака, якім мы яго ведаем з плакатаў. Але такіх кулакоў даўно ўжо няма на паверхні. Цяперашнія кулакі і падукальнікі, цяперашнія антысавецкія элементы ў вёсцы — гэта большаю часткаю людзі «ціхія», «салодзенькія», амаль «святые».

Што ж вынікала са сказаннага? А тое, што да антысавецкага элементу на вёсцы можна было залічыць кожнага, незалежна ад яго маёмаснага становішча. Гэта лагічна, паколькі т. зв. кулакі, г. зн. заможныя, былі ўжо фактычна вынішчаны, тэарыстам трэба было шукаць новыя ахвяры. А сацыяльных прыкмет новых шкоднікаў не ўказвалася. Давалася магчымасць правяці ініцыятыву. Прыкметы кожны мог шукаць сам, паводле ўласнага густу і дэфармаванай прыхамаці. Так яно, уласна, і здарылася. Масавым пошукам і выкрыццю новых ворагаў быў дадзены дадатковы імпульс.

Што датычыць літаратуры, дык адрасаванае пісьменнікам — праз тагачасных палітычных функцыянераў — указанне пра неабходнасць іншага паказу шкоднікаў мела свой нюанс. Вымушаныя ўводзіць у мастацкі твор вобраз шкодніка як абавязковую прыкмету часу, мастакі слова спрабавалі хоць як змякчыць становішча. Яны пераносілі цэнтр цяжару на знешніх ворагаў, г. зн. на тых, каго прысылалі з-за мяжы. Тым самым яны хацелі адвесці бяду ад сялянства, асуджанага на вынішчэнне.

Якраз у тым жае 1934 годзе АГПУ было рэарганізавана ў НКУС СССР і пры ім быў створаны несудовы орган — Асобная нарада, якая ў хуткім часе пачала дзейнічаць не ў поў-

У. Калеснік. Н. Мацяш. В. Жуковіч.

У якасці герояў, што нібыта кідалі цені на сацыялістычнае сонца, у паэме выступаў той, хто «чора быў генерал-барона сакратар, а сёння — сакратар Наркамсветы», г. зн. аўтар апісваў герояў з рэальных асоб, на што адразу ж звярнула ўвагу паслужлівая крытыка. Гэтая т. зв. паэма, няхай сабе і крыху падпраўленая, перадрукавана і ў апошнім Зборы твораў. Фактычна чытачу дадзена магчымасць прымаць усё, што там напісана, за чыстае срэбра праўды.

І ў далейшым — з 1928 па 1938 год — А. Александровіч працягваў друкаваць свае рыфмаваныя даносы, цкаваў спецаў, вучоных, культурных дзеячаў рэспублікі, прафесараў, аж пакуль сам не стаў членам-карэспандэнтам Беларускай акадэміі, хоць пра яго навуковыя заслугі — прынамсі мне — нічогусенькі невадома. Можна, высокае званне ён атрымаў за артыкул «Класавая барацьба на мовазнаўчым фронце» («Полымя рэвалюцыі», 1934, № 1)? Але ж праца гэтая амаль цалкам складаецца з ляяні ў адрас А. Луцкевіча, Я. Лёсіка, В. Ластоўскага, С. Некрашэвіча, У. Дубоўкі, Я. Пушчы, А. Барэракі, Сідарэнікі-Пенакіна, С. Баранавых, М. Нікановіча, М. Лужаніна, Л. Калюгі, Ю. Таўбіна, У. Хадыкі.

Аб навуковым узроўні даследавання будучага члена-карэспандэнта наглядна сведчыць наступнае яго выказванне: «А які брэх падняты вакол мяккага знака. Жах страшэнны: снег, цвет, свет — ды пісаць без мяккага знака! Брахня гэтая прыгадвае нам гвалт, узняты расійскай чорнай сотняй, калі ў першыя дні пралетарскай рэвалюцыі выкінулі «расейскія» «традыцыйныя» фіту і яцы! Аднак пабрахалі, асіплі і падаліся ў кельнеры фаўшыцкіх рэстаранаў, а працоўныя РСФСР і ўсяго Савецкага Саюза атрымалі лёгкі, даступны правапіс для авалодвання рускай пісьменнасцю» (147). З прыведзенага немагчыма даўмецца, пра што ж тут клепаліца А. Александровіч, пра што вядзе гаворку!

Згубная для літаратуры дзей-

вольнай інтэрпрэтацыі зместу твораў, асабліва нарыса «Падарожжа на новую зямлю», дзе выказвалася падтрымка мерапрыемстваў, якія ў той час праводзіў наркамзём Прышчэпаў, і на падставе пачатковых раздзелаў рамана «Крывічы», друкаванне якога было гвалтоўна перапынена. Асаблівыя напады з боку артадаксальных крытыкаў былі выкліканы тым, што ў творчасці пісьменніка па-мастацку моцна, грунтоўна даследавалася тэма інтэлігенцыі, узаемаадносін яе з народам, тэма фарміравання нацыянальнай свядомасці беларуса. У гэтым бачылі асаблівую небяспеку. Цалкам скасаваўшы «Падарожжа...», палітыканы ад літаратуры фактычна забаранілі пісаць праўду аб тым, як на самай справе ставілася працоўная вёска да калектывізацыі. Ну, а калі немагчыма было пісаць пра тое, што адбывалася ў сапраўднасці, дык вакуум, які ўтварыўся, запаўнялі творы, дзе рэчаіснасць малявалася такой, як таго хацелі арганізатары прымусявай калектывізацыі. Творы гэтыя належалі пяру не толькі маладых, нявостных, але і стальных пісьменнікаў. Так, Ц. Гартны, напрыклад, у аповесці «Зялёны шум» насуперак рэальным фактам імкнуўся даказаць, што і сярэдняк цалкам і ахвотна прыняў тое, што яму прапаноўвалі зверху. Пісьменнік насуперак уласнаму жаданню здраджваў мастацтву, якое моцнае сваім гуманістычным пафасам абароны чалавека; здраджваў, паказваючы, што сяляне нібыта аднадушныя не толькі ў сваёй гатоўнасці прыняць калгас, але і ў нянавісці да тых, хто не хацеў калгаса. Такое чытаць цяжка, балюча, асабліва калі ведаеш, як трагічна закончылася жыццё аўтара аповесці.

Лічу неабходным звярнуць увагу на факты, якія, на мой погляд, маюць прынцыповае значэнне, — калі аўтары, якім пашчасціла ацалець у гады сталінскага тэрору, пазней перараблялі напісаныя ў 30-я гады творы, але пакідалі дату ранейшую. Атрымліваецца ўжо не пераробка, а ледзь не пад-

Вялікага чэкіста вобраз, Ён тут у сэрцах іх жыўе, Ласкавы, радасны і добры, Ён любіць песенькі дзяцей, Гуляні, шчырыя забавы, І ненавідзець тых людзей, Што чыняць брудныя нам справы».

А далей ідуць радкі, чытаючы якія, не ведаеш, ці плакаць, ці смяцца:

«Настуць стаіць на нізкім пні, У задуме твар яго ружовы, Ён думае аб светлым дні, Калі спатнаецца з Яжовым». (71)

Паэма была перапрацавана, шмат што ў ёй зменена, але дата засталася ранейшая.

Ёсць і такія выпадкі, калі падобнага зместу (ці блізка да іх) творы змяшчаюцца ў пэсаротных выданнях без змен, але і без каментарыяў. Напрыклад, у 2-м томе 4-томніка П. Глебкі (1984—1986) у паэме «Мужнасць» радкі:

«Ад нацдэмаўскіх збродных шаек, З буржуазнага чорнага дна Выпаўзала, Ішла глухая, Наступала на нас вайна. Кожны хутар, Абнесены садам, Па дарозе да нашых мэт — Гэта 24 засады На адзін усяго кіламетр...»

Радкі гэтыя ніяк не тлумачацца. Так рабіць нельга. Трэба ўсё ж захоўваць хоць бы элементарную павагу да тых, хто быў загублены з ярлыком удзельніка «нацдэмаўскіх збродных шаек». (Укладальнік тамоў А. І. Дземчанка). Пасмяротны Збор твораў — гэта, вядома, павага да паэта, да яго спадчыны. Але і чытача трэба паважаць, і пра ахвяр рэпрэсій памятаць.

Прынцыповага перагляду заслугоўваюць і творы т. зв. беламорска-балтыйскага цыкла. Яны ў нас звычайна ідуць па тэматычнаму раздзелу аб перавыхаўчай ролі калектывнай працы. Сёння, калі мы ведаем, хто быў асноўнай рабочай сілай на гэтым «будуўніцтве веку», такі падыход, такая ацэнка ўспрымаюцца як здэек са справядлівасці. Калектывная праца ў РУРы — у ротах узмоцненага рэжыму — гэта не сродак выпрацоўкі калектывіскага светапогляду.

Але не толькі гэта бянтэжыць сёння. У творах, прысвечаных т. зв.

Э. Ялугін, І. Сяркоў, Г. Бураўкін.

Бясспрэчна, з'езд — гэта значная падзея грамадска-палітычнага, культурнага жыцця рэспублікі. На пасяджэннях выступіла нямаля вядомых беларускіх мастакоў слова і прадстаўнікоў братніх рэспублік.

Але нельга не бачыць і тых негатыўных момантаў, якія мелі месца на з'ездзе перш за ўсё ў выступленнях асноўных дакладчыкаў — М. Клімковіча, Д. Коніка, Я. Бранштэйна, А. Кучара. Сваім высокім аўтарытэтам з'езд, які аб'яднаў творчыя сілы ў адзіную арганізацыю, як бы афіцыйна замацаваў, сцвердзіў установачны характар тых ідэй, палажэнняў, патрабаванняў, якія выказваліся дакладчыкамі. Ідэі ж гэтыя ў аснове сваёй непрымальныя, бо грунтоўваліся на памылковых палітычных канцэпцыях.

У дакладзе Клімковіча «Лі-

ным складзе, што прадугледжана законам, а ў выглядзе «тройкі», а потым і «двойкі»... На месцах таксама ўзніклі «тройкі» і «двойкі», якія ў асноўным і займаліся вынясеннем прысудаў. (Гл.: «Мінская праўда», 1988, 19 красавіка).

Калі М. Клімковіч палітычна патрабаванні да пісьменнікаў фармуляваў даволі прасталінейна, то крытык Я. Бранштэйн прэтэндаваў на тэарэтычную глыбіню, навуковасць. Але за гэтай навуковасцю хавалася яшчэ большае небяспека. Сэнс тэарэтычнай «канцэпцыі» крытыка быў вольны і чым. Калі пісьменнік хоча перабудаваць і даказаць сваю варожасць нацдэмаўшчыне, ён павінен добраахвотна, публічна дыскрэдытаваць свае ранейшыя вобразы, створаныя ў час панавання нацдэмаўшчыны, г. зн. у 20-я гады.

ПАД ЗНАКАМ ПЕРАБУДОВЫ

Даклад Ніла ГІЛЕВІЧА

Галоўныя кірункі арганізацыйна-творчай работы СП БССР, вызначаныя на IX з'ездзе пісьменнікаў Беларусі, акрэслены ў рэзалюцыі з'езда наступным чынам — падаю ў скарачэнні:

1) скіроўваць увагу пісьменнікаў на напісанне высокамастацкіх твораў, якія б працавалі на перабудову, на дасягненне новага якаснага стану нашага грамадства;

2) шукаць новыя формы сувязі літаратуры, пісьменніка з жыццём, асабліваю ўвагу звярнуць на развіццё публіцыстыкі;

3) актывізаваць літаратурную крытыку ў перыядычных выданнях СП і сродках масавай інфармацыі; удасканаліць прапаганду беларускай літаратуры сярод шырокіх мас чытачоў;

4) дамагацца таго, каб родная мова і літаратура занялі належнае месца ў ўзровень у школах, ПТВ і ВДУ рэспублікі;

5) значна больш увагі надаваць ідэйнаму і прафесійнаму росту літаратурнай змены;

6) шырыць і мацаваць кантакты з літаратурамі братніх народаў і замежных краін; паліпшаць справу мастацкага перакладу.

Што ж канкрэтна было зроблена кіраўніцтвам, секцыямі і ўсімі падраздзяленнямі СП? Чым жыў саюз і які плён яго работы за гэтыя два гады?

Для тых, хто раптам выходзіць за трыбуну і задае скептычнае пытанне: «Што яно там робіць, гэта кіраўніцтва саюза? Чым яно займаецца? Ці патрэба на яно наогул?» — я мог бы добрыя дзве гадзіны пералічваць усе тыя арганізацыйна-творчыя мерапрыемствы, тыя справы і клопаты, якімі жыў саюз, а значыць і яго кіраўніцтва. Але паколькі такіх недасведчаных скептыкаў няма, а ўсе астатнія таварышы самі прымаюць актыўны ўдзел у грамадскім жыцці саюза і не заслугоўваюць такога пакарэннага падрабязнай інфармацыйнай справаздачай, — то я згата пералічу на 2 гадзіны рабіць не буду. Спынюся толькі на самым істотным, што варта нагадаць, паколькі яно было падпарадкавана мэтам і задачам Перабудовы. Галоўным жа чынам хацелася б засяродзіцца на тым, што нам не ўдалося здзейсніць і што будзе трэба рабіць, бо нявырашаных пытанняў, жыццёва важных для нашай літаратуры, культуры, для лёсу нацыі наогул, — вельмі шмат.

Але перш-наперш дазволю сабе звярнуць вашу ўвагу на адну характэрную асаблівасць у палітычнай дзейнасці самага высокага партыйнага кіраўніцтва краіны за апошнія тры гады, — асаблівасць, якая становіцца добрай, паказальнай і вельмі пачэснай для нас, пісьменнікаў, традыцыяй. Надаўна адбылася яшчэ адна — пасля некалькіх папярэдніх — сустрэча Генеральнага сакратара ЦК КПСС т. Гарбачова М. С. з кіраўнікамі найбольш аўтарытэтных часопісаў і іншых органаў інфармацыі. Першы кіраўнік партыі зноў запрасіў да сябе на гутарку відных пісьменнікаў і журналістаў, зноў палічыў патрэбным і выслухаць іх думкі, іх меркаванні наконт працэсу Перабудовы, і выказацца самому, звярнуцца да іх з пэўнымі заўвагамі, парадамі і пажаданнямі. Пра што гэтая гаворыць? Перш за ўсё — пра тую надзвычайную важную ролю, якая адводзіцца сёння літаратуры, літаратурным і грамадска-палітычным выданням, радыё і тэлебачанню ў справе ідэалагічнага і маральнага забеспячэння перабудовы. «Напершае, — сказаў Міхаіл Сяргеевіч, — кіраўніцтва партыі мае

патрэбу ў тым, каб раіцца з вамі (...) Па-другое. Спадзяюся, што абмен думкамі дае магчымасць і вам, кіраўнікам ідэалагічных арганізацый, часопісаў, газет, звяртаць свой курс і свае падыходы. Арыенціры ж патрэбны для ўсіх нас агульныя, асабліва ў сферы ідэалогіі, свядомасці. Я думаю, свабода заўсёды, таварышы, суправаджаецца ўзрастаючай адказнасцю». Дык вось, было б неразумнай наўнасацю, калі б мы ў факце гэтых сустрэч у ЦК КПСС бачылі толькі аказаны пісьменнікам гонар і прызнанне заслуг. Нам, як я разумею, яшчэ і яшчэ раз напамінаюць пра ўзрастаючую адказнасць, яшчэ і яшчэ раз заклікаюць патроіць, а то і ўдзяцярыць нашы намаганні, нашу падтрымку сённяшняму курсу партыі, нас яшчэ і яшчэ раз арыентуюць на вялікія, лёсавызначальныя клопаты народа і краіны, на тое, каб іменна гэтыя клопаты былі сёння галоўнымі нашымі пісьменніцкімі клопатамі, перад якімі ўсе іншыя справы павінны адступіць на задні план. Так, бываюць у гісторыі народа, дзяржавы моманты, калі агульная сітуацыя патрабуе ад кожнага свядомага грамадзяніна поўнай самааддачы. Тым больш гэты патрабуецца ад пісьменніка, які — у ідэале — з'яўляецца ўзорам грамадзянскай самасвядомасці, прыкладам для іншых.

ры на сучасным этапе». Так, ён быў прысвечаны 70-годдзю Кастрычніцкай рэвалюцыі, але ў звыклым разуменні юбілейным яго не назавеш — ён не быў святочны, парадны, а быў рабочы, дзелавы, і размова на ім ішла досыць дзелавая, з крытычнымі заўвагамі і меркаваннямі. Гэта прыемнае сведчанне таго, што мы адыходзім ад звыклых, абрыдзелых за дзесяцігоддзі стэрэатыпаў.

Годзе парадаў, самаілюзіі, міфаў, годзе! Насвяткаваліся за многія гады, напляскаліся ў ладкі, нафанфарыліся — час і за працу. Прышла пара вельмі сур'ёзна аналізаваць стан рэчэй, шукаць і ўскрываць прычыны застою, я нават сказаў бы — трывожных з'яў, рэальныя спосабы і шляхі здзяйснення перабудовы ва ўсіх сферах грамадскага жыцця, у тым ліку — і ў літаратуры. Сказана ж бо і неаднойчы — з самай высокай трыбуны: адступлення назад не будзе!

Але ў тым і бяда, што ў нас яшчэ даволі моцна трымаецца ўсталяванае за дзесяцігоддзі ТОЕ, што тэрмозіць поспехі перабудовы ў літаратуры і шырэі — ва ўсёй нацыянальнай культуры і што неабходна рашуча пераадолець. Гаворка ідзе перш за ўсё пра глухую, сьтую абьякаваць, якая даўно паразіла душы некаторых дзеячаў у сферы мастацкай творчасці, — абьякаваць да

Г. Пашкоў, Л. Яўменаў, М. Мятліцкі.

Менавіта ў такім духу, з такой арыентацыяй на ўзрастаючую самапатрабавальнасць, на неабходнасць глыбей, мацней пераймацца праблемамі і клопатамі перабудовы, — і прайшлі два пасляз'ездзкія пленумы праўлення Саюза пісьменнікаў Беларусі. Першы з іх, як вы помніце, быў прысвечаны тэме «Сацыяльны і маральныя праблемы ў жыцці і літаратуры» (4 чэрвеня 1987 г.). Гэты пленум пераканаўча засведчыў, што раўнадзыхны і абьякавыя сярэд на становіцца ўсё менш, што настрой на перабудову, на вырашэнне сацыяльных і маральных праблем ахоплівае ўсё шырышчы колы пісьменніцкай грамадскасці. Асабліва гэта датычыць такой першаступеннай важнасці праблемы, як выраўненне несправядлівага становішча, у якім апынулася наша родная беларуская мова — у сваёй жа роднай беларускай рэспубліцы. А таксама праблем школы, сацыяльнага, патрыятычнага і інтэрнацыянальнага выхавання моладзі, выхавання гістарычнай самасвядомасці — праблем, якія вельмі цесна між сабой узаемазвязаны. Выступленні пісьменнікаў па гэтых пытаннях пацвердзілі і іх баявую, наступальную пазіцыю і смелы грамадзянскі пагляд на стан рэчэй. Пераканалі, што ёсць у нас творчыя сілы, якім па плячы абмяркоўваць складаныя праблемы сучаснасці на ўзроўні, сказаў бы, дзяржаўных мужоў (да якіх залічаю і нашых жанчын таксама).

Другі пленум праўлення адбыўся ў канцы мінулага года (3 лістапада) на тэму: «Вялікі Кастрычнік і задачы развіцця беларускай савецкай літарату-

ры роднай мовы, культуры, імен і помнікаў нацыянальнай гісторыі, да лёсу роднай прыроды і зямлі, на якой мы жыём, а гэты значыць урэшце — да лёсу нацыі, лёсу самога нашага народа. Хіба не абьякаваць дзавалала ім спакойна глядзець, напрыклад, на тое, як траціць сваё народнае нацыянальнае аблічча ўвесь наш побыт, гарадскі і нават вясковы ўклад жыцця, як дэнацыяналізуюцца адна за адной беларускія школы, дзіцячыя садкі, педагагічныя і іншыя сярэднія і вышэйшыя навучальныя ўстановы, як пераводзяцца на рускую мову грамадскія часопісы і газеты, як рэзка зніжаюцца тыражы беларускамоўных кніг і перыядычных выданняў, як задыхаюцца і нямеюць нацыянальныя тэатры... Можна мне запярэчыць: ад іх, гэтых дзеячаў культуры, маўляў, мала што залежала. Як сказаць! Можна, не так і мала. Ва ўсякім разе, адкуль ведаць, колькі і чаго залежала, калі і спробы не было зроблена падаць голас праўды, узрушыцца, устрывожыцца і звярнуцца са сваёй трывогай да грамадскасці. А не было спробы таму, што... можа, прызнаем нарэшце? Што хацелася захаваць дасягнутае вальготнае становішча і больш таго — падняцца па іерархічнай лесвіцы яшчэ вышэй? Што згодніцца маўчанне высока цанілася, а гаворыць праўду — небяспечна?

І вось цяпер — крыўда, непрыязь і злосць на тых, хто пра гэта напамінае. Але ж то-то, а пісьменнік павінен разумець, што за здзелку з сумленнем з яго абавязкова аднойчы спытаюць. Рана ці позна.

(Працяг на стар. 10).

«А якую ролю адыгрывала народная настаўніца ў нацыяналістычнай літаратуры? — ставіў глыбакадумнае пытанне крытык. — Нацдэмы меркавалі, што настаўнік і настаўніца — гэта соль зямлі, гэта ўсё. Таму неабходна прызнаць надзвычайнае пытанне творчую дыскрэдытацыю гэтых вобразаў. Трэба ўзварваць усю тую паэтыку тугі ды суму, якімі гэты вобраз суправаджаўся».

Канкрэтна пісьменнік павінен быў новымі творами актыўна развясці, нажучы мовай Бранштэйна,

— кулаца - патрыярхальную ідэалізацыю «праўды зямлі» і «бацькаўшчыны»;

— нацыянал-народніцкае сюсюканне пры абмалёўцы «сяброў народа» — настаўнікаў, асветнікаў і г. д.;

— эсэраўскую ідэалізацыю мужыцкіх «шукальнікаў праўды» і «шукальнікаў характа»; — рамантычную стылізацыю самабытнага беларускага пейзажу.

Сапраўды, што азначала дыскрэдытацыя «шукальнікаў праўды» і «шукальнікаў характа»? Паводле логікі Бранштэйна шукаць праўду селяніну не трэба, бо яна ўжо адкрыта. І ён павінен карыстацца тым, што зроблена другімі. Шукаць жа характа ў прыродзе, як гэта рабілі героі-рамантыкі Зарэцкага, — таксама небяспечна, бо такія пошукі адцягваюць увагу ад класавай барацьбы або могуць нагадаць чалавеку пра існаванне вечных каштоўнасцей, пра неабходнасць жыць ва ўзгодненасці з законамі прыроды. Хіба ж можна было дазволіць простама селяніну такую свабоду, права на самастойны пошук ісціны, сэнсу, жыцця? Вось што ў сапраўднасці стаяла за «чыста» літаратурнымі клопатамі і разважанымі крытыка. Ён выступіў тут як паслухмяны прапагандыст ідзі поўнага падпарадкавання чалавека прадпісанням, што зыходзілі ад правадыра. Нявер'е ў працоўнага чалавека, пагарда да інтэлігенцыі ляжалі і ў аснове закліку развясці настаўнікаў, тых, што нёс у народ веды, голас праўды і сумлення.

Нельга не заўважыць таго, што кіраўнікі Аргкамітэта, якія потым сталі і кіраўнікамі саюза, у сваіх выступленнях не заўсёды былі паслядоўнымі. Ім даводзілася становіцца, хоць і з абаваркамі, ацэньваць пасобныя творы, якія сваім зместам не вельмі адрозніваліся ад напісаных у 20-я гады. Тлумачылася такая непаслядоўнасць тактычнымі меркаваннямі — неабходнасць паказаць перад гэтымі пэўнымі поспехі і дасягненні. Пospехі, паўтараю, здабыты пад іх кіраўніцтвам.

А колькі злой няпраўды было ў выступленні на з'ездзе Алесь Кучара! У артыкуле «Творчыя праблемы савецкай паэзіі» («Полымя рэвалюцыі», 1934, № 12) крытык абвінавачваў У. Дубоўку ў «зварынай нянавісці да пралетарскай рэвалюцыі», верш Дубоўкі «Далёкае мы надта любім» называў «бандыцкім вершам», бо ён нібыта заканчваецца «заклікам да змагання супраць пралетарскай рэвалюцыі».

А вось як тут ацэньвалася творчасць Я. Пушчы: «За сапраўднае мастацтва не можна быць таксама выдана і другая асаблівасць творчасці паэтаў буржуазных нацыяналістаў. Гэта іх хамская, вясковая, нацыяналістычная абмежаванасць. А гэта найбольш характэрна пралетарскай рэвалюцыі. Самотна жыць мне тут. Нішто вачэй не дзівіць».

А вось гэта Пушча піша з Ленінграда, з выдатнага горада, калыбелі пралетарскай рэвалюцыі: «Самотна жыць мне тут. Нішто вачэй не дзівіць».

Схіліцца хоча характа Там, на сваёй радзіме. Рыпіць як пад нагамі снегі! Ды толькі снег не наскі. Расказаў я сягоння ў сне Зімовыя вам наскі.

Бачыце, характа Ленінграда не захапляе Пушчу. Ён хоча схіліцца «характа» толькі на сваёй радзіме. І нацыяналістычная, хамская абмежаванасць Пушчы даводзіць да таго, што ён нават не задаволены ленінградскім снегам толькі таму, што гэты снег «не беларускі», «не наскі».

Перапала ад А. Кучара і Таўбіну, Астрэйку, Астапенку, Жылку, Лужаніну.

На пленуме 1936 года ў прысутнасці «вольных паэтаў», як назваў гэсцэ пленум у вершаваным прывітанні Я. Купала, М. Клімковіч абліваў граэю беларускую літаратуру, яе мінулае і сучаснае. Ён закрасліваў усё, што можна было закрасліць. У прысутнасці Я. Купалы і Я. Коласа іх дакастрычніцкая творчасць і творчасць 20-х гадоў груба скажалася, паэтам прыпісваліся неіснуючыя грахі і памылкі. Іх абвінавачвалі ў здрадзе інтарэсам народа.

Гаворачы пра выключна складаны абставіны, у якіх знаходзілася беларуская літаратура і яе прадстаўнікі ў 30-я гады, нельга не бачыць і таго, што ўсё здаровае і моцнае ў літаратуры актыўна супраціўлялася. Формы гэтай барацьбы з небяспечнымі тэндэнцыямі ў літаратуры былі розныя, а сама барацьба, можа, і не заўсёды прыкметная. Нездарма аглабелыя крытыка, якая заклікала была праводзіць у жыццё тагачасныя палітычныя ўстаноўкі, так раз'юшана кідалася на пісьменнікаў за тое, што яны не спяшаюцца адлюстроўваць, услаўляць карэнны пералом, рашучую перамогу, скажам, той жа калектывізацыі.

Асабліва адчувальнай была барацьба супраць уціску на мяжы 20—30-х гадоў, калі ў пісьменнікаў яшчэ заставалася надзея, што публічныя абвінавачванні не будуць даведзены да свайго лагічнага канца — да арыштаў і фізічнага знішчэння.

На жаль, сілы двух бакоў — дэфарматару ленінскай мадэлі сацыялізму і сумленнага пісьменніка — аказаліся няроўнымі. Калі магутны рухавік рэпрэсіўнай машыны, запущаны Сталіным і яго памагатымі, набраў хуткасць і пачаў працаваць на поўную сілу, тады і ў творчасці многіх таленавітых мастакоў з'явілася нямаля такога, што нараджае горкія пачуцці засмучэння, але разам з тым і спачування ім як ахвярам беззаконня. Таму трэба значна актывізаваць работу, звязаную з асветленнем у друку жыцця і творчасці рэпрэсіраваных пісьменнікаў, дзеячаў культуры. Пакуль грамадскасць рэспублікі не атрымае магчымасці азнаёміцца з дакументальнымі матэрыяламі, якія датычаць трагічных падзей трыццаціх гадоў, пакуль не будуць апублікаваны матэрыялы, звязаныя са справамі так званых ворагаў народа, дзе б называліся і імяны следчых, якія вялі гэтыя «справы», мы не зможам разлічваць на тое, што ацэнка літаратурна-грамадскага жыцця трыццаціх гадоў будзе праўдзівай.

У размове пра трагічныя падзеі 30-х гадоў, пра літаратуру гэтай пары і лёс многіх яе сумленнага прадстаўнікоў заўсёды застаецца шмат такога, пра што цяжка гаварыць, тым болей з трыбуны, прылюдна. Найлепшай формай сплывання неапатлагна доўгу перад гісторыяй і тымі, хто тварыў яе, з'яўляецца паўсядзённая, практычная праца, звязаная са збіраннем мастацкай спадчыны і яе выданнем; з ацэнкай выскародных спраў адных і ганебных учынкаў другіх. Ацэнка гэта павінна быць аб'ектыўнай і справядлівай.

Пленум праўлення Саюза пісьменнікаў БССР

(Працяг.)

Пачатак на стар. 9).

Спытаюць новыя пакаленні, якія не прымуць згоднікай маралі бязліўцаў-маўчальнікаў. Зрэшты, такія пытанні задаюцца ўжо.

Таварышы, у мяю задачу не ўваходзіць характарызаваць творчыя заваёвы гэтых двух пасляз'ездаўскіх гадоў. Таму я хацеў бы толькі зазначыць, што ў цэлым мы стаім яшчэ ў самым пачатку адлюстравання сённяшніх клопатаў і настрояў грамадства, у пачатку мабілізацыі творчых сіл на перабудову. Нашы часопісы, груба кажучы, заварушыліся. «ЛіМ» гэта зрабіў раней і лінію трымае з пэўнай цвёрдасцю. Публікацыя твораў, якія ў свой час не змаглі пабачыць свету, бясп-

цыі такія слабы напал духоўных, ідэйных і філасофскіх пошукаў? Чаму нейкі прымітыўны стандарт, нейкі пачварны шаблон так паралізуе і амярцае духоўнае жыццё асобы?

Чаму дзеці ўсё больш перастаюць шанаваць бацькоў і наогул маладыя — старых?

Чаму мікроб згаізму так інтэнсіўна раз'ядае душы тысяч і тысяч маладых людзей, чаму цыннізм і жорсткасць сталі для іх нормай паводзін?

Чаму такі страшны размах набыло варварства ў дачыненні да прыроды, да расліннага і жывёльнага свету, да самое зямлі, да яе акрас і багаццяў, да помнікаў гісторыі, культуры, мастацтва?

Спынюся — хаця гэта яшчэ далёка не ўсе трывожны і на-

Чарнобылем, надо искать всей республикой, всей державой».

«А дзе ж было кіраўніцтва саюза, чаму яно нічога не арганізавала, не наладзіла?» — чую нявыказанае пытанне з залы. Вось-вось, задаваць такія пытанні мы ўмеем. А між тым, В. Распуціна на барацьбу за выратаванне Байкала Саюз пісьменнікаў не арганізоўваў. І Сяргея Залыгіна на змаганне супроць паварту рэк — таксама. Пісьменніка на ўсе добрыя справы арганізоўвае яго ўласнае сумленне, сэрца. Ці, можа, хто-небудзь думае, што калі ён стане сакратаром СП — тады ў яго мацней забаліць сэрца па роднай зямлі?

Ужо сотні разоў гаварылася, — і зусім справядліва, што арганізацыя нашага літаратурнага жыцця ёсць справа ўсяго Саюза пісьменнікаў, усяго калектыву, і што поспех у вырашэнні нашых агульных задач залежыць ад грамадскай актыўнасці кожнага, ад ініцыятыўнасці ўсіх членаў арганізацыі. У нас жа, на жаль, як і па ўсёй краіне, як і ўсюды, усё яшчэ моцна трымаецца псіхалогія: хай начальства думае, яму відней. Як пісаў паэт: «Нам с тобою думать неча, если думают вожди». Відаць, мы сёння абавязаны зацікаўлена і грунтоўна пагаварыць пра арганізацыйныя прычыны нашага творчага саюза, пра яго структуру, пра функцыі яго кіраўнічых органаў і яго падраздзяленняў, — наколькі ўсё гэта адпавядае задачам часу, вымогам руху жыцця. Можа быць, не адразу сёння прыйдуць усе лепшыя думкі і прапановы, але пагаварыць, паўтараю, неабходна. Вы знаеце, што пры СП СССР працуе камісія па выпрацоўцы новай рэдакцыйна-статутнай, створаная на апошнім, 8-м, усесаюзным з'ездзе. Амаль два гады прайшло, а плёну пакуль ніякага. Чаму? Дзе прычына? А таму, відаць, што вельмі нялёгка гэта справа — перагледзець арганізацыйна-структурныя асновы такой вялікай, магутнай творчай арганізацыі, як Саюз пісьменнікаў. Што, напрыклад, у той статут трэба ўключыць, а што не? Што падлягае нейкай рэгламентацыі, а што не — паколькі арганізацыя ўсё ж самакіруемая. Як забяспечыць рэальнасць гэтага самакіравання? У якіх маштабах прымаць для рэспублікі цэнтралізацыя ўлады — калі гэта слова наогул гадзіца для творчага саюза? Якія рэальныя паўнамоцтвы СП рэспублікі? Якія прэрагатывы яго секцый і камісій, грамадскіх саветаў і праўленняў? Пытанн — шмат, і ўсе — няпростыя.

ват страшныя «чаму?», над якімі абавязаны задумвацца сучасны пісьменнік-аналітык, мастак-мысліцель.

Няхай, таварышы, не складзецца ўражанне, што дакладчык занадта акцэнтую ўвагу на нязробленым, на тым, перада чым наша літаратура ў даўгу, і не гаворыць пра яе відочныя заваёвы і поспехі, пра тое добрае, станоўчае, што ў нас зроблена і робіцца. Што зроблена добрага — дык людзі гэта бачаць, ці яшчэ ўбачаць, і належным чынам ацэняць. За гэта хвалявацца не трэба. А вось што ў нас яшчэ многа гэтай самай заспакоенасці і мала, мала, мала сацыяльнай і палітычнай актыўнасці, — гэта не трывожыць не можа. Спашлюся на адзін паказальны факт. У канцы красавіка была 2-я гадавіна нашай вялікай нацыянальнай трагедыі. Страшнай, жаклівай трагедыі, пра якую мы не маем права забываць ні на адзін дзень, ні на адну гадзіну. 26 красавіка з далёкай Арменіі, ад сльнянай пазткі Сільвы Капуцікян, прыйшла на наш Саюз пісьменнікаў, тэлеграма: «Дорогие друзья, в этот трагический день Армения разделяет ваше горе — горе человечества. — Сильва Капутикян».

Сільва Капуцікян помніць пра наша гора і шчырым сэрцам азвалася, падала голас. А мы самі нешта зрабілі па поклічу душы і сэрца — азваліся, адгукнуліся, казалі ў гэтыя дні сваё важнае пісьменніцкае слова? Нагадаецца, што сёе-тое было? Напрыклад, добрыя вершы Міколы Мятліцкага. Трохі раней — моцныя, на ўзроўні таленту паэта, вершы Анатоля Грачанікава. А што яшчэ? Можа, павяліліся шчырыя, бальючыя, горкія артыкулы? Праўдзівыя, чалавечныя, удумныя нарысы і апавяданні? Упэўнен, што горкі папрок, выказаны ў сувязі з 2-й гадавінай Чарнобыля на старонках «Правды», перш за ўсё датычыць нас, пісьменнікаў. Вось ён: «Когда сложилась экологическая обстановка вокруг Байкала, Ладоги, когда возник проект переброски вод северных рек, мы помним мощный и дружный голос общественности, авторитетных людей государства. Почему же теперь не слышно этого голоса в Белоруссии? Ведь ясно же, что ответ на вопросы, поставленные

лас. Ен у становішчы папрасіцца з працягнутай рукою: можа б, мелі ласку выдаць гэту кніжачку? Смешна? Было б смешна, калі б не было горка. Магчымасці СП у гэтым плане зусім мізэрныя. Калі ў Камвыдзе апынецца добры і разумны дзяцька — дык ён можа трохі ісці насустрач просьбам саюза. Зрэшты, і камвыдаўскі дзяцька не ўсё вырашае — над ім сядзіць яшчэ адзін дзяцька вышэй. І так, Саюзу пісьменнікаў патрэбна сваё выдавецтва са сваім рэдактарам, чыё слова — апошняе; Камвыд як дзяржаўная ўстанова адно гарантуе на дагаворных асновах друкаванне і распаўсюджванне. Было б у нас такое выдавецтва — рэгулярна выходзілі б стэнаграфы нашых з'ездаў і нават пленумаў, а не выданне іх — гэта варварства ў дачыненні да гісторыі літаратуры; даўно б выйшаў падрыхтаваны том матэрыялаў пра 100-гадовы юбілей Купалы і Коласа, гэтаксама як і том матэрыялаў «СП БССР за 50 гадоў». Выдавецтва «Мастацкая літаратура» не зацікаўлена ў такіх выданнях, яны яму не выгадныя. А цяпер — пры пераходзе на гаспадарчы разлік — будучы яшчэ больш не выгадныя. Як жа, запытаемся ў саміх сябе, будзем жыць далей? Мы рэкамандуем пры абмеркаванні выдавецкіх планаў пэўныя кнігі — зыходзячы з клопатаў аб літаратуры, а выходзячы — кнігі зусім іншыя, з клопатаў пра ганарарны куш. І ўсе разам абураемся, чаму такі магутны паток шэрай літаратуры. Мая прапанова: за выдавецтвам «Мастацкая літаратура» пакінуць выданне класікі, выбранных твораў, збораў твораў і ўсёй перакладной літаратуры, а на базе рэдакцыйна-паэзіі, прозы і крытыкі, з уключэннем сюды драматургіі і публіцыстыкі, стварыць выдавецтва «Савецкі пісьменнік» — для выдання новых кніг пісьменнікаў Беларусі. Так, як гэта было зроблена ў свой час на Украіне. Адказныя таварышы з інстанцый скажучы: гэта вырашаецца ў Маскве. А вось гэта ўжо, выбачайце, сёння, у час перабудовы, зразумець немагчыма. БССР — сувэрэнная дзяржава, рэспубліка ў Саюзе рэспублік, і яна не можа вырашыць, колькі і якіх ёй трэба мець выдавецтваў? Ды

матэрыяльнага забеспячэння саюз не вырашае, яны вырашаюцца, а дакладней — не вырашаюцца, недзе далей і вышэй. Вось факт. Дзесяць гадоў назад скарацілі аб'ём часопісаў — органаў СП. Калі б гаспадаром гэтых выданняў быў сапраўды саюз — хіба маглі б гэта зрабіць, нават не параіўшыся з саюзам? І хіба саюз дазволіў бы гэта? Дзесяць гадоў саюз просіць «адкруціць назад» памылковае рашэнне, якое нанесла шкоду часопісам, ударыла балоха па тыражах, ды і па настроі і па нервах пісьменнікаў — аўтараў і супрацоўнікаў гэтых выданняў. І што з гэтых нашых просьбаў? А нічога!

Трэці прыклад. Усе сувязі з замежным літаратурным светам СП БССР ажыццяўляе праз г. зв. інкамісію СП СССР. Кожны год дзе-небудзь на свеце збіраецца літаратурны форум пісьменнікаў. На форум едуць прадстаўнікі краін, на сельніцтва якіх — некалькі сот тысяч. А 10-мільённу БССР, якая з'яўляецца членам ААН, членам ЮНЕСКА — ніхто не прадстаўляе, або — прадстаўляе ў 5 гадоў адзін раз. Пра якое раўнапраўе і якую справядлівасць можна гаварыць? У нас павінна быць юрыдычнае права і матэрыяльныя магчымасці самім — у інтарэсах нацыянальнай культуры — запрашаць да сябе гасцей-пісьменнікаў з-за мяжы і пасылаць сваіх таварышаў у замежныя краіны. З неразумнай цэнтралізацыяй у гэтым пытанні — як з недарэчным перажыткам сталіншчыны — трэба канчаць.

Ва ўсесаюзным друку ўжо прагучалі галасы сумнення — і з вуснаў вельмі вядомых літаратараў — а ці патрэбен сёння Саюз пісьменнікаў наогул? Маўляў, ён быў створаны паўвека з гакам назад і як арганізацыйная форма перажыў сябе. Сумненні такія сеюцца, але нейкай слушнай альтэрнатыўнай прапановы не даецца. Сам па сабе ўзрост — паўвека — не загана і не адзнака архаічнасці. Многія навуковыя тавары-

У. Дамашэвіч, Я. Янішчыц, М. Дубянецкі.

гэта ж анахронізм нават не брэнжэўскіх, а яшчэ сталінскіх часоў! Усесаюзны ўрад выдзяляе рэспубліцы поўны фонд паперы: а як мы ім, у Беларусі, распарадзіліся — гэта ўжо наш клопат. Распарадзімся так, каб было ў інтарэсах і рэспублікі і ўсёй дзяржавы.

Другі прыклад. СП БССР мае свае органы друку, свае выданні: «ЛіМ», «Полымя», «Беларусь», «Нёман», і ў суполцы з камсамолам — «Маладосць» і «Крыніца». Пара, таварышы, скажыце на ўвесь голас, што іх прыналежнасць Саюзу пісьменнікаў даволі-такі адносна. Вядома, мы друкуем у іх. А далей — усе нашы правы — гэта права абмяркоўваць творы, апублікаваныя на іх старонках. Усе ж астатнія пытанні іх жыццядзейнасці, іх існавання, іх

рысты і акадэміі існуюць ужо некалькі стагоддзяў — і нічога, дзякаваць богу, служаць навуцы, людзям, прагрэсу і сама-ліквідоўвацца не збіраюцца. У нас цяпер такое вялікае жаданне рабіць перамены, што часам не паспяваем задумвацца: а к лепшаму гэта будзе, ці к горшаму? І наогул: перамена гэта будзе ці разбурэнне? Адна справа — удасканаліць структуру арганізацыі, зрабіць яе функцыянальна больш жыццядзейнай, і зусім іншая рэч — зламаць структуру. Наша перакананне — саюз павінен быць. Хаця б для таго, каб адстойваць прафесіянальны творчыя правы пісьменніка. А гэта — немалаважна.

Паўгода назад, на хвалі дэмакратызацыі і галаснасці былі праведзены перавыбары бюро

В. Зуёнак, В. Карамазяў.

рэчна, садзейнічае гэтаму агульнаму разварушэнню. Маю на ўвазе вершы А. Гаруна, раман А. Мрыя, вершы і паэму А. Бачылы, апавесць Б. Мікуліча, апавяданні Л. Калюгі, апавесць У. Караткевіча, вершы С. Грахоўскага, кнігу М. Улашчыка, якая пачынае друкавацца ў «Полымі». Некаторыя таварышы выказваюць шкадаванне, што малавата — у параўнанні з тым, што назіраецца ў рускіх часопісах. Ну, што ж! Колькі ёсць. Хаця па нашых маштабах гэта не так і мала. У нас жа і пісьменнікаў у рэзоў 15 менш, чым у Расіі. Можа быць, лёс пойдзе нам на сустрэчу, і яшчэ сёе-тое адшукаецца са спадчыны 20—30-х гадоў. Ці надрукуецца, што з тых твораў, публікацыя якіх была бязлітасна перапынена, як, напрыклад, выдатны раман М. Зарэцкага «Крывічы». Аднак жа, дбаючы пра адкрыццё спадчыны, будзем помніць, што чытачам патрэбны новыя творы, пазначаныя сённяшнім днём, акрыленыя духам перабудовы. Вось чаму хочацца ад усёй душы вітаць паяўленне ў «Нёмане» апавесці Э. Ялугіна «После небытия».

На вялікі жаль, у нас усё яшчэ друкуецца нямала твораў, пра якія ніяк не скажаш, што яны напісаны ў нашы дні, калі ўся цэнтральная прэса — ажно дыміцца ад напалу страсцей, аж курчыцца ад болю. Творы, у якіх усё яшчэ пануе дух і настрой заспакоенасці, самазадоволенасці, якія сёння гучаць яўным дысанансам да настрояў грамадства. Каб хоць адна нотка ці болю, ці гнева, ці шкадавання, ці раскаяння, ці сумлення! Чытаеш і думаеш: што ж з намі сталася? Чаму мы не задаём сабе пытанні па вялікаму рахунку? Хто ж за нас будзе ставіць тыя цяжкія і бальючыя «чаму?», на якія сённяшні беларускі чытач так ліхаманкава шукае адказу ў нашых творах?

Чаму, напрыклад, парушэнні сацыяльнай справядлівасці, якая з'яўляецца сутнаснай рысай сацыялістычнага ладу, сталі няпісаным законам і нормай грамадскага быцця ў краіне?

Чаму людзі мірвацца з абставінамі, якія выходзяць у іх сацыяльную і палітычную апатыю, раўнадушнасць да будучыні свайго народа, а значыць — і да свайго ўласнага? Чаму ў асяроддзі інтэліген-

творчых секцый. Дэмакратычна, тайным галасаваннем. І мы хутка пераканаліся, як шмат залежыць у рабоце секцыі ад актыўнасці яе кіраўніцтва. Паглядзіце, колькі важных — з шырокім грамадскім рэзанансам — акцый паспела за лічаныя месяцы арганізаваць і правесці секцыя публіцыстыкі (старшыня бюро В. Якавенка). Тут і выезды пісьменнікаў у пэўныя экалагічныя рэгіёны — з наступнымі публікацыямі ў друку, і вялікія канферэнцыі ў удзелам вядомых вучоных рэспублікі, і абмеркаванне — прычым, гарае, вострае — новых публіцыстычных кніг, і многае іншае. Адным словам, работа кіпіць. Сёй-той нават лічыць, што актыўнасць гэтай секцыі пара ўжо стрымліваецца. Думаецца, аднак, хай лепш будзе выдаткі надзвычайнай актыўнасці, чым сядзець склаў-

шырэйшая, і багацейшая. Шмат увагі было ўдзелена рабоце нашай мемурыяльнай камісіі і супрацоўніцтву СП БССР з літаратурнымі музеямі рэспублікі. Паднята пытанне аб тым, каб на асобнай Дошцы памяці ў Доме літаратара ўшанаваць імёны тых нашых паэтаў і пісьменнікаў, што сталі ахвярамі часоў сталіншчыны. Бясспрэчна, гэта трэба зрабіць. Памяць пра гэтых вялікіх пакутнікаў павінна быць свяшчэннай — гэта наш высокі маральны абавязак.

З іншых вядомых падзей нашага літаратурнага жыцця назаву: міжнародны семінар перакладчыкаў беларускай літаратуры — 20 гадоў ішлі да яго, пакуль ідэя стала, нарэшце, рэальнасцю. Усеагульны тыдзень дзіцячай і юнацкай кнігі. Дні эстонскай літаратуры ў Беларусі. XII сустрэча савецкіх і польскіх

сіі па прыёму — растлумачыць можна хіба што аб'яваваць і першых і другіх. Быў час, калі мы свядома прытармазілі прыём, бо чакалі новага статута СП СССР, новага палажэння аб прыёме. Але, убачыўшы, што гэтага статута можна чакаць яшчэ шмат гадоў, — рашылі зняць прытармажэнне і дзейнічаць па сваёму разуменню. У рэшце рэшт, прыём у СП — гэта прэагатыва рэспубліканскай арганізацыі. Значыць, вінаваты бюро секцый, камісія прыёмная, а перш за ўсё — сакратарыят праўлення, які не патрабуе ад іх работы. Скажам, секцыя прозы за 2 гады не рэкамендавала ў Саюз ніводнага чалавека. Становіцца трэба выпраўляць. Прыходжу да пераканання, што прыёмная камісія наогул інстанцыя лішняя, яе трэба распусціць. Калі бюро секцыі рэкамендуе ў члены СП тайным галасаваннем — дык навошта па дарозе да прэзідыума яшчэ адно абмеркаванне і яшчэ адно тайнае галасаванне? Патрэбна толькі, каб на бюро секцыі, так як дасюль было на камісіі, рабіліся кваліфікаваныя даклады па творчасці прэтэндэнтаў. Вось і ўсё. Калі б гэта прапанова была прынята, тады б належала членаў камісіі — каб не было ім крыўдна за ліквідацыю грамадскай пасады — увесці ў склад бюро секцый, адпаведна жанру іх творчасці.

Рост саюза натуральна залежыць ад творчага росту моладзі, ад ідэйнага, грамадзянскага пасталення маладых літаратараў. З маладымі заўсёды было клопату многа: цяпер яго стала яшчэ больш. Сённяшнія маладыя вельмі актыўна шукаюць ісціну і гэтак жа актыўна імкнуцца сцвердзіць сябе. І ў адным і ў другім старэйшыя, сталыя літаратары, як гэта было і заўсёды, падтрымліваюць маладых. Гэта — і абавязак, і традыцыя, і наогул — натуральнае развіццё літаратурнага працэсу. Большасць маладых гэта бачыць, разумеюць і з павагай ставяцца да старэйшых. Ёсць таварышы, зрэшты, не такія і маладыя, якім перш за ўсё хочацца канфліктаваць: наўмысна ісці на канфрантацыю са старэйшымі. Даказаць ім, што ісціна не на шляхах канфрантацыі, — пакуль што не ўдаецца. Сцвярджаюць сябе — добра. Але якім чынам і якога сябе? Якую асобу? Ёсць асоба багатага духоўнага свету і высокай чалавечай маралі, а ёсць — бездухоўная, з прымітыўнымі ўяўленнямі пра мараль і звычайную этыку. Нас не можа не трывожыць і не засмучаць тая лёгкасць, з якой бэсціцца плён сумленных працаўнікоў літаратуры нашай у вусных і пісьмо-вых выступленнях некаторых маладых. Колькі гісторыя ні вучыць — урокі, на вялікі жаль, не засвойваюцца. Дасведчаныя ў гісторыі беларускай літаратуры знаюць, колькі вэрхалу падымалі ў сярэдзіне 20-х гадоў некаторыя маладнякоўцы, — далёка не самыя таленавітыя, дарэчы, хутчэй наадварот. Дурны і вульгарны лозунг «У рожкі са старымі!» яны зрабілі самазтай. «Над усімі Купалам — я Купалам! Над усімі Коласамі — я Колас!» — крычалі на старонках друку найбольш крыклівыя. Пра такіх маладнякоўцаў тады ж К. Крапіва пісаў: «Удаль без клопату глядзім бадзёра: Не хопіць вопыту — Возьмем задзёрама!» Ды не, дарагія маладыя калегі. Адным задзёрам у мастацкай творчасці, у літаратуры многа не возьмеш. Амбіцыя без амуніцыі — тут памочнік слабы. Для творчага росту, для сцверджання сябе патрэбен грунт, імя якому — Талент і Праца. Вялікая, напружаная праца. Вось дабіліся мы рэальнага паляпшэння становішча з выданнем першых кніг маладых паэтаў і пісьменнікаў. На 1989 год ім адведзена звыш 15 пазіцый у выдавецтвах, плюс 12 кніжак у бібліятэцы «Маладосці». Такіх магчымасцей яшчэ ніколі наша моладзь не мела. Лічыць вельмі і вельмі ўнушальныя. Але ці будзе чым

адказаць на іх творча? Ці будзе што прапанаваць на гэтыя 27 выдавецкіх пазіцый? Вось пра што, мабыць, патрэбна сёння болей думаць і турбавацца маладым. Шумам, маніфэстамі, а тым больш — авантурнымі заявамі літаратура не ствараецца. А ў раз'яднанні пісьменнікаў розных пакаленняў могуць быць зацікаўлены толькі нядобразычліўцы і ворагі нашай літаратуры.

Калі гаварыць пра папаўненне нашых радоў, пра рост пісьменніцкай арганізацыі, пра выхаванне літаратурнай моладзі, то я хацеў бы звярнуцца да вашай думкі з адной канструктыўнай, на мой погляд, прапановай. Раней прыток новых творчых сіл быў досыць адчувальны з абласцей, так бы мовачы — з правінцыі, з мясцовых літаратурных аб'яднанняў. Сёння гэта справядліва толькі ў дачыненні хіба што да Брэсцкай, Віцебскай і Гродзенскай абласцей — і то не скажам, каб шчодрэ-густа. А, скажам, Гомельскае і Магілёўскае аддзяленні СП даўно не папаўняюцца новымі імёнамі. Вядома, сказалася агульная моўная сітуацыя, сацыяльная і духоўная аплата, якая мела месца і відочна паўплывала на творчы патэнцыі мясцовых маладых літаратараў. Але не меншая, бадай, прычына — і адсутнасць літаратурнага асяроддзя, прафесіянальнай дапамогі, змушанасць «варыцца ва ўласным саку». Камісія па рабоце з маладымі, калі і пасылае сваіх сяброў у літаб'яднанне на правінцыю, то гэта бывае рэдка, эпизодычна, рады ў гады, бо яна проста не здольная арганізоўваць такія выезды ў кожную вобласць часта. Ды і практычная дапамога з такога візіту невялікая, і грамадскі рэзананс нязначны, уплыў на культурнае дапамога ў вобласці амаль ніякі. Што прапанаваць? У нашых балгарскіх сяброў ёсць такі вопыт. Да кожнай акружнай (у нас гэта значыць абласной) арганізацыі прымацаваны ўсе сталічныя пісьменнікі-землякі. З'яўляюцца яе ганаровымі членамі.

выходзіць раз у квартал ці раз у два месяцы — але такі часопіс пазарэз патрэбен! І ў ім будучы друквацца пісьменнікі вобласці, і пісьменнікі-землякі. І той жа Быкаў, для прыкладу, дасць нешта з напісанага ў часопіс Віцебшчыны, а Брыль — у гродзенскі і г. д.

Дарэчы, у сярэдзіне 20-х гадоў такія часопісы і альманахі пачалі выходзіць амаль ва ўсіх акружных гарадах Беларусі — у Віцебску, Полацку, Оршы, Магілёве, Бабруйску, у Барысаве і нават у Клімавічах. Ім не далі разгарнуцца, бо ўжо ў 28-ым годзе пачаліся пагромы нацыянальнай інтэлігенцыі. Цікавы, народжаны самім жыццём, маладой сацыялістычнай явай вопыт, быў перакрэслены.

Адно з вялікіх і вострых пытанняў, якое вельмі хвалюе нас і, можа быць, асабліва бударажыць маладых таварышаў, — пытанне аб стане нашай мовы і нашай беларускай школы ў прыватнасці. Пра гэта мы гаварылі і працягваем гаварыць многа, змацавальна і нават звышэмацавальна. І зразу мела — чаму: боль і трывога не беспадстаўныя. Але хацелася б звярнуць увагу шануюнай грамады, што нашы намаганні не былі марнымі. Намеціўся пэўны зрух да выпраўлення становішча, якое складалася ў рэспубліцы. Пра канкрэтны змест жаданых перамен, ці дакладней — пачатку гэтых перамен, падрабязна гаварылі ў сваіх выступленнях т. Таразевіч Г. С. і т. Вайтовіч Я. К., і я не стану паўтарацца. Хацелася б адно падкрэсліць, што ў гэтай сферы мы ўступаем у этап канкрэтнай дзейнасці, канкрэтнай, вялікай і наймаверна цяжкай работы. Работы, якая патрабуе, шчыра скажам, крайняй самаадданасці і ад усіх нас, пісьменнікаў. Работы ў супрацоўніцтве з партыяй і Савецкай уладай — бо толькі так можна дасягнуць таго, каб наша беларуская мова сапраўды пачувалася роўна сярод роўных. Супрацоўніцтва — але ні ў якім разе не саступленне з ясных лінінскіх пазіцый, не па-

А. Бутэвіч, А. Грачанікаў, В. Сачанка.

шы рукі і не варушыцца. Добрага слова заслугоўвае секцыя мастацкага перакладу і літаратурных узаемасувязей (старшыня бюро В. Рагойша). Апрача таго, што абмяркоўвае новыя пераклады, секцыя трымае моцныя сувязі з выдавецтвамі, дапамагае ім у фарміраванні планаў перакладной літаратуры, а яшчэ — пастаянна клопацца пра выхаванне маладых перакладчыкаў, што асабліва пахвальна. Вялікую работу праводзіць камісія СП па выкладанню мовы і літаратуры ў школах (старшыня камісіі В. Сачанка). Ці трэба тлумачыць, якое важнае значэнне мае сёння ўдзел пісьменнікаў у абмеркаванні праграм і падручнікаў па школьнай славеснасці, у вырашэнні многіх іншых практычных праблем, і ў прыватнасці — праблемы вяртання роднага слова тым школам, якія яго страцілі.

Дазвольце не характарызаваць работу іншых секцый і камісій, дзе ажыўленне таксама прыкметнае, хаця пажаданы разгон, можа, яшчэ і не набраны. Мне проста хацелася некалькімі прыкладамі паказаць, што грамадска-творчае жыццё жанравага аб'яднання можа быць зусім не сумным. Нямаючы работ было ў гэтыя два пасляз'езды гады ў нашага прэзідыума і сакратарыята. У прыватнасці, на прэзідыуме былі абмеркаваны: праграма па беларускай літаратуры для І-Х класаў сярэдняй школы, беларускі мастацкі пераклад і ўзаемасувязі; праблема выхавання літаратурнай моладзі рэспублікі; лёс творчай спадчыны Алеся Гаруна (як вы ведаеце, хадзілі прэзідыума мела поспех, і кніга гэтага выдатнага паэта выйшла з друку). З тых клопатаў, якімі жыў сакратарыят, варта адзначыць яго выязное пасяджэнне ў Гродне, а таксама практыку абмеркавання творчасці асобных нашых пісьменнікаў. Творчыя справаздачы на сакратарыяце У. Арлова, К. Тарасова, У. Верамейчыка і шырокія рэпартажы аб гэтым у друку пацвердзілі, што гэта форма работы, бясспрэчна, удалая, жывая, якая і стымулюе натхненне пісьменніка, і садзейнічае ўсталяванню атмасферы таварыскасці, у якой увага і павага да кожнага сумленнага творцы ёсць няпісаны закон. Хачу толькі зазначыць самакрытычна, што на такія творчыя справаздачы трэба запрашаць больш пісьменнікаў, у тым ліку крытыкаў, каб размова была і

пісьменнікаў. Удзел у пісьменніцкім рэйдзе Чарнобыль — Кіеў — Адэса. Дзень беларускай літаратуры ў ЦДЛ у Маскве. Спыняю на гэтых падзеях увагу таму, што яны садзейнічалі ўмацаванню інтэрнацыянальнай свядомасці і саміх пісьменнікаў і ўсяе грамадскасці Беларусі, гэтаксама як і шматлікія юбілейныя вечары.

Як можна ўбачыць нават з гэтай звышціслай інфармацыі — а я тут не згадаў ні «круглыя сталы», ні рэспубліканскага семінара кіраўнікоў літаб'яднанняў, ні семінара маладых літаратараў на Іслачы, ні завяршэнне будаўніцтва і адкрыццё самога Дома творчасці «Іслач», — сумаваць кіраўніцтва Саюза пісьменнікаў не было калі. І аднак жа ёсць прычыны і для суму, а дакладней — для засмучэння. Пра некаторыя з гэтых прычын — перш за ўсё творчага характару — ужо было сказана ў гэтым дакладзе трохі раней. Тут я хачу закрануць зусім іншае. Засмучае, і нават вельмі, прыкметнае пастарэнне нашага Саюза пісьменнікаў. Наракаючы на гэта сталі ўжо, як то кажучы, агульным месцам і ў розных нашых дакладах і ў выступленнях. Ва ўзросце да 25 гадоў няма ніводнага члена СП. Ва ўзросце да 35 гадоў — 18 чалавек. Затое: ва ўзросце ад 60 да 70 — 80 чалавек і ва ўзросце вышэй за 70 гадоў — 50 чалавек. Сярэдні ўзрост падбіраецца пад лічбу 60. Ёсць ад чаго засмучацца. Гэта — ненармальна, гэта — трывожна. Наогул наша пісьменніцкая арганізацыя фактычна перастала расці. На 1 ліпеня 1986 г. — лічы, два гады назад — было 374 члены СП, на сёння — 376; за два гады вырасла на два чалавекі. Гэтану няма ніякага апраўдання. У нас ёсць нямаля таленавітых людзей, якія маюць права быць членамі СП. Імёны некаторых ужо неаднойчы называліся: напрыклад, В. Сахарчук, А. Жамойцін, М. Шэлеухаў, А. Мінкін у пазіі, І. Клімяноў і А. Наварыч у прозе, М. Ермаловіч у крытыцы і многія іншыя. Чаму іх справы не разглядаюцца на бюро секцый і затым на камі-

Д. Бугаёў, К. Хромчанка, С. Лаўшук.

Мінімум раз у год з'язджаюцца на агульны сход у акружны цэнтр, абмяркоўваюць творчасць мясцовых аўтараў, літаратурнае і культурнае жыццё вобласці, розныя іншыя рэгіянальныя праблемы, справы і клопаты. У сходзе прымаюць удзел партыйныя і савецкія кіраўнікі акругі, прадстаўнікі грамадскасці. Падзея набыла розгалас. У выніку — актывізуецца духоўнае, культурнае творчы імпульс мясцовых пісьменнікаў. А што ж мы назіраем у нас? Гарады — і абласныя, і іншыя — перастаюць быць асяродкамі нацыянальнай, я падкрэсліваю — нацыянальнай! — культуры. Усё хоць трохі таленавітае мы сцягваем у сталіцу, у Мінск — а там літаратурнае жыццё хірэе і замірае. Можа, нам пакарыстацца вопытам балгарскіх сяброў?

Гэта — першая прапанова. Другая ж і больш важная — гэта пачаць выдаваць у абласных цэнтрах, прынамсі, там, дзе ёсць творчыя сілы, літаратурна-грамадскія часопісы. На базе абласной друкарні. Увесці іх у рэспубліканскі каталог — каб мог падпісацца кожны, хто хоча. Хай ён будзе

саванне перад кручкатворнай бюракратыяй, якая вельмі ж здатная муціць ваду і заблытаваць усякімі хітраваннямі справу так, каб усё заставалася, як і было. Нам патрэбна і далей працягваць неаслабную растлумачальную і прапагандысцкую работу на карысць роднага слова, дзея чаго выкарыстоўваць друк, радыё і тэлебачанне і ўсе да адной сустрэчы з чытачамі, асабліва — з моладдзю, і яшчэ раз асабліва — са школьнай моладдзю.

Пры гэтым лічу патрэбным сказаць яшчэ вось аб чым. Многія нашы таварышы ў дачыненні да асветнікаў і адказных за асвету, за школу, настроены агулам непрыязна, з прадурзятасцю і недаверам. Думаю, што гэта не толькі не канструктыўная, але шкодная лінія. Супрацоўніцтва і толькі супрацоўніцтва — вось адзіна разумны падыход да справы. Вядома, трэба з асуджэннем ставіцца да канкрэтных праціўнікаў беларусізацыі школ у рэспубліцы — свядомых нядобразычліўцаў нашай мовы і літаратуры. Падкрэсліваю — да канкрэтных.

(Зананчэнне на стар. 12).

Пленум праўлення Саюза пісьменнікаў БССР

(Заначэнне.
Пачатак на стар. 9—11).

Як ні парадэксальна гэта гучыць, але родную Савецкую ўладу ў Беларусі на бок беларускай мовы яшчэ трэба схіліць, перацягнуць. Без гэтага немагчыма перайначыць агульную грамадскую атмасферу, якая характарызуецца пакуль што ў лепшым выпадку — абывакавымі, у горшым — непаважлівымі, а то і зусім нігілістычнымі адносінамі да беларускай мовы, да нацыянальнай культуры ў Беларусі, да нашай гісторыі і г. д. Трэба дасягнуць становішча, каб партыйна-савецкія работнікі і беларуская інтэлігенцыя перасталі гаварыць між сабой на розных — у прамым сэнсе слова — мовах. Пакуль не прыйдзе да гэтага, вырашаць кардынальныя праблемы развіцця нацыянальнай культуры будзе цяжка. І беларуская літаратура будзе ў сваёй жа рэспубліцы ў становішчы дзіўным, ненатуральным. У такім становішчы, як нацыянальнае зямляцтва за мяжой, культурная дзейнасць якога патане ў моры іншамой культуры. А між тым беларуская літаратура ствараецца галоўнымі пэтычна-творчымі сіламі гэтай зямлі, і беларускія пісьменнікі — не перасяленцы аднекуль. І ў кнігарнях рэспублікі кніга на беларускай мове не павінна адпачаць у нейкі закутак, як у рэзервацыю. Беларуская кніга ў Беларусі — гэта візітная картка рэспублікі, і яна павінна ўсюды і скрозь займаць адпаведнае гэтаму значэнню месца.

На завяршэнне — некалькі слоў аб прапагандзе беларускай кнігі, беларускага мастацкага слова. Нядаўна партыйны сход СП разглядаў гэта пытанне спецыяльна — і ў самым шырокім аб'ёме гэтага паняцця — прапаганда літаратуры. Я абмяжваю вузкім сэнсам, а менавіта тым, што датычыць работы бюро прапаганды, якая і на прэзідыуме і на сакратарыяце абмяркоўвалася шмат разоў. Гэтая гаспадарча-разліковая арганізацыя Саюза пісьменнікаў была створана ў нас больш за 30 гадоў назад. І ўжо на самым пачатку — праз год паўтара — так аскандалілася і скампраметавала сябе, што кіраўніцтва СП было вымушана проста ліквідаваць яе. Праз нейкі час, аднак, бюро было створана зноў і ўвесь яго шлях далей суправаджаўся і пахваламі і нараканнямі. Так, нараканняў, на жаль, заўсёды чулася многа. І прычына была не толькі ў тым, што яму вельмі не шанцавала на кіраўніцтва. Галоўная прычына, відаць, была ў памылковым выбары спосабаў і форм прапаганды літаратуры. Ад пачатку і да гэтага часу пераважала адна форма: гэта — платныя выступленні членаў СП і не членаў СП перад жыхарамі рэспублікі. Вельмі хутка складалася практыка, якую інакш не назавеш, як пагоня за лёгкім заробкам. У актыўнасці гэтай практыкі, як і трэба было чакаць, выйшлі не лепшыя, мякка кажучы, літаратурныя сілы. У выніку — побач з прапагандай ішла яўная контрпрапаганда, ішла дыскрэдытацыя літаратуры і самога звання пісьменніка. Адбывалася прафанацыя самой ідэі прапаганды. Між тым, ёсць і іншыя формы, іншы вопыт прапаганды літаратуры. Нашы суседзі літоўцы, напрыклад, зусім не карыстаюцца практыкай, пашыранай у нас. Іх пісьменнікі не выступаюць па платных пуцёўках — па 10—15 минут перад жменькай слухачоў, нярэдка загнаных на сустрэчу прымуова. У разуменні кіраўніцтва СП Літвы — гэта абраз для пісьменніка і апашленне літаратуры, паэзіі. Яны арганізуюць вялікія — у вялікіх залах — аўтарскія вечары-сустрэчы — на 2—2,5 гадзіны. Вы

самі разумеюць, хто можа 2 гадзіны трымаць у руках аўдыторыю, хто мае права на такую сустрэчу. Далёка не кожны член СП. Такіх вечароў аднаго і таго ж пісьменніка, зразумела, не можа быць многа: 1—2, ну 3—4 у год. Арганізуюць літоўцы і калектыўныя вечары — для маладых аўтараў і тых, хто не мае творчых падстаў для самастойнага вечара. Пры такой практыцы прапаганда адпачае патрэба ў так званых карэспандэнтах-арганізатарах — і іх у Літве няма. Не лічу, што нашаму бюро трэба неадкладна адмовіцца ад арганізацыі выступленняў па пуцёўках, але ўпэўнены, што і вопытам суседзяў варта зацікавіцца. Спадзяюся, што новае кіраўніцтва бюро, якое прыступіла да выканання абавязкаў, і само пашукае новыя прыдатныя, плённыя спосабы і формы прапаганды беларускага мастацкага слова.

І ўжо зусім нарэшце — пра павагу да пісьменніка і пра клопат аб умовах яго творчай працы. Якія адносіны ў афіцыйных улад да пісьменніка — такія і адносіны да праблем культуры. Такі і клопат, каб гэта культура, гэта літаратура развіваліся. Іншы раз сутыкаешся з фактамі такой «павагі» і зацікаўленасці, што міжволі задумаешся: калі і дзе мы жывём. Летась мы праводзілі Дні беларускай літаратуры на Палессі і завяршылі іх у Брэсце. Натуральна, разлічвалі на вялікі заключны літаратурны вечар. Але гаспадары горада праявілі такі клопат аб яго арганізацыі, што ў залу на 800 месц прыйшло 80 чалавек. Больш таго: прыехалі пісьменнікі ў Брэст, а іх не чакаюць, і месц у гасцініцы няма, гадзінамі пякліся на сонцы як беспрытульныя. Самае ж сумнае, што мы і не паскардзіліся неважлівым чынам, праглынулі абразу моўчкі: маўляў, не першы і не апошні раз. Як сказаў Я. Еўтушэнка — «притерпелость». Гэта — адзін бок справы, калі гаварыць пра павагу і клопат. Другі — жыллёвая ўмова пісьменніка, а яны ёсць адначасова і ўмовы працы. Здаецца, і нельга сказаць, што гэтым пытаннем не займаюцца прадстаўнікі ўлады і нам не ідуць насустрэч. І займаюцца, і ідуць, аднак жа... Яшчэ многія нашы таварышы не маюць нават элементарна здвальняючых умоў для творчай работы. Ці не пара ўжо канчаткова вырашыць гэта пытанне ў карысць літаратуры? Усё ж такі не хто іншы, а У. І. Ленін сказаў: талент — рэдкасць, і яго трэба берагчы.

Паважаныя таварышы! Творчыя магчымасці беларускай пісьменніцкай арганізацыі — вялікія. Шмат, адчуваецца, і жадання жыць і гаварыць з чытачом па-новаму. Толькі не трэба траціць сілы на пустое і марнае. Не трэба паддавацца пачуццям дробным і мімалётным, за якія — калі ты сур'ёзна пасля самому ж сорамна. Нам патрэбна кансалідацыя не на словах, а на справе. А на справе — значыць у канкрэтнай і дружнай працы ўсіх нас на карысць роднай савецкай літаратуры. Будзем перш за ўсё думаць пра гэта. Будзем імкнуцца лепш зразумець адзін аднаго — у імя гэтага. Будзем спрачацца ў пошуках ісціны — але ў імя гэтага. Сёння, калі наш народ і ўся краіна стаіць на пераломе свайго гістарычнага лёсу, на іншае мы проста не маем права.

СПАЧАТКУ — інфармацыя для аматараў тэатральнай «статыстыкі».

22—29 красавіка ў Калінінградзе праходзіў традыцыйны фестываль «Прыбалтыйская тэатральная вясна». Такім чынам, завяршыўся першы поўны цыкл штогадовых творчых сустрэч тэатраў пяці рэспублік — Літвы, Латвіі, Эстоніі, Беларусі і РСФСР, якую на фестывалі прадстаўляла Калінінградская вобласць.

Упершыню рэгіянальным тэатральным аглядам апекаваўся СД СССР, што абумовіла цікавасць з боку цэнтральных сродкаў інфармацыі («Правда», «Известия», «Советская культура», Дзяржтэлерадые СССР), шырокае прадстаўніцтва гасцей з усіх саюзных рэспублік.

Таксама ўпершыню быў запрошаны творчы калектыў з-за мяжы — Дзяржаўны тэатр імя Стэфана Ярача (Ольштын, ПНР).

Афіша фестывалю. Як звычайна вельмі разнастайная: «Сірано дэ Бержэрак» Э. Растана (Драматичны тэатр горада Савецка), «Чайка» А. П. Чэхава (Ліепайскі драматычны тэатр). «Ціхая воласць» Я. Круусвалы (Талінскі акадэмічны тэатр драмы імя В. Кінгісена), «Ах, Маня...» Г. Шчарбаковай (Калінінградскі абласны драматычны тэатр), «Мудрамер» М. Матукоўскага (Акадэмічны тэатр імя Янкі Купалы), «Галгофа» Ч. Айтматава — П. Вайтуса (Каўнаскае драматычны тэатр).

У склад фестывальнага журы ад нашай рэспублікі ўваходзілі галоўны рэдактар рэпертуарна-рэдакцыйнай калегіі Міністэрства культуры БССР В. Валадзько і сакратар праўлення СД БССР К. Белавусаў.

А вось «табэль аб рангах» «Прыбалтыйскай тэатральнай вясны-88». Бронзавую Ніна — галоўны прыз фестывалю — павезлі ў Каўнас стваральнікі спектакля «Галгофа», інсцэнізацыя Я. Вайтуса старонак рамана Ч. Айтматава «Плаха». Узнагарод за лепшую рэжысуру ўдостоіліся М. Міківер («Ціхая воласць») і О. Кродарс («Чайка»). Прыз за сцэнаграфію таксама меў двух уладальнікаў — латыша А. Бутэ («Чайка») і літоўца Я. Арчыкаўскаса («Галгофа»). Лепшымі акцёрамі сёлета прызнаны В. Шынцарукас (Базарбай у «Галгофа»), І. Брыке (Ніна Зарэчная ў «Чайцы») і С. Станюта (Загуменная ў «Мудрамеры»). Апроч галоўных фестывальных узнагарод, была прысуджана вялікая колькасць прызоў грамадскіх арганізацый, адным з якіх — прызам глядацкіх сімпатый, устанавленым Калінінградскім абласным саветам прафсаюза работнікаў культуры, — уявічаны купалаўскі «Мудрамер».

На гэтым хацелася б скончыць неабходны фармальнасці і перайці да больш істотных аспектаў такой адметнай культурнай і грамадскай з'явы, як «Прыбалтыйская тэатральная вясна». Сёлета я зноў пераконаўся, што не ў каранцы «міс» і «містэраў» ад тэатра сутнасць фестывалю. Тут на трываласць выпрабавуюцца тэатральныя ідэі, на сталасць — мастакоўскія веравызнанні.

МЕРКА ДЛЯ «МУДРАМЕРА»

Адхінулася заслона — і з глыбіні сцэны нібыта насунуўся канцільярскі манблан, велічэна, ажно пад каласнікі, бюракратычнае збудаванне. Сталы, людзі, тэлефоны... Суседка па партэры выгукнула захопленнае «ах!», зала выбухнула апладысментамі — такім запомніліся пяць зорных хвілін, што выпалі сёлета на долю нашага тэатра. Тэатра, трэба прызнаць, у гэты імгненні сапраўднага, шырокага, які не скупіцца на рухі, каб здзівіць і ўразаць.

Ці ж гэта мала — пяць хвілін сапраўднага тэатра?

А пасля... Пра спектакль купалаўцаў, які прадстаўляў беларускае сцэнічнае мастацтва на фестывалі, у рэспубліканскім друку напісана вельмі мала. Калі не памыляюся, больш-менш падрабязна пастаноўку аналізаваў толькі часопіс «Мастацтва Беларусі» ў сваім традыцыйным аглядзе сезона; апроч гэтага —

паасобныя выказванні, напрыклад, у адказах крытыкаў на анкету «ЛіМа». Такое маўчанне заўсёды «гучыць» досыць красамоўна, аднак не заўсёды пераконвае. Асабліва ў выпадку папулярнасці, якой «Мудрамер» карыстаецца ў публіцы. (Магчыма, я зноў памыляюся, ды калі ў тэатры аншлаг, адміністратары на вачах сысцёю, робяцца непадступнымі, і вывесці іх з такога стану можа толькі з'яўленне ганаровых гасцей. Эрэсты, гэта ўжо іншы спектакль, гледзячы які пачынаеш разумець, чаму свае зусім не смешныя п'есы Чэхаў называю «камедыямі»).

Тым часам фарміраваўся, перадаваўся эстафетай з адной трыбуны на другую, прыступкай вышэй, погляд на «Мудра-

Станюты, у якіх ёсць надзвычайная абаяльнасць Яроменка, ёсць таленавітыя пастаноўшчыкі і сцэнограф, ёсць цэлы акадэмічны тэатр — навошта ім усю сваю акадэмічную магутнасць сіроўваць на спектакль «Мудрамер», на газетны фельетон?» (Н. АГІШАВА, Масква).

...Яшчэ раз уважліва праслухаў магнітафонны запіс абмеркавання і супакоў сябе — дэльтабог, няма «тэндэцыйнага падбору цытат». У прыведзеных выказваннях — сутнасць гаворкі пра «Мудрамер», на якой, дарэчы, ніводзін з удзельнікаў спектакля не прысутнічаў (праўда, да гэтых нашых паводзін на «тэатральных вёснах» ужо, здаецца, прызвычаліся). Наўрад ці трэба каменціраваць словы калег — прызнацца, зусім іншае хочацца чуць пра

Т Э А Т Р

Андрэй ГАНЧАРОЎ

Акадэміі і ўніверсітэты

«Прыбалтыйская тэатральная вясна-88»
З фестывальнага бланкота крытыка

мера» як на новы важкі здабытак беларускай драматургіі і тэатра на этапе перабудовы. З такой рэзультатнай спецыяльнай і выправіўся на «Прыбалтыйскую тэатральную вясну», дзе фестывальнае крытыка за гадзіну паўтары абмеркавання кампансавала адсутнасць «сумы думак».

«Напэўна, самае спрэчнае ў гэтым спектаклі — гэта яго жанр. Сатырычная камедыя — жанр хутчэй літаратурны, патрэбен пэўны тэатральны эквівалент. Больш пасуе «камедыя-фельетон» ці «тэатральны фельетон», які вымагае і адпаведнага набору выразных сродкаў. Уся гэтая цяжкая артылерыя, грувасткая манструцыя, якая спачатку ўрававае, а пасля надакучвае, падаецца празмернай і непатрэбнай раскошай... Мікалай II вельмі любіў Аверчанку і пералётную справу: рабіў для твораў сатырыка чырвоныя саф'янавыя вокладкі з залатым сіценнем. Сам па сабе Аверчанка — добры пісьменнік, чырвоны саф'ян з залатам — таксама прыгожа, але разам гэта несумяшчальнае...» (В. ТУХ, Талін).

«Ажыўленую рэакцыю залы на спектакль трэба лічыць зусім нармальнай — людзі хочучы смяцца, хочучы глядзець камедыю... Патрабаваць ад спектакля глыбіні, значных абгульняў і ўзводзіць яго ў ранг сацыяльнай драмы ці гратэску — значыць перагружаць маленькі човен занадта цяжкімі грузам. Разам з тым, стаўленне рэжысёра да п'есы застаецца неўразумелым. Уражанне, нібыта В. Раеўскі задаволены сваім фантам пастаноўкі яшчэ аднаго нацыянальнага твора на сцэне акадэмічнага тэатра — і на гэтым лічыць сваю місію вычарпанаю... П'еса не выходзіць за межы апошніх старонак газет, ды і тэатру, дэльтабог, не варта было страляць з акадэмічных гармат па газетных вераб'ях...» (Э. ЯНСАНАС, Вільнюс).

«Учора на спектаклі я дакладна зафіксаваў стан радасці ў глядзельнай зале і падумаў, а чаму так? Драматургія? Сапраўды, усё гэта вельмі і вельмі сціпла, прытым досыць кепскага густу... Уваабленне? Што ж, мы не можам не звачаць на відэочныя недахопы, эклектычнасць, пампезнасць... Аднак рэжысёр і сцэнограф, ведаючы цану п'есе, выціскаюць з яе ўсё магчымае і дасягаюць поспеху, які ўсё акупляе. У мастацтве ўсе жанры добрыя, акрамя сумных, а Учора ні мне, ні большасці гледачоў сумна не было.» (С. НИКАЛАЕВІЧ, Масква).

«Музіца, і сапраўды ў нас назапасілася столькі маны і мудрасці, што ўжо спектакль «Мудрамер» збірае поўную залу, якая атрымлівае асалоду ад гэтага, на маю думку, фальшывага і ненатуральнага відвішча... Прыходзячы ў тэатр, разважаючы пра мастацтва, мы павінны ўсведамляць, а ці ёсць там — мастацтва? Навошта купалаўцаў, у якіх ёсць глыбока народны, трагедыйны талент

«свой» тэатр на прадстаўнічым творчым форуме, — ды, калі надарыўся выпадак, паспрабую аспрэчыць выказанне ў адным артыкуле перакананне, што «Мудрамер» падмае на якасна новы ўзровень аўтарытэт беларускай драматургіі ў маштабе нашай краіны».

«Друзьям раздайте по рублю — сегодня битва с дураками», — спяваю гадоў дзесяць назад лідэр нападзобароненай тады рок-групы. Досыць смелы нават па цяперашнім, перабудовачным часе, спосаб гэты адмыслова трансфармаваны ў п'есе вядомага камедыёграфа. Ніякай страляніны — сядзіце ў крэсла вынаходніка Мурашкі і слухайце... музыку. Грыміне туш — вінуем вас, вы поўны дурань, зайдзіце ў аддзел кад-раў».

Пачуццё гумару, вядома, рыса цалкам індывідуальная, ды, здаецца мне, ёсць і ў п'есе і ў спектаклі штосьці недадуманае. Ёсць абразлівае для мастацтва заігрыванне з публікай. Некіруюмая пільна «апаратнага» гумару «Мудрамера» небяспечна завывае самацэнку недадэкага чалавека. А як, скажыце, яшчэ ўспрымаць усе гэтыя «антрапамерныя» практыкаванні? Аказваецца, усё вельмі проста — «жыць і будаваць» замянаюць нам дурні; замянім іх, колькі выкрыем, на разумных у 18-мільённым упраўленчым корпусе краіны — і адразу «дагонім і перагонім»...

Крыўдна, што п'еса наперад прынята рэжысёрам, які зусім нядаўна удумваўся ў шкспіраўскага Простера, які па-свойму чытаў «Рэвізора». Вось што піша пастаноўшчык «Мудрамера» ў фестывальным буклетце: «Аўтар п'есы смела і неадназначна гаворыць пра многія болевыя сацыяльныя праблемы сённяшняга дня, у сутыкненні яркіх характараў паказвае, як яшчэ замінае перабудове псіхалогія інертнасці пэўнага зьяна кіруючага апарату. У спектаклі мы імкнёмся закрануць таксама пытанні псіхалогіі ўзаемадачыннення ў кіруючых сферах на розных узроўнях».

Што тут скажаш...

ЛІДЭРЫ

Аглядаючы летась на старонках «ЛіМа» вынікі мінскага этапу «Прыбалтыйскай тэатральнай вясны», я ўжо казаў пра тое, што гран-пры фестывалю адметны не так сваёй прэстыжнасцю, як вельмі высокай мастацкай прабой. Сёлета на галоўную ўзнагароду рэальна

Споўнілася 60 гадоў пісьменніку Івану Панчанку. Праўленне СП БССР накіравала яму прывітальны адрас з пажаданням новых творчых поспехаў, добрага здароўя.

Споўнілася 50 гадоў вядомаму паэту-песенніку Уладзіміру Карызну. Праўленне Саюза пісьменнікаў БССР накіравала яму прывітальны адрас з пажаданням новых творчых поспехаў, добрага здароўя. Супрацоўнікі «ЛіМа» тапсама зычаць юбілярам усю найлепшага ў жыцці і творчасці.

ЗНАЁМЦЕСЯ: ЛАЎРЭАТЫ

На ўрачыстым вечары ў Беларускай дзяржаўнай філармоніі былі абвешчаны вынікі VIII Рэспубліканскага конкурсу музыкантаў-выканаўцаў. Складаная праграма спаборніцтва вымагала ад маладых музыкантаў напружанай падрыхтоўчай працы. Таму, як значыць мастацкі кіраўнік БДФ Ю. Гільдзюн, удзел у конкурсе — гонар і для тых, хто не выйшаў у пераможцы. А для юных прадстаўнікоў музычных вучылішчаў рэспублікі і іхніх педагогаў гэта была добрая прафесійная загартоўка.

На жаль, некалькі лаўрэацкіх месцаў так і засталіся вакантнымі. Журы, напрыклад, не адзначыла дыпламам першай ступені выканаўцаў па спецыяльнасцях віяланчэль і альт. Але, як заўсёды, было нямала спецыяльных дыпламаў і прызюў.

Такім чынам, дыплама і ступені ўдастоены пілітні Цімур Сергянін (студэнт-першакурснік Беларускай дзяржаўнай кансерваторыі), скрыпачы Міхал Гершовіч (саліст БДФ) і Алег Рылатка (вучань 11 класа Сярэдняй спецыяльнай музычнай школы пры БДИ). Дыпламамі 2 ступені адзначаны пілітні Т. Ганчарова, А. Трыфану, М. Юркоў, альтыст А. Хаклоў, віяланчэліст А. Значонак, А. Багрынцаў. 3 ступені — скрыпачы В. Мельнікаў, В. Тарабуна, альтыст Л. Зайдас, віяланчэліст С. Шапачка. Дыплом атрымала скрыпачка М. Рэштава.

НАШ КАР.

НА МОВЕ ЦЫМБАЛАЎ

Слухачы Аляксандра Лявончына, мінволі зазначае пра сябе, наколькі яны блізкія — характар музычнага інструмента і характар чалавека, пад рукі янога ён аживае. Тая ж шчырасць, сціпласць, лірызм... Таму, напэўна, і зачароўваюць на канцэртах гукі яго цымбалаў. Так было і на вечары, прысвечаным 30-годдзю творчай дзейнасці артыста, што адбыўся ў Доме работнікаў мастацтваў.

Пра многае гутарыў з намі на мове цымбалаў выканаўца: пра дружбу, каханне, характавы прыроды, пра глыбокую сваю павагу да культуры іншых народаў, якія далі свету Чайноўскага, Бетховена, Агінскага...

А. Лявончына прапанаваў нам прымяне музыкае падарожжа. Мы «пабылі» на Кубе, у Бразіліі, Мексіцы. І зноў адчулі сябе дома, калі зачулі І. Лучанок і Д. Смольскі, «Лявончына» і «Крыжачок».

Сюрпрызам канцэрта было суседства цымбалаў з гітарай (Н. Гайфулін). Горача прынялі слухачы выкананы пад такі аманетмент заслужаных артыстам БССР І. Краснадубскім лірычныя песні на вершы М. Багдановіча і А. Куляшова.

Р. БЕРАЗОУСКАЯ.

прэтэндавалі тры спектаклі. Нават пасля таго, як было абвешчана рашэнне журы, у фестывальных кулуарах крытыкі працягвалі складаць і абгрунтаваць свае варыянты «заклучнага пратакола». Паставоўка І. Вайткуса, аднаго з самых яркіх тэатральных лідэраў мінулага дзесяцігоддзя, уразіла і ўзрушыла многіх; тхосьці вылучаў ансамбль талінскіх «акадэмістаў» на чале з М. Міківерам; кагосьці зачаравала вытанчаная «Чайка», увасобленая О. Кродарсам на ліепайскай сцэне. Выказваліся розныя меркаванні, з кожным можна было пагадзіцца, кожнае аспрэчыць...

Мы бачылі розны тэатр. ЧЭХАЎСКІ спектакль латышоў адкрываў рэжысёра і рэжысуру Ольгерда Кродарса. Прызнаюся, да фестывалю гэтае імя было для мяне ўсяго толькі персаналій з трэцяга тома «Гісторыі беларускага тэатра» (у 1965 годзе ён разам з коласаўцамі ставіў «Вей, ветры!» Я. Райніса), адгалоскам рамантычнай пары нашага сцэнічнага мастацтва. У Калінінградзе «Чайку» прадстаўляў назіва сучасны чалавек, якому...

западно», а ён сказаў — «в западно»...

НОВАЯ сустрэча з тэатрам імя В. Кінгісэпа. Мік Міківер (яго, здаецца, цяпер тэатральны Мінск любіць не менш, чым М. Шыйко) — і выдатная, адборная эстонская труппа. «Ціхая воласць» — зварот да адной з самых балючых старонак гісторыі народа. Працэту праграму спектакля: «...вызваленая ад акупацыі ў 1944 г. Эстонія ў класавым і палітычным сэнсе ўяўляла сабой вельмі няпросты кангламерат, які, паводле пануючых тады ўстановак патрабавалася ў сціслы тэрмін з дапамогай сілы структурызавача па вобразу і падобенству іншых саюзных рэспублік. Пры гэтым часта свядома не ўлічваліся ні нацыянальны адметнасці народа, ні кароткі стаж знаходжання ў новай грамадска-палітычнай фармацыі. Такі падыход да пераўтварэння грамадскіх, палітычных і эканамічных структур быў пачаткам трагедыі асобных людзей і цэлых сацыяльных груп. Кульмінацыяй зрабіўся 1949 год, які лічыцца своеасаблівай праекцыяй 1937 года на ўмовы

эца ручной выдзелкі палатно, дзе мэтазгоднасць і прыгожасць сувяральныя. У мужыцкім спектаклі Міківера, нават без данаднага ведання рэалій і супярэчлівасцей эстонскай гісторыі, адчуваеш любоў да зямлі і радзімы як хімічна чыстае рэчыва, першаэлемент якога — чалавечая годнасць.

«ГАЛГОФА». «Тур дэ форс» Іонаса Вайткуса. Ці не апошняе вываржэнне энергіі «татальнага» тэатра.

Са сцэны раптам пацячэ ў вочы асяляльная, распаўленая вадкасць электрычнага святла. Понцій Пілат прыкурчыць ад цыгарэты лейтэнант-сінеплатніка, і яны будуць пра нешта мірна гутарыць, нібыта ў тамбуры поезда. Загрукоча па рэйках дзіўны шарабан, ахутаны клубамі карасінавага смуроду. Чымсьці саладкаватым пацягне ў час наркатычнай імшы паляўнічых за канапным «пластылінам». Народзіцца таямнічая музыка прыроды, ва ўнісон з якой чалавечымі галасамі залямантуюць «ваўкі» — фантастычныя істоты ў металічных шлемах, з павлічанымі да памераў дэльтаплана крыламі кажаноў...

Мы так і не вынайшлі, як гэта называць. Рэжысёрскі

павелічэння, выпуску тавараў шырокага спажывання «народны тавараабмен» з Прыбалтыкай зрабіўся двухбаковым... Пойтм — спрабаваў тлумачыць спартыўным азартам, ад якога часам не быў вольным нават такі прадстаўнічы творчы форум... Памятаю, надоўга задумаўся, наіўны, над «праблемай» эстэтычнай неадпаведнасці тэатральных школ і рознасці гістарычнага вопыту...

Але чым вытлумачыць невыразнасць і пераканаўчасць, застыласць думкі і пачуцця? Між тым, менавіта тут праявіла мяжа паміж «імі» і «намі». І тым больш гэта небяспечна, што праявіла яна на ўзроўні лідэраў тэатральнага працэсу.

Вось, калі ласка, вынікі ўдзелу сцэнічных калектываў рэспублікі ў «Прыбалтыйскай тэатральнай вясне»:

1984, Вільнюс — «Вечар» А. Дударова, Акадэмічны тэатр імя Якуба Коласа; прыз за лепшую мужчынскую ролю (Т. Коштыс);

1985, Рыга — «Радавія» А. Дударова, Акадэмічны тэатр імя Янкі Купалы; галоўны прыз фестывалю, сцэнаграфія (Б. Герлаван), музыка (А. Янчанна), мужчынская роля (В. Манеў), спецпрыз журы (А. Дударав);

«Галгофа». П. Будрыс (Аўдэй). Каўнаскі драматычны тэатр.

«Чайка». Сцэна са спектакля. Ліепайскі драматычны тэатр. Фота К. БРУЗГЕЛЯВІЧУСА.

пад семдзсят. Рэжысёр празрыстага, крыху рэзкаватага почырку, іранічны і мудры. Настолькі, што не палічыў за крамолу надаць насельнікам маёнтка Сорына стаячыя фрызурны і эпатуючыя касцюмы сёняшніх панкаў — якая, маўляў, розніца, у чым мы будзем апаранутыя гэтым летам і што назаве заўтра модай Кардэн. Людзі насілі і носяць пінжакі, пілі і п'юць чай, а тым часам...

Існуе незлічона колькасць трантовак чэхаўскіх п'ес, але ёсць, мабыць, адзіны спосаб наблізіць да нас тых няясных герояў, якія парываліся «у Маскву, у Маскву», закліналі «неба ў алмазах», — высветліць, што сталася з імі з часоў, калі высіялі вішнёвыя сады. Нашы «тэатральныя раманы» з Чэкавым, мяркую, да той пары будуць прыныпова няўдалымі, пакуль мы будзем чешыцца ілюзіяй, што, напрыклад, Ранаўская васьмь васьмь з Парыжа; гомельская ці мінская Аркадзіна гэтага не сыграе (нават пасля замежнай вандроўкі па лініі СТД — Парыж, як вядома, ужо не той)... Яарты жартамі, ды ў Чэкаве, думаецца, трэба быць дарэшт шчырым і не ўлагоджваць сябе і іншых кампліментамі: рахунак заўлены надзвычай жорсткі — ча му ты не стаў Шапенаўэрам ці Дагтаеўскім.

Кродарс у «Чайцы» ўсяго толькі выбраў маштаб, маральныя каардынаты існавання персанажаў. Правініцыйная здрабнеласць гэтых людзей відарочная, але самі людзі мастаком не зняважаны. Няма катурнаў — ёсць тое, што ёсць. Аркадзіна тут і сапраўды ганарыцца песняма на харкаўскай сцэне: трыма кашамі кветак, двума вянкамі і брошкай, усё падлічана. Спектакль пра самавышчэнне талентаў, пра жыццё як агаворку елісавіградскага трагіка Ізмайлава, якому трэба было сказаць: «Мы папалі в

рэспублікі...»

У тэатральным сэнсе спектакль, здавалася б, адкрыццёў не абяцаў. Адкрываліся архівы, тэатр браў на сябе абавязак строга прытрымлівацца дакументальнай канвы. Мастацкія вартасці п'есы таксама не выпадала перабольшваць. Было спачатку ўражанне, што слухаеш і глядзіш інсцэніроўку, а першакрыніцы, на жаль, не ведаеш. Але — толькі спачатку. Пакуль не пераконваешся — з такімі акцёрамі Міківер сёння можа ўсё. У тым ліку і зрабіць дакументальную хроніку мастацкім сведчаннем эпохі.

«Для мяне той час — не вялізны партрэт Сталіна, а абліччы многіх людзей», — сказаў рэжысёр і пільна ў твях абліччы ўзіраецца. Вось «лясны брат» Ачкара, люты забойца, які пакляўся знішчыць пяцьдзсят чалавек, забіў сорок дзевяці і застрэліўся сам... Вось павятовы парторг Эдгар Вахтрамяэ, былы сяржант Эстонскага корпуса, які ў стаўленні да сяляніна спрабуе найперш кіравацца здаровым сэнсам і атрымлівае спагнанні за пустуючы карцэр... Драматычная роспач, хоць у пельку, цягавітага хутараніна, які раптам усядоміў, што, заплаціўшы падаткі новай уладзе, стане жабраком... Ліпкі страх настаўніцы (каб крыў бог хто не даведаўся, што яна ноціць партбілет), якая будзе «учотчыдай» у ноч бязлітаснага «хапуна», што абвалам накрыву «ціхую воласць» вясной 49-га...

Спектакль густы, працяглы, размераны ў часе і сцэнічных дэталях. Для мяне загадка, як Міківер дасягае вытанчанасці псіхалагічнай нюансіроўкі ў знешне непаваротлівай, «ямбічнай» структуры відовішча. Дзею тут — твучы. Атрымліва-

тэатр, аўтарскі, агрэсіўны, поліфанічны, метафарычны... «Спектакль нельга прыдумаць, сканструяваць, ён нараджаецца, як жывы арганізм», — тлумачыў нека сам Вайткус. — Тэатр не кангламерат усіх мастацтваў і ўжо, вядома, не сметнік. Спектакль — гэта жывая тканіна і ў той жа час, на жаль, могілкі, на якіх «паміраюць» усе вышэй-пералічаныя (літаратура, музыка, жывавісі, архітэктура, танец, — А. Г.) і многія іншыя элементы. Але праз гэтую смерць прарастае на свет новае жыццё, новая форма — твор сцэнічнага мастацтва. Жывы, натуральны вобраз, а не «сінтэтычны» эрзац.

Вянчаў выштукаваны пастаноўшчыкам гмах — акцёр. Разняволены, пнуткі, тэмпераментны і, разам з тым, самазаглыблены да ўтрапёнасці. Менавіта праз акцёра адкрываецца гэты шматпластавы спектакль, «народжаны» з айтматаўскай «Плахі». Спектакль-набажэст-ва за тых, хто заблукаў на доўгім шляху да сябе.

... Мы бачылі розны тэатр...

«ЯНЫ» І «МЫ»

Падзел гэты існуе, напэўна, столькі, колькі існуе «Прыбалтыйская тэатральная вясна». Ва ўсялякім разе, вось ужо тры гады запар, у красавіку я адначасова з яркімі тэатральнымі ўражаннямі атрымліваю порцыю не сказаць каб станоўчых эмоцый. Ёсць падставы меркаваць, што і некаторыя калегі таксама адчуваюць падобны «дыскамфорт», а таму — варта разабрацца, у чым тут справа.

Спачатку я быў схільны лічыць, што гэты падзел застаўся «ў спадчыну» ад пасажыраў «Чайкі» (поезда, вядома), але ж у выніку паспяхова рэалізацыі ў нашай рэспубліцы праграма

1986, Талін — «Знак бяды» В. Быкава, Рускі тэатр БССР; жаночая роля (В. Клебановіч), эпізод (В. Быкаў);

1987, Мінск — «Бура» У. Шэнспіра, Акадэмічны тэатр імя Янкі Купалы і «Апошні наведвальнік» В. Дазорцава, Рускі тэатр БССР; сцэнаграфія (Б. Герлаван);

1988, Калінінград — «Мудрамеры» М. Матукоўскага, Акадэмічны тэатр імя Янкі Купалы; эпізод (С. Станюта).

Нават не ў «Мудрамеры» справа. Быў бы я ганцом, якому пагражае суровая кара за блугую вестку, прыдумаў бы нешта нахштальт: «Спектакль купалаўцаў пашырыў тэматычныя і жанравыя абсягі фестывалю тэатраў братніх рэспублік»...

Нават не ў тым справа, што ў нас сёння няма спектакля-з'яў. Кепска тое, што яго можа не быць заўтра.

І ўжо, вядома, справа не ва ўзнагародах; хоць без іх фестываль, будзем шчырымі, губляе сэнс...

Калі паслядоўна акрэсліць фестывальную праекцыю на сённяшнюю нашу тэатральную сітуацыю, дык высветліцца цікавая акалічнасць, якая растлумачыць няхай не ўсё, дык многае. Лідэры сёлетняга «тэатральнага красавіка» выявілі пакуль што недасяжную для нас ступень творчай свабоды, адкрытасць эстэтычных сістэм, сацыяльную разняволенасць. Яны не былі вышэй за крытыку, але не было і крытыкі вышэй за іх.

...Хто і што перамагае на «Прыбалтыйскай тэатральнай вясне»? Улічваючы досыць важкі фестывальны вопыт, пра гэта можна меркаваць зусім пэўна. Перамагаюць — мастак і тэатр.

Калінінград — Мінск.

Уладзімір АРЛОЎ

ВЕРШЫ Ў ПРОЗЕ

Падарожнікі

Трое мужчын ідуць паўз мяне па чыстым снезе — тры ланцужкі слядоў цягнуцца за імі.
Трое маіх сяброў ідуць па белай нерушы, і ланцужкі іх слядоў абрываюцца,

Спачатку за адным, потым за другім, потым за трэцім.
Трое маіх сяброў ідуць па снезе, не пакідаючы слядоў.
Гэй! — спалохана крычу я, — Чаму за вамі няма слядоў?
Я маўчаў, калі трэба было гаварыць, — адказвае першы.
Я гаварыў, калі трэба было маўчаць, — адказвае другі.
Даруй... даруй... — шаласцяць і кладуцца на дол бескалёрныя словы.
А ты, мой самы дарагі сябра, чаму ты не азірнуўся?
Ён глухі, — адказвае першы.
Ён нямы, — адказвае другі.
Трое падарожнікаў ідуць паўз мяне па чыстым снезе.

Дом

Павярну за капліцаю ў зараснік шпшыны і буду ісці сцежкаю, ранячы рукі і твар, пакуль не выведзе мяне сцежка на высокі бераг.
Там, унізе, стаіць дом, дзе ўжо шмат гадоў жывём мы з табою.
Спынюся водаль і ўбачу, як мы выходзім на ганак, убачу, як ты паварочваешся да мяне і прыўнімаешся на дыбачкі.
Там, унізе, нашы пальцы пераплятуцца і аэравы пах тваіх валасоў змяшаецца з маім дыханнем.
Там гуляе ў цёплым пяску каля лодкі наша дзіця.

Вецер гартае там пакінутую ў альтанцы кнігу, чытаючы на кожнай яе старонцы адно і тое ж слова.

Жорны

Знайду ў цётчыных сенцах жорны, выцягну на парог, крутану рукаватку... Засмяюцца жорны голасам маці, запяюць голасам бабы Аўгінні, вылаюцца голасам дзедка Максіма, Адале загавораць галасамі незнаёмымі, і ўсё болей незнаёмых слоў пачую я.
Адале замаўчаць цётчыны жорны, хоць і будуць круціцца, — адно дзяляць аднекуль пошчак капітоў.

Крутану назад рукаватку — зноў дзясяцца пошчак далёкі.
Зноў пачую галасы незнаёмыя, і дзедка лаянку, і бабуліну песню, і мамін смех.
І зноў анямеюць жорны.

Марна буду круціць рукаватку: не пачую я свайго голасу, не пачую голасу сына Рамана, і голасу сына Багдана, і голасу ўнука...

Хто запомніць?
Хто пачуе?
Хто зразумее галасы нашы?

Жвір

Дзень пры дні вязуць машыны жвір; пыльны і цьмяны, успыхне ён раптам пасля дажджу яркімі колерамі і зноў пагасне пад гарачым сонцам.

Адкуль столькі каменьчыкаў? — пытаецца сын.

Гэта не каменьчыкі, гэта словы, і кожнае з іх было калісьці жывое, як птушка.

Чаму яны памерлі? — пытаецца сын.
А цяпер з іх зробіць падмурак і падбудуюць нам дом.

Чаму яны памерлі?
А рэштаю пасыплюць дарогу, па якой мы пойдзем у наш новы дом.

Чаму яны памерлі?
У наш светлы дом, дзе мы будзем шчаслівыя і нямыя.

Чужаніца

Гэта чужая зямля, хоць часам мне сняцца дзіўныя сны пра яе.

Гэта чужая зямля, хоць птушкі пяюць тут, як птушкі маёй радзімы, і язінавы куст пахне, як язіна маёй радзімы і стары асвер рыпіць, як асвер маёй радзімы.

Гэта чужая зямля, бо з вуснаў яе людзей злятаюць чужыя словы, якія не могуць сагрэць маё душы.

Гэта чужая зямля, хоць у ёй ляжаць мой бацька, мой дзед і мой прадзед.

Сашык прачынаўся тады, калі ў хаце ўжо — анікога, усе на цялятніку: і бацькі, і баба Гіленка з дзедкам. Сонца, працерабіўшыся праз карункі на вокнах, сыпала саламяную сечку каля самага ложка, на брыжы вісела мацерына начная кашуля, на канапе — кінуты ручнік, яшчэ нейкая не прыбраная з начы белая адзежка. Валізнай зыбаўкай з параскіданымі белымі полкамі плыла хата. Як распавіты, Сашык раптам даваў нагамі ўгору, скідваў коўдру і ўскокваў. Вільгаюцца ў штанах са шлейкамі, спешна апранаўся і ціха, на дыбачках, бы які ўцякач усё роўна, бег на вуліцу.

Вуліца тая, хутчэй завулак, выходзіць проста да вады. Вецер з возера моцны, тугі. Сашык усхліпвае, спрабуе адварнуцца, напятая, умомант спруцяная адзежа сцэбае, ірвецца, аж трашчыць, вылузваючы, як ледачок, голае цела. Вербы на беразе калышуча так моцна, што яму здаецца, яны ўжо не могуць устояць і пераступаюць ад штуршкоў ветру з месца на месца, як людзі. Дробнае сухое сучча змецена ў кружалкі, сашчэплена птушыннымі гнёздамі. Аер, бы пакошаны, дзяжыць аплецены багавіннем. «Во дзе ўзяўся, дык узяўся», — сам сабе хваліць Сашык вецер як за работу якую і порскае, весела падкідваючы запяткамі, па вуліцы.

Найбліжэй да возера хата дзядзькі Косці.

— Аніся! Масла ёсць? — крычыць ён на панадворку.

— Ёсць, Сашык, ёсць! — чуецца глыбока ў хаце.

Баба Аніся як не бягом выносіць кавалак хлеба, памазаны маслам. У вёсцы ведаюць, што ранцай, пакуль Гіленчыны парадкуюцца на цялятніку, Сашык бадзьяецца не паснедаўшы, — кожны лучыць сунуць яму што-небудзь у руку.

— Не гэ-э-та! Мне да мапеда трэба.

Для мапеда ў бабы Анісі масла няма, і гаспадар, каб папытацца, — не дзе ў лесе. Але Сашык раптам чуе голад. Гаркавая сліна сачылася праз зубы, толькі паспявай глытаць. Не, тут, пэўна, адным кавалкам не адбудзеш. Баба Аніся смяецца, вядзе ў хату. Доўга люляе каля грудзей непачатую булку, лобуючы, з якога б канца-лепей адрэзаць. Потым шырока, бы з сярпом, завёўшы руку, рэжа тоўстую скібку, калупае нажом з міскі свежы, яшчэ не памяты пасля бойкі камок масла. Слабок, з пацеркамі маслёнкі, яно аддае ў роце тонкай салдакаватай кіслёй, бы знайшоў ты гэты полудзень у размораным летнім ягадніку.

— Муху адгані! — брыдзіцца, трасе рукамі баба Аніся.

— Усё не з'есць, — сур'эзна адказвае Сашык і са скібкай у руках ідзе пад вокны да хаты дзядзькі Пётры.

— Пётра! Масла ёсць?
Баба Гэляцка таксама выносіць хлеб з маслам. А потым, зразумеўшы, чаго ён пытаецца, — бляшанку з салідо-

лам.
— Гультай твой Пётра! Кашы звяліся, адны рэбры тырчаць! Дык жа ледзь выгналі ў лес з Косцем — той жа чалавек! — лазы надзерці, дубцоў насачы!

Баба Гэляцка раптам змаўкае: ці не замнога адважыла, ці здобрыцца хлапцу такая гаворка... Няма звычкі гаварыць з малымі, штораз патураючы, свае ўнукі далёка гадуюцца — не набабілася...

І Сашык ніяк не можа зразумець, што старэйшых ён павінен называць

Сашык аж пацягне ў твары. Такі ўжо капчонік, як гаворыць на яго баба Гіленка, калі за руку адрывае ад бацькавага трактара ды вядзе ў лазню, — ён яшчэ мыецца з бабамі.

Наглытаўшыся чаду, Сашык фурчыць на ўсю вуліцу, мінае возера, мінае вербы — пэўна ж да трактара. І праўда, усіх бярэ рух: другі дзень стаіць у полі Пецькаў трактар са зламаным шворанам, а сам Пецька быццам нездаровы. «Гэты ходзіць у магазін», — недакорліва думае Сашык пра Пецькаву «хваробу».

ПРОЗА

Сашык

Марыя Вайцашонава

АПАВЯДАННЕ

не проста там Пётрам ці Анісяй і наогул трымацца з імі больш паважліва. Усе свае пяць гадоў ён жыў у маленькай вёсачцы каля самага возера, у якой, акрамя яго бацькоў, адны старыя. Яны назвалі яму птушак, скаціну, звяроў, назвалі травы і дрэвы, быццам кожнаму далі імя, як Пётра ці Аніся. Тут клічуць адзін аднаго толькі па імені, бо гадаваліся, падымаліся ад зямлі разам, як птушкі і дрэвы. Не заўважалі, век адзін у аднаго на вачах, перамены, во толькі каб не калаццё ў грудзях, — невядома скуль бралася, — во толькі каб спіну не крышыла на адлігу ці непарадаць. Каму, можа, і цёткі і дзядзькі, і дзяды і бабы, але ж лягчэй і маладзей, калі чуеш скрозь на старых два-рах: «Пётра-а-а!», «Ані-і-ся!».

Сашык, вядома, так яшчэ не разважае, хоць чуйна ўспрымае ўсё, што робіцца навокал. Ён змазвае свой абдэрты дзіцячы ровар салідолам і цягне яго з сабой на цялятнік ці ў поле да трактара.

— Здарова! На работу? — крычыць з трактара яму насустрач дзядзька Коля і прыпыняецца.

— На работу!

Сашык стаіць каля самых колаў, глядзіць, задзёршы галаву. Дымам, чадам ахутана ўся ягоная невялічкая постаць, а ён, як звярок, сапе і не моршчыцца, захлынаючыся ад нейкай невядомай радасці, гучна смяецца. Яны абодва няўцямна рагочуць, не чуючы сваіх галасоў за трактарам.

Вецер не цішае. Бераг абкіданы пенай, чыста белай, злоснай. Прыбіла нечыю сарваную кладку, дрэва жоўтае, свежае, ляжыць выпрастаўшыся на вадзе, як нежывое. Дасца аб пясок і зноў ледзь прыкметна адплыве. Трэба было б выцягнуць, адінуць, каб на благое не варажыла. Сашык міжвол зірнуў на той бераг, дзе былі могілкі. Усё далёка відаць, усё пабліжэла. Вербы парадзелі, свіцяцца наскрозь.

Хутка вецер сарве апошнія лісце. Сёння дрэвы пасталеюць на цэлы год.

Апоўдні, вырабіўшыся на якія дзвetry гадзіны ад цялят, баба Гіленка заве Сашыка на балота па каліну. Сабе бярэ кошык, дае і яму торбачку ў руку. Так, дзеля прыліку, каб не прывыкаў хадзіць гуляючы. Іншы і сталы чалавек, вяртаючыся з лесу паражняком, улегцы, напхае ў кошык моху, а наверх пад самую дужку вылажыць тырчком пяток лісціц сыраежак. Ніхто з яго не спагоніць, што не прынёс на патальню: ні на вуліцы, ні ў хаце. Схітруе чалавек не сабе, але ж трэба бараніць старое вясковое правіла: і ў полі, і ў лесе — усюды ты найперш за ўсё работнік.

Улетку, бывала, вяртаючыся з маліна, нясе Сашык перад сабой, уцапіўшыся абаруч, поўны кубак. Цёплыя, мяккія, салодкія маліны каля самых вуснаў... і галасы з усіх бакоў. То Пётра, то Аніся, то Косця: «Ай, які маладзец! Ай, які маладзец!» Нагам лёгка, ён міжвол аддзяляецца ад бабы Гіленкі, апынуўшыся наперадзе

шага брыжа. У ботах чаўкала, але недзе сесці, выліць ваду, — мокрай сівай аўчынай ляжала балота, скрозь выступала жыжка, абы толькі нагой націснуў. Поўсць звисала з камлёў нізкіх дрэў, душна ліпла, рэзалася за каўняром.

Дарогу дамоў Сашык не пазнаваў. Пад вербамі было нязвыкла светла. Святыя палосамі, рэдкае, халоднае, як ад высокага ліхтара, які таксама разгойдаў, калыхаў вецер. Сонца не грэла. Інакш гудзеў вецер у пустых вершалінах. Сашык засумняваўся: а ці не зблудзілі яны з бабай?

На магутных камях моршчылася, спаўзаючы, кара, яна складкамі лажылася каля цёмных выбойн-вачніц, збіралася ва ўсмышку каля дула-рота, шылаватыя сукі-насы тырчэлі ва ўсе бакі весела: усё чулі, усё ведалі. І Сашык пазнаў свае вербы, як пазнаваў здалёк твары старых людзей са сваёй вёскі.

Стомленасці як і не было! Ён тут жа пад нагамі знаходзіць знаёмую сценку, бяжыць да дзядзькі Паўла, у якога ён сёння яшчэ не быў.

Цётка Манька, пачуўшы, што нехта ішчэпаецца ў цёмных сенцах, ідзе адчыняць. У вялікім праёме дзвярэй Сашык здаецца ёй яшчэ меншы, чым ёсць. Яна стаіць, узрадавана дзівіцца на яго, быццам той у катуху знайшоўся. А тут і дзядзька Паўла сунецца з чыстай палавіны. Дзядзька Паўла маўклівы, сур'эзны, ніхто не бачыў, каб ён калі спяшаўся на работу ці там дамоў з поля. «Усё ў сваю пару», —

Гэта чужая зямля, і мяжа паміж ёй і радзімай пралягае не ў прасторы, а ў часе.

Гэта чужая зямля, але ўсё гучней чываць на ёй голас сучаснага: ляжаш побач з продкамі, і яна стане радзімай.

Капішча

Засне горад, і выйду я з дому, бо там, пад алешынай, пагойдваецца човен мой, там, над вадою, плывуць пасмы туману і таемныя агні запальваюцца на тым беразе.

Ступлю ў човен, і рака будзе падамною і нада мною, і вялікія рыбіны будуць праплываць унізе і ўверсе; паплыву праз раку, і рака паплыве разам са мною і праз мяне.

Прыстану да берага, падымуся пакрычастай сцэжкаю на строму і ўбачу агонь і людзей вакол яго, што пасунуцца моўчкі і дадуць мне месца.

Буду ўглядацца ў агонь і ў людзей гэтых маўклівых буду ўглядацца, і зоркі будуць святліць скрозь іхнія абліччы.

Убачу, азірнуўшыся, як кружыць рака човен мой непрывязаны і адносіць удалеч; і не будзе ўжо горада на тым бе-

разе; і адчую, як струменіць праз мяне зорнае святло.

Крушня

Сяду на ўзмежку пад крушняй, каб было чым бараніцца ад тых, хто не такі, як я.

Засвеціць вачыма ў прыцемку воўк — кіну камень у хіжака, Зашамаціць у траве вужака — кіну камень у яе.

Праляціць бязгучна кажан — кіну камень у неба.

А ўначы калі, маючы мяне за наўца, збярэцца крумкачыны грай, буду да знямогі шпурляць камяні ў птушак.

Падыецца сонца, і ўбачу сябе пасярод брукаванага пляца, а на камянях ляжыць белая птушка, і тхосьці паслужлівы ўжо склаў побач са мною новую крушню.

Лайба

Раз на год сціхотнай парой паўночнай, калі ўсплываюць з рачнога дна Барысавы камяні і цягне дымам ад забытых жэглішчаў, плыве па Дзвіне лайба пад чорнымі вятрыламі.

Патайнымі сцэжкамі ідуць да яе людзі:

маці, што не ўратавалі дзяцей, дзеці, што не ўратавалі маці, асуджаны і той, хто судзіў, здраджаны і той, хто здрадзіў.

Раз на год сціхотнай парой начною плыве па Дзвіне лайба пад чорнымі вятрыламі. Прабіраючыся праз крушню і вербалоз выносяць людзі да яе грахі свае.

З кожным годам усё меней людзей выходзіць на бераг.

Майстэрня

Баюся гасіць святло, бо ведаю: пагасне яно, і абступяць мяне скульптуры, якім у цемры няцярпна холадна і самотна без цёплых чалавечых пальцаў і чалавечых вачэй.

Так было і раней, але тады ў туманым цемрыве ратавалі мяне твае словы, твае рукі і твае вусны, цяпер жа абдымкі раскрывае мне насустрэч толькі масянжовая Маргарыта.

Ноч навывіт сяджу без цябе ў гэтым безгалосым натоўпе і раптам чую: можна не баяцца, можна гасіць святло; ужо ніхто не кране мяне, бо, вярнуўшыся раніцою ў майстэрню сябар убачыць сярод сваіх скульптур яшчэ адну — паміж Будным і безыменным жабраком.

Люблю твае, Нарач,

затокі і тоні...

Фотазвод Ул. КРУКА.

любіць ён спыніць гарачага чалавека. Сашыкавы госці таксама сталі для дзядзькі заканамернасцю: прыйшла пара няньчыць унукаў. Але ж свае ўсе па гарадах, во адзін толькі Сашык на ўдзеху.

Яны садзяцца пад хатай, з падветру.

— У тую нядзелю — пара пяцьдзесят, а ў гэту — семдзесят пяць, — гаворыць Сашык.

Вёска заклапочана кірмашовымі цэнамі на парасят, — трэба, хто вясной не паштаўся, пусціць у зіму.

— Падыемаюцца цэны... Цяперка не тармазеш, пакуль будзе чалавеку што прадаць, — дзядзька разважае спакойна, бы збоку, бо ён купіў двух яшчэ ўвесну. — Во як возера ходзіць, тры дні запар калышца...

— Бура! А мне Коля казаў, што чорніца на вуду злавіў быў, ды той сарваўся, халера. Я напалавіну паверыў, напалавіну — не... Але ж на кручку, сам бачыў, была кроў цёмная... Ад рыбы ж святлая?

Дзядзька Паўла ківае галавой, не адываецца.

Потым Сашык раскавае, як ён з Дзімам паляваў на лася. Вядома ж, на паляванні з аграномам Мікулічам — ён прыязджае да маткі з суседняга калгаса — хадзіў бацька, і было гэта летась. Але калі ўжо гаворка пра чарцей, то чаму б і не прыманіць? І рог жа ляжыць на гарышчы, на дзевяць сукоў рог. Нешта толькі бацька не даберыцца прыбіць над дзвярыма ці, можа, баіцца? Паляванне — яно ж дзела патаемнае, начное. Нездарма і ружо схавана ў шафе за мацерынымі сукенкамі ды спадніцамі. І конь Дзімаў каля ганку быў надта ж чорны ў цемры, заклёпкі на збруі толькі блішча-ц-ць, крадзены цыганскі конь, што ў кіно па тэлевізары...

Дзядзька маўчыць. Ён выпроствае нарэшце за ўвесь дзень хворыя ногі, адчуваючы, як слабка, утульна яму робіцца ад Сашыкавага шчэбету. Ломіць ногі, бура з возера ідзе і па ягоных касцях, крышчыць спіну.

Усю ноч каля возера стагналі вербы, ішла бура. «Каб якой шкоды не нарабілася», — сама сабе гаварыла баба Гіленка, раз-пораз устала з ложка, хадзіла па хаце. Запаліць святло, асвеціць на хвіліну, як сернікам, агледзіцца, зноў ляжа, не распранаючыся, быццам даючы некаму знак, што пільнеўца хата, ідзі сабе, бяда, далей, не чапайся.

Назаўтра Сашык убачыў на зямлі каля возера самую старую вярбу. — Пётра! Аніся! Людзі! Бура дрэва паваліла! — нема крычаў ён, бегучы па вёсцы, крык перапуджаны, балючы, быццам тое старое дрэва ўрастала сваімі каранямі і ў яго маленькую душу.

Можа, ад гэтага крыку парвецца завязка на вузле, у якім да пары схаваны ад чалавека ўсе таямніцы часу. На свежым зломе, адлучыўшыся ад кары, рудзела крохкая, нетрывалая сярэдзіна вярбы, порхаўкай біла ў нос. Ён адлучыць гэты пах сярод іншых асобна, запамніць, нечакана злавіўшы яго, стоячы ў чыстым да маро-

зіва прылазніку, куды выштурхне яго з духу баба Гіленка. Убачыўшы, што ён асоўваецца на лаву, млее, тая выхапіла з адзежы сваю карэлюю спадніцу, тры разы абцёрла твар ад суроку — поўная ж лазня баб, кожная нешта скажа да малога. Ён устрапянецца, пазнаўшы пах зламанага старога дрэва, адштурхне бабіну руку — як здзічыцца.

— Можа б, ты па хаце прайшоўся, га? — засмяецца бацька, забяўляючыся нечаканай сарамлівацю сына, калі ў хату зайшла маладая брыгадзірка з суседняй вёскі.

Сашык, седзячы, як заўсёды пасля лазні, за сталом з кубкам малака, у адной майцы, нацягваў і нацягваў яе на голыя пяткі. Усе смяяліся, не звяртаючы ўвагі на яго вялікія — па талерцы парабіліся — вільготныя вочы. Высокі табурэт пад ім аж выцінаўся, рос, далей і далей адыходзячы ад стала, — на сярэдзіну.

Старая вярба будзе ляжаць на беразе, прыпадыемаючы галаву, апёршыся на заламаныя сукі, як на локці, увесь ягоны дзідзіды век. Мурашкі будзе поўзаць па ёй Сашык, вяртаючыся са школы — узад-уперад, узад-уперад, каб налётаць тое, што адбірае лавука.

Свет большаў, пашыраўся не за вялікімі коштам: возера, бура, старая вярба, Пётра, Аніся... школа. Хлопец, што сядзеў побач, вучыўся на адны пяцёркі, бо, лічыў Сашык, блізка ў школу хадзіць, а яму — пяць кіламетраў, ды аднаму. Адзін раз, калі замяло дарогу, Коля на трантары па полі ехаў, — па полі цвярдзей, — падвёз. А то і сам дырэктар, ідучы аж з Пастаў пехатой, вярнуў вучня дамоў — завая. Яму ўжо зазіралі ў твар, пытаўся, кім будзе, добра ведаючы, што будзе механізатарам. Але хацелася яшчэ раз пачуць, усцешыцца, бы набытае ўпотаікі намацаць за пазухай, бо Сашык не з перабраных, не з адкінутых убок, а сам па сабе — дасканалы.

Прыехаўшы на канікулах з маці да гарадской радні ў Мінск (маці даўно збралася за пакупкамі), Сашык, упершыню адчуўшы адлегласць, як бы заснуўшы на возе, запытаўся з парога:

— Ці чулі вы тут, што Росцікава хата згарэла? А шыфер страля-я-ў! Я думаў, што нехта на калёсах едзе...

Не, ніхто не чуў. Ніхто не дзівіцца, што хлявы цэлыя — не згарэлі, а стаялі ж каля самага пажару, Анісіна хата аж гарачая была. Адзін аднаму пераходамі пераказвалася і пераказвалася то праз плот, то на кладках, то на выгане, як Росцік быў разгубіўся: радыё зняў са сцяны і нясе перад сабой. І ноччу Сашыку снілася вясёлка праз усё неба. Раптам адлучыўся кавалак, зваліўся агаркам у траву, трава загарэлася рознымі колерамі. «Ма-ма-а!» І ён во закаціў, як перад сабой, гэты гарачы вал бяды, пуду, гаворкі, а сам хадзіў у адных шкарпэтках, маўляў, нашто пантофлі — цёпла, разглядаў гарадскую

кватэру, у якой жыў, як казалі ў вёсцы, «на ўсім гатовым».

Ні стала на куче, ні таго кута, каб адразу пазнаць, куды тварам паварочвацца, куды — спіной. Усё шукаў, баючыся ступіць на тое месца, дзе засланы чысты белы настольнік вялікага свята, якога чакалі і Пётра і Аніся, у кожнай хаце, ніколі ў будні дзень не сеўшы да белага стала. Рэчы стаялі абы-як, незнаёма, не падаючы яму аніякіх знакаў: дзе трэба спыніцца, дзе можна сеці, — як у магазіне ў Паставах. «На ўсім гатовым?»

— А халадзільнік тутакса стаяў? — запытаўся, да ўсяго даходзячы.

— Вы ж сабе куплялі? Куплялі. Вось і мы таксама... — адказалі яму здагадліва.

— Дык мы і хату самі будавалі, дзед Віталік будаваў.

А гэта на гару лезці? Не, антра-солі. Сама лепей яму падабаліся рогі над дзвярыма. Такія ж, як у яго на хаце, на дзевяць сукоў. Імшыстым цёплым адкідваліся яны на сцяну, абклееную шпалерамі пад дрэва — габляваныя дошкі. Успароўшы карункі на вокнах, лось вырываўся з драўлянай скрынкі пакоя, ляцеў у лес. І тут яго зноў забіваў бацька з Дзімам? Доўгія ногі на высокіх капытах павольна спыняюцца... Палічаны ўсе ласі, усе рогі, кожны да пары, прагалінай, як у лесе, пуставала месца забітага лася.

— А што гэт-та? Што гэт-та? — патураючы яму, забяўлялася маці, паказваючы на лебедзю ў парку.

Чыста белы — харошы, шэры не такі, усё астатні плавае. Вада мутная, сказаў бы, лужына, але ж моцна вялікая. І ўсюды чужыя людзі, мяняюцца і мяняюцца, у твар не запамінаш: ні табе «здраства», ні «дасвідання». Стаяць недзе каля вады ў вёсцы Пётра ці Аніся, Гэляця ці Паўла, калі б ні прыйшоў, як дрэвы, толькі адзежа накішая. Вышэй і вышэй падыемаецца бераг, возера, кажучы, высмагае. На ровары завалілася, то мякка, бо пясок, а тут, на асфальце, забіцца можна.

І наогул, якая тут весялосць? Нехта вытрас з балкона, бачна праз акно, галубоў, яны шэрым шалікам закінуліся за плячо шырокага мураванца. Высока ўскінутыя бароны антан на страе пустуюць, свішчуць на ветры. Заляцела муха, звініць, цягнуць за сабой высока пад столлю даўгую тонкую нітку цёлага вясковага лета. Сядзіць маладая гарадская гаспадыня, глядзіць тэлевізар, хто ж глядзіць тэлевізар моўчкі, хіба зазлаваўшыся, ці маркоціцца чаго?

— Ці бачыла ты, Маня, нашу котку? Надта харошая, бліскучая такая, — спрабаваў ён зачэпіць гаспадыню.

Яна, як дзяўчынка, сядзела на канале, падкурчыўшы ногі. І ў вёсцы, калі прызджала, Маня яму здавалася малой: пра ўсё пыталася, усламуцешылася, чорную курчыцу ўбачыць і дзівіцца, гаворыць і да каровы, і да

сабакі, лашчыцца. Вадзілася з ім усюды: і ў лес, і да возера, таксама пыталася, кім будзе. А потым высылала кніжкі, усё пра звяроў і птушак, кветкі і дрэвы — прытрымлівала лейцы ў руках, кіравалася ўсё з ім, кіравалася да вёскі.

Сядзіць, маўчыць во.

— А ў нас ужо свая лодка ёсць, — кідаўся Сашык, каб жа як патрапіць, несвядома адчуваючы ў сабе вечную мужчынскую патрэбу першым загаварыць, забавіць. — Жоўтыя ляшчы ляжа-ц-ць. Можна на востраў паехаць. На востраве ландышы растуць. Малыны дзікія, калючыя, дробныя такія...

— Чаму дробныя?

— Не абкошаны маліннік, у траве стаяць.

«Во, зноў водзіць па пытаннях, як настаўніца», — збянтэжыўся на момант, тут жа выбачаючы: абы гаварыла.

— Сашык! Распранайся! — закрычала маці з парога. — Будзем прымяраць, што купілі, можа, заўтра да аўтобуса не позна яшчэ будзе памяняць.

Яркая імпартная куртка пранізліва асвятляла натоўп сваякоў, літыя імпартныя боты стаялі самі па сабе нігнуткімі гіпсавымі кульцамі, у адну руку маці ўлажыла «дыпламат», у другую — транзістар... Маня спуджана стаяла ўбаку. Адрозна стала відно, што Сашык мала падрос, — не на свае гады, грудзі не развіліся, нешта не пускала ў рост, злосна сціснуўшы лапаткі птушынымі крыламі. Маня ўспоміла, што ён іншы раз жаліўся, падняўшы што-небудзь цяжкае, паказваючы на сэрца. Чыстая яго ўсмешка сярод гэтых чужых рэчаў — чорны «дыпламат», транзістар настойліва лінейлі, лінейлі побач, як на паперы, нежывыя постаці квадратаў — як праз дурноту, выглядала блазнаватай.

Радня хваліла: «Харашо-о-о, харашо-о-о», маці гаварыла моцна, радавалася, маўляў, во, не горшы за другіх, не дурнейшы. Выпраўляла вёска астатняе, можа, самае дарагое, самае адданае дзіця, самае здоравае зярнятка. У гурт, у натоўп, не сабе, аказалася, гадавала — людзям.

Ноччу смажыла, Сашык устаў, каб напіцца. Блукаў у пацёмках, увесь час натыкаючыся на халадзільнік, пакуль не пачула, не падхапілася Маня. Напаўшы яго, яна нахілілася, праўляючы коўдру, глядзячы сумна, здалёк, Пётравымі, Анісінымі, Гіленчынымі вачыма, празрыстымі, з бліскамі па дне, вачыма, якія ўжо ў чэраве матчыным глядзелі на возера. І ён адазваўся ёй, з палёгкай адкінуўшы ад сябе і ад Мані ўсё за дзень перажытае.

— Пэўна, ужо баба Гіленка дрывы ў печ складае...

Знайшла яго, зазіраючы ў гарадскія шыбы, рупіла палахлівая вясковая відніца, рознакаляровым вітражом шкліла цёмныя вялікія рамы.

ШТО ВЫ ДУМАЕЦЕ ПРА НОВЫ РЫТУАЛ?

ЧЫТАЧЫ АБМЯРКОЎВАЮЦЬ ПРАПАНОВУ БЕЛАРУСКАГА ФОНДУ КУЛЬТУРЫ АБ ДНІ ПАМ'ЯЦІ

ХАЦЕЛАСЯ Б выказаць некалькі меркаванняў наконт правядзення Дня памяці ў нашай рэспубліцы. Па-першае, трэба адзначыць, што апытанне праз газету «ЛІМ» — гэта не самы лепшы спосаб дакладна вывучыць грамадскую думку. Большасць насельніцтва рэспублікі, зацікаўленага ў правядзенні Дня памяці, не зможа па-дзяліцца сваімі меркаваннямі наконт гэтага вельмі патрэбнага людзям рытуалу. А звычай жа павінен быць блізкім у адзінаццаць гаўляных дні павіненна жыць у нашым народзе (на радаўніцу, «наўскі вялікдзень», дзяды), і этнографы, якія пастаянна вывучаюць быт і культуру народа, добра пра тое ведаюць. У сувязі з гэтым лічу магчымым прывесці некаторыя дадзеныя этнаграфічнага даследавання, праведзенага аддзелам этнаграфіі Інстытута мастацтвазнаўства, этнаграфіі і фальклору АН БССР у 1986 годзе сярод гарадскога і сельскага насельніцтва БССР. Усяго было апытана 2058 гарадскіх і 1996 сельскіх жыхароў. Сярод іх 18,2 працэнта гараджан і 25,8 працэнта вясковых жыхароў сваяк продкаў павінаюць сваяк продкаў вясной (на радаўніцу ці «наўскі вялікдзень»), а 4,5 працэнта гараджан і 9,9 працэнта вясковых жыхароў — на дзяды, сярод якіх асабліва распаўсюджаны восені дзяды («асяніны»). Восеньская рэальная сітуацыя існуе ў рэспубліцы, і яе абавязкова трэба ўлічваць арганізатарам Дня памяці. Бо было ўжо на нашым вяку нямаля спроб увесці, укараніць шматлікія абрады, якія былі адарваны ад народнай абраднасці і жыццёвай практыкі і таму не прыжыліся. Дын давайце на гэты раз будзем уважлівымі, тактоўнымі, прадбачлівымі.

Тым больш, што ў нашай рэспубліцы ёсць добрыя прыклады правядзення Дня памяці, у якім удала спалучыліся векавая народная абраднасць беларусаў і сацыялістычныя інтэрнацыянальныя элементы павінаюць абраднасці. Напрыклад, у г. Слоніме Гродзенскай вобласці Дзень памяці праводзіць у апошняю нядзелю красавіка на ўсіх могілках адначасова. У яго правядзенні прымаюць удзел партыйныя, савецкія, камсамольскія работнікі, шырокая грамадская, насельніцтва горада. Гэтым дню папярэднічае вялікая падрыхтоўчая работа. Аб ім паведамляюць афішы, радыё, раённая газета «За перамогу камунізму». Могілкі добраўпарадкаваныя, арганізуюцца продаж кветак. Каля магіл заслужаных людзей стаіць ганаровая варта пільнераў, гучаць жалобныя мелодыі. У гэты дзень успамінаюць удзельнікаў рэвалюцыйнага руху, арганізатараў калектывізацыі, удзельнікаў Вялікай Айчыннай вайны, імёны памёршых за апошні год. Пры падрыхтоўцы сцэнарыя культуры работнікі г. Слоніма выкарыстоўвалі вопыт Прыбалтыйскіх рэспублік. Напрыклад, прадстаўнікі трох пакаленняў высаджваюць ад імя ўсіх жывых дрэва памяці. Мітынг заканчваецца ўскладаннем кветак на магілы родных і блізкіх.

Такія прыклады можна працягваць: Маладзечна, Берасно, Дуброўна, Талачын, Навагрудак, Маларыта і многія іншыя. Тут Дзень памяці праводзіць у канцы красавіка або пачатку мая. У г. Ліда Гродзенскай вобласці — вясной і восенню (кастрычнік — лістапад), улічваючы мясцовую традыцыю. І гэта вельмі важна, бо этнографы адзначаюць такую асаблівасць пахавальна-памінальнай абраднасці на сучасным этапе, як значнае захаванне лакальных адрозненняў у разнастайных рэгіёнах Беларусі пры адначасовай тэндэнцыі да распаўсюджвання новых прагрэсіўных звычаяў і абрадаў на ўсёй тэрыторыі Беларусі.

І на заканчэнне хацелася б падтрымаць прапанову аднаго з чытачоў «ЛІМА» аб тым, што спачатку трэба прывесці большасць могілак у належны выгляд, бо іх проста жудасны ў некаторых выпадках стан выклікае абурэнне і невясёлыя думкі аб сэнсе жыцця. У чым ён, калі продкаў і іх справы ніхто не памятае?

Т. КУХАРОНАК,
этнограф.
г. Мінск

ДЗЕНЬ ПАМ'ЯЦІ патрэбна нам усім. І наўрад ці хто сёння стане гэтаму прычыць. Патрэбна для таго, каб не забываліся мы пра ўсё добрае, што пакінулі па сабе нашы папярэднікі, нашы продкі. Справа, здаецца, толькі за адным — які дзень абраць для гэтага, без перабольшвання, сваяцкага ўшанавання. Дазволю сабе загадаць выказаць скептычныя адносіны да любой, агульнай для ўсёй рэспублікі, даты, якая б ні была прапанавана. Чаму? Вопыт паказвае, што нават самыя удалыя распрацоўкі новых урачыстасцей, абрадаў, свят, калі яны пазбаўлены сувязей з народнай традыцыяй, не знаходзяць шырокай падтрымкі сярод насельніцтва, ці, праігнаваўшы кароткі час, адміраюць самі па сабе. І, наадварот, можна лёгка пераканацца, як трывала жывуць у народнай свядомасці розныя памятна і прыкметныя дні народнага календара, якія з году ў год адзначаліся на працягу стагоддзяў. Ці не таму ўся грамадскасць — на ўсіх узроўнях — павярнулася ў наш час да тых абрадаў, што спрадвечу жылі ў народзе, пераканаўшыся, нарэшце, што напавузабытая ці грунтоўна прыглышаная народная духоўная культура — аснова таго, з чым мы можам ісці наперад?

У народзе, Праўда, яго правядзенне ў розных мясцовасцях не заўсёды супадае, але галоўнае, што ёсць ён паўсюдна! На большасці тэрыторыі Беларусі такім днём з'яўляецца радаўніца (аўторак паслявельікоднага тыдня). Таму, хто сумняваецца ў гэтым, карысна было б паглядзець хаця б на тое, што адбываецца на ўсіх могілках у Мінску. Тысячы і тысячы людзей ідуць і едуць адведваць магілы сваіх родных, сяброў. Уражанне такое, нібыта ўвесь магутны горад з'яўляўся на могілкі, каб прыбраць, прыгожыць апошняе прыстанішча дарагога чалавечка, памянуць яго, паплакаць... Гэты дзень агульнага ўшанавання нябожчыкаў адбыўся і ў народнай прыказцы: «На радаўніцу да абеду пашуць, па абедзе плачуць...» Заўважце, гэта не проста канстатацыя, а, калі хочаце, народная мудрасць, сутнасць якой у неабходнасці пераключэння чалавеча ад надзвычайных клопатаў да роздуму пра вечнае. Глыбока памыляецца Т. Маеўскі («ЛІМ», 22.IV.1988), мяркуючы, нібыта канец красавіка як адзіны памінальны дзень прыдумалі недасведчаныя ў сельскай гаспадарцы гараджане. Як можна пераканацца, калі глядзіць на лежытны характар, якая ад слова «радасць». Менавіта сваю радасць ад абуджэння прыроды жывыя імянуліся перадаць нябожчыкам, каб пацешыць іх і тым самым дамагчыся іх спрыяння ў будучым ураджай — так верылася нашым продкам. На Палесці дзень калектывізацыі наведвання могілак, які ішоў неўзабаве пасля вялікадзяды, нават называўся «вялікадзяды мёртвых». Т. Маеўскі памылюва лічыць, што «дзяды» адзначаліся толькі 1 лістапада, бытаючы іх з так званым «задушным

днём» — адзіным святам усіх памёршых, шануемым прадстаўнікамі наталіцкага насельніцтва, у тым ліку і беларусамі. «Дзяды» ў праваслаўных адзначаліся некалькі разоў на год (на могілках ці дома), як правіла, раз у сезон, перад чарговымі пастамі. Лістападаўскія («змітраўскія») «дзяды» былі аднымі з іх, разам з «маслянымі», «радуніцкімі», «траецкімі» (або «сёмушчымі»). І калі зімовыя праводзіліся галоўным чынам у хаце, з шчодрым памінальным сталом у гонар продкаў для ўлагоджвання іх душ, дык веснавыя ці летнія «дзяды» народны звычай абавязваў праводзіць менавіта на могілках. Дарэмна Т. Маеўскі адстойвае права Дня памяці толькі на восеніскую пару. Элементарная логіка падказвае: калі ж лепш прыбраць і ўпрыгожыць магілку, як не ў хуткім часе пасля таго, як сыдзе снег? Чаканьне лістапада? У цэнтральнай частцы Беларусі больш адзначаецца радаўніца, а ва ўсходніх раёнах Беларусі, як і ў Расіі, — дзень напярэдадні сёмухі. На Палесці дзе-нідзе ідуць на могілкі ці непасрэдна на вялікдзень, ці ў будні дні велікоднага тыдня.

Мяркуючы пра час правядзення Дня памяці, мы, напэўна, менш за ўсё павінны быць заняпачоны тым, каб звесці яго паўсюль да адной-адзінай даты — у любы выпадак непрывычнай, адарванай ад сваёй, мясцовай. Інакш гэта дата пагражае застацца ўсяго толькі паметкаю ў календары. Думаецца, што сёння мы ўжо не павінны баяцца і пэўнай залежнасці правядзення агульнага памінальнага дня ад рэлігійных свят (радаўніцы, сёмухі ці задушнага дня). Снажыце, хіба абрадавае памяць Пятра Міронавіча Машарава такі факт: у дзень радаўніцы ля падножжа яго надмагільнага помніка разам з кветкамі заўсёды ляжаць цукеркі, пячэнне, больш як сотня фарбаваных велікодных яек, прынесеных рознымі людзьмі, у чыёй памяці ён застаўся прыкладам Чалавек,

Дзяржаўнага дзеяча, Камуніста? Ці не яшчэ бліжэй ад гэтай кранальнай увагі народа да яго памяці робіцца ён нам усім?

Азнаёміўшыся з шматстаінасцю традыцый памінальных дзён толькі ў нашай народна, мяркуючы самі, ці ўдасца Фонду культуры і ўсім, хто жадае быць бачыць нейкую адзіную дату Дня памяці, пераканаць тысячы і тысячы людзей, хай сабе праз два, тры, пяць год, ісці на магілы сваіх блізкіх не ў асвечаных традыцыяй, а ў афіцыйна ўзаконены дзень? Ці ўдасца адвучыць гэтых людзей ад тых звычаяў, што ўвайшлі ў іх свядомасць з малаком маці? Урэшце, ці патрэбна такое перавучанне?

Мы можам і павінны прыслушацца да перананаўчых прапанов ветэранаў вайны, да аргументаў навукоўцаў і метадыстаў па распрацоўцы новых абрадаў. Але самае лепшае — прыгледзецца да таго, дзе, калі і як праводзіцца Дзень памяці, пад якой назва ён бы ні існаваў у народзе. І не ламаць пры гэтым заведзеных спрадвечу зусім неаднародных звычаяў. Хай у адных мясцінах, дзе такое прыжылося ўжо, Дзень памяці будзе напярэдадні свята Перамогі, у другіх — супадае з днём вызвалення вёскі ці горада, ці з гадавінай зладзейскага забойства мірных жыхароў у час апошняй вайны... «Што край — то звычай», — гавораць у народзе, і з гэтым трэба лічыцца. Справа не ў канікратнай даце, а ў сутнасці ўрачыстасці.

Уладзімір ВАСІЛЕВІЧ, старшы навуковы супрацоўнік Інстытута этнаграфіі і фальклору АН БССР, член гісторыка-мемарыяльнай камісіі пры Беларускай фондзе культуры.

- 3 30 МАЯ ПА 5 ЧЭРВЕНЯ
- 30 мая, 20.00
- «МАЛАДОСЦЬ МАЯ НЕЗАБЫВНАЯ...» Успамінае Н. Б. Ватацы.
- 31 мая, 19.55
- «ЖЫВОЕ ДРЭВА МУЗЫКІ» Творы кампазітараў-іліаінаў выконвае народная артыстка БССР І. Шыкунова.
- 31 мая, 22.00
- «ЛІРА» Мастацка-публіцыстычная праграма.
- 1 чэрвеня, 20.00
- «ПАЭЗІІ РАДОК ЧАРОУНЫ» Вершы Янкі Купалы чытае Ф. Варанецкі.
- 1 чэрвеня, 20.05
- «МУЗЫКА МАЕЙ РЭСПУБЛІКІ» Іграе намерна-інструментальны ансамбль Беларускага тэлебачання і радыё.
- У праграме творы В. Ціхамірава, Пукста, Туранкова, Клеванца, Іванова. У канцэрце выступаюць народныя артысты РСФСР Э. Пелагейчанка, заслужаны артыст рэспублікі Я. Гладкоў, салісты Т. Пячынская, У. Гардзкі.
- Дырыжор — Я. Валасюк.
- 4 чэрвеня, 11.15
- «ГІСТОРЫЯ НАРОДА І ЛІТАРАТУРА» Нататкі з пленума праўлення Саюза пісьменнікаў БССР. Сваімі ўражаннямі дзеляцца А. Мальдзіс, М. Уршаньнікі, В. Коўтун, Я. Янішчыц і іншыя.
- 4 чэрвеня, 14.00
- «МЕТРАНОМ» Музычна-публіцыстычная праграма.
- Размова пойдзе пра сучасную намерную музыку.
- Вядучая — музыказнаўца Л. Барадзіна.
- 4 чэрвеня, 16.50
- «МОЙ ЛЕС — КАХАННЕ» Творчы вечар народнага артыста СССР І. М. Лучанка.
- У ім прымаюць удзел вакальна-інструментальны ансамбль «Сябры», дзіцячы хор Рэспубліканскай школы інтэрната па музыцы і выяўленчым мастацтвам імя Ахрэмыча, салісты Я. Еўдзімаў, М. Жылюк, Л. Бартневіч, Н. Мікуліч і іншыя.
- 4 чэрвеня, 23.10
- «ВЯЧЭРНІ КАНЦЭРТ» Выступае Акадэмічны народны аркестр БССР імя І. Жыноўіча пад кіраваннем народнага артыста БССР М. Казіна.
- 5 чэрвеня, 16.40
- «БАЛЕТЫ В. ЕЛІЗАР'ЕВА» К. Орф. «Карміна Бурана». Спектакль ДАВТА БССР.
- 5 чэрвеня, 23.25
- «СУСТРЭНЕМСЯ ПАСЛЯ АДЗІНАЦЦАЦІ» Інфармацыйна-музычная праграма.

АНОНС

У СУБОТУ 28 МАЯ, У 19.35 у праграме рэспубліканскага тэлебачання — прэм'ера! Новы музычны тэлевізійны фільм «Полацкі сшытак» прыдчыніць тэлегледцам адну старонку з жыцця нашых продкаў у XVII стагоддзі.

«Полацкі сшытак» — выадаво знайдзены ў вокладцы унікальнага тэбніна нотны рукапіс сярэдзіны XVII стагоддзя. У ім — песні, танцы, інструментальныя творы свецкага характару — вясёлыя і гульнявыя, задумныя і журботныя.

Разам з выканаўцамі-музыкантамі (ансамбль старадаўняй музыкі Белдзяржфілармоніі «Кантабіле» і заслужаныя артысты БССР Віктар Скоробагатаў і Валлянціна Пархоменка) і акцёрамі, якія выконваюць ролі галоўных герояў, стваральнікі фільма запрашаюць усіх у цікавае падарожжа і знаёмства з гісторыяй, архітэктурай, жывапісам старажытнага Полацка і іншых гарадоў Беларусі, вясёлыя і сумныя непаразуменні, вясковыя вачоркі і свецкія балі. І ўсё гэта падказала музыка — музыка «Полацкага сшытка».

Галоўная рэдакцыя вытворчасці тэлефільмаў.

«Літаратура і искусство» — орган Міністэрства культуры і правлення Саюза пісателёў БССР. Мінск. На беларускам мове.

«ЛІТАРАТУРА І МАСТАЦТВА»

Выходзіць раз на тыдзень, па пятніцах.

Ордэна Працоўнага Чырвонага Сцяга друкарня выдавецтва ЦК КП Беларусі.

Індэкс 63856 П 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12
AT 01226 М 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12

АДРАС РЭДАКЦЫІ: 220600, ГСП, Мінск, вул. Захарава, 19.

ТЭЛЕФОНЫ: прыёмнай рэдакцыі — 33-24-61, на месніку галоўнага рэдактара — 33-25-25, адзнака сакратара — 33-19-85, аддзела публіцыстыкі і нарыса — 33-19-65, аддзела пісьмаў — 33-19-65, аддзела крытыкі і бібліяграфіі — 33-22-04, аддзела прозы і паэзіі — 33-22-04, аддзела тэатра, кіно і тэлебачання — 33-21-53, аддзела музыкі — 33-21-53, аддзела выяўленчага мастацтва і аховы помнікаў — 33-24-62, аддзела народнай творчасці і культуры — 33-24-62, аддзела інфармацыі — 33-24-62, аддзела мастацкага афармлення і фоталістрацыі — 33-44-04, 33-24-62, карэктарскай — 32-20-64, бухгалтэрыі — 23-73-37.

Матэрыялы прымаюцца надрукавання на машынапісе (праз два інтэрвалы). Рукапісаў рэдакцыя не вяртае.

Галоўны рэдактар **Анатоль ВЯРЦІНСКІ**.

Рэдакцыйная калегія:

Заір АЗГУР, Алякс АСПЕНКА, Анатоль БУТЭВІЧ, Уладзімір ГІЛЕП, Мікола ГІЛЬ (нам. галоўнага рэдактара), Уладзімір ГНІЛАМЕДАУ, Лілія ДАВІДОВІЧ, Міхась ДРЫНЕЎСКІ, Алякс ЖУК, Галіна КАРЖАНЕЎСКАЯ, Ігар ЛУЧАНОК, Уладзімір НЯКЛЯЕЎ, Нічыпар ПАШКЕВІЧ, Барыс САЧАНКА, Юрась СВІРКА, Уладзімір СТАЛЬМАШОНАК, Рычард СМОЛЬСКІ, Віктар ТУРАЎ.

Адказны сакратар **Андрэй ГАНЧАРОЎ**.